

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ARAP BAHARI SONRASI OLUŞAN SURİYE MÜLTECİ KRİZİNİN
TÜRKİYE'YE SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
YAŞAR ÜREK**

GAZİANTEP – 2022

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ARAP BAHARI SONRASI OLUŞAN SURİYE MÜLTECİ KRİZİNİN
TÜRKİYE'YE SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
YAŞAR ÜREK

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ YAMAN KEPENÇ

GAZİANTEP – 2022

KABUL VE ONAY

Yaşar ÜREK tarafından hazırlanan “Arap Baharı Sonrası Oluşan Suriye Mülteci Krizinin Türkiye’ye Sosyal ve Ekonomik Etkileri” başlıklı bu çalışma ..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
(Başkan)

.....
(Üye)

.....
(Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .... / ..... / .....

Doç. Dr. Mazlum ÇELİK

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Arap Baharı Sonrası Oluşan Suriye Mülteci Krizinin Türkiye’ye Sosyal Ve Ekonomik Etkileri” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. ....../...../2022

[İmza]
Yaşar ÜREK

ÖNSÖZ

Arap Baharı süreci, nedenleri, sonuçları ve etkileri bakımından değişik boyutlara sahip, bölgemiz başta olmak üzere bütün dünyayı derinden sarsmış bir olgudur. Bu olgunun ortaya çıkardığı gerçeklik bütün dünya ülkelerini yakından ilgilendirdiği gibi, yaşanan trajedi çok yönlü ve ders çıkarılması gereken tarihi bir süreçtir. Baskıcı, despot, otokratik ve diktatör rejimler tarafından halklara yapılan zulüm ve baskılar sebebiyle ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve demokrasi sorunu sonucu oluşan zorunlu göç hareketleri dünyada problemlerin en başında gelmektedir. Günümüzde en çok gelişmiş ülkeleri etkileyen ve büyük sorun haline gelen göçmen ve mülteci krizi başlı başına araştırma konusudur. Unutulmamalıdır ki dünyada yaşayan her birey, insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürmeyi hak eder. Göçmenlere karşı sınırlara tel örmek ve duvarlar inşa etmek asla bir çözüm olarak düşünülmemelidir. Suriye Krizi ile oluşan göçmen hareketi ve Türkiye'nin almış olduğu tarihi sorumluluk sonucu Suriye'den en çok mültecinin göç ettiği ülke Türkiye'dir.

Bu vesileyle, yaptığımız çalışma ile mülteci krizinin Türkiye'ye sosyal ve ekonomik etkilerinin tespitine ve çözüm üretilmesine az da olsa katkı sağlayabilmenin ve bu alanda yeni bir kaynak sunmuş olmanın bahtiyarlığı içerisindeyim.

Çalışma süresince desteğini hiç esirgemeyen, samimi ve profesyonel yönlendirmeleriyle yardımcı olup bana cesaret veren kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yaman KEPENÇ başta olmak üzere ders aldığım bütün saygıdeğer akademisyen hocalarıma ve değerli tez jürisi üyesi hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamın başından sonuna kadar beni motive edip her türlü maddi manevi destek olan biricik eşim Ayşegül YAŞAR ÜREK'e şükranlarımı sunar, çalışmayı sevgili oğullarım Ömer Baran ve Ali Arslan ÜREK'e armağan ederim.

Gaziantep, 2022

Yaşar ÜREK

ÖZET

Bu çalışma “Arap Baharı sonrası oluşan Suriye mülteci krizinin Türkiye’ye sosyal ve ekonomik etkileri” konu edinmektedir. Çalışma, Türkiye’nin Suriyeli mülteci krizinin Türkiye’ye olan sosyal ve ekonomik etkisinin tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç kapsamında çalışmada öncelikle Arap Baharı sürecinin başlangıcı, nedenleri, sonuçları etkileri, bölgesel ve küresel aktörlerin sürece olan etkisi incelenmiştir. Daha sonrasında Suriye’nin Arap Baharı öncesi siyasi durumu, Arap Baharı sonrası yaşanan krizler, Türkiye’ye Suriye’den gelen göç hareketi incelenmiştir. Daha sonrasında çalışmada, Arap Baharı öncesi ve sonrası Türkiye ve Suriye ilişkileri incelenmiştir. Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin genel durumu, geçici barınma merkezlerine ilişkin bilgiler ve son olarak Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye olan ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik etkileri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Baharı, Suriye, Mülteci, Göç, Sığınma

ABSTRACT

This study deals with the social and economic effects of the Syrian refugee crisis, which occurred after the Arab Spring, on Turkey. The study tried to determine the social and economic impact of Turkey's Syrian refugee crisis on Turkey. Within the scope of this purpose, first of all, the beginning of the Arab Spring process, its causes, its effects, the effects of regional and global actors on the process were examined. Then, the political situation of Syria before the Arab Spring, the crises after the Arab Spring, the migration movement from Syria to Turkey were examined. Later in the study, the relations between Turkey and Syria before and after the Arab Spring were examined. The general situation of Syrian refugees in Turkey, information on temporary shelter centers and finally the economic, social, political and security effects of Syrian refugees on Turkey were examined.

Keywords: Arab Spring, Syria, Refugee, Migration, Asylum

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.5. Araştırmanın Yöntemi	4
İKİNCİ BÖLÜM	
ARAP BAHARI	5
2.1. Göçün Tanımı ve Göç Olgusu	5
2.2. Arap Baharının Tanımı.....	6
2.3. Arap Baharı Bir Devrim mi?	7
2.4. Arap Baharının Sebepleri	10
2.4.1. İç Sebepler	10
2.4.2. Dış Sebepler.....	15
2.5. Arap Baharı ve Etkileri.....	17
2.5.1. Tunus	18
2.5.2. Mısır.....	18
2.5.3. Libya	19

2.5.4. Yemen.....	19
2.5.5. Suriye.....	20
2.5.6. Bahreyn.....	26
2.6. Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Arap Baharı Sürecindeki Rolü.....	27
2.6.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	27
2.6.2. Rusya.....	28
2.6.3. İran.....	30
2.6.4. Avrupa Birliği.....	31
2.7. Arap Baharının Türkiye Üzerindeki Ekonomik ve Sosyal Etkileri.....	32
2.8. İlgili Araştırmalar.....	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SURİYE MÜLTECİ KRİZİ.....	35
3.1. Arap Baharı Öncesi Suriye'nin Tarihsel Süreci.....	35
3.1.1. Fransız Manda Dönemi.....	35
3.1.2. Askeri Darbeler Dönemi'nde Suriye.....	37
3.1.3. Hafız Esad Dönemi'nde Suriye.....	38
3.1.4. Beşar Esad Dönemi'nde Suriye.....	41
3.2. Arap Baharı Süreciyle Ortaya Çıkan Suriye Popüler Hareketi.....	42
3.3. İç Savaş Aşaması ve Suriye Krizinin Patlak Vermesi.....	44
3.4. Suriye Krizine Yönelik Uluslararası Güçlerin Tutumu.....	46
3.5. Suriye İç Savaşının Uluslararası Boyutu.....	49
3.6. Suriye Tarafından Başlayan Göç Hareketleri.....	52
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
SURİYE MÜLTECİ KRİZİNİN TÜRKİYE'YE SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ..	54
4.1. Arap Baharı Sonrası Türkiye ve Suriye İlişkileri.....	54
4.2. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Gelişi.....	56
4.2.1. Suriye'den Ayrılma Koşulları.....	56
4.2.2. Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Statüsü ve Kayıt Durumu.....	57

4.2.3. Suriyeli Mültecilerin Geldikleri Suriye Şehirleri.....	59
4.3. Türk Kamuoyunun Suriyeli Mültecilere Bakış Açısı	60
4.4. Türkiye’deki Suriyelilerin Genel Durumu	60
4.4.1. Türkiye’deki Mültecilerin Demografik Özellikleri	62
4.4.2. Türkiye’deki Kamp Merkezlerine İlişkin Bilgiler	63
4.4.3. Türkiye’de Kamp Merkezi Dışında Yaşayan Suriyeliler	64
4.5. Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Etkileri	66
4.5.1. Sosyal Etkileri.....	67
4.5.1.1. Eğitim Sorunu	68
4.5.1.2. Sağlık Sorunu.....	69
4.5.1.3. Sosyal Kutuplaşma.....	71
4.5.2. Ekonomik Etkileri.....	71
4.5.2.1. İş gücü Piyasası, Ücrette Yaşanan Azalma ve Kayıt Dışı İstihdam.....	72
4.5.2.2. Enflasyon Oranlarında Artış ve İşsizlik Sorunu	73
4.5.2.3. Konut ve Kira Fiyatları Sorunu.....	74
4.5.3. Siyasi ve Güvenlik Etkileri	74
4.5.4. Temel Hizmetler Üzerindeki Etkileri	75
4.5.4.1. Geçici Koruma, Geçici Sığınma ve Vatandaşlığa Kabul	75
4.5.4.2. Mülteci Kampları ve Zorunlu İkamet	78
4.5.4.3. Türkiye’de Yaşayan Suriyelilerin Yaşam Koşulları	81
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	88

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Dünya Genelindeki Suriyeli Sayıları (2019) 53	
Tablo 2. Suriyeli Mültecilerin Ülkelerinden Ayrılış Nedenleri 56	56
Tablo 3. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Giriş Biçimleri..... 57	57
Tablo 4. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'yi Seçme Nedenleri 57	57
Tablo 5. Şehirlere Göre Suriyeli Sayısı Dağılımı 66	66
Tablo 6. Suriyelilerin Kaldığı Geçici Barınma Merkezleri 80	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Türkiye’deki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2019).....	62
Şekil 2. Türkiye’deki Suriyelilerin Yerleştiği Barınma Merkezleri	78

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyetleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İİT	: İslam İş Birliği Teşkilatı
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ORSAM	: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partîya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
s.	: Sayfa
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YPG	: Yekîneyên Parastina Gel (Halk Koruma Birlikleri)
yy.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

2010 senelerinde Tunus'ta seyyar satıcının kendini canlı bir şekilde yakmasıyla başlayan, karışık bir kelime olan Arap Baharı bir dönüşüm ilerleyişidir. Bu dönüştürmenin tohumları 17 Aralık 2010 senelerinde atılmaya başlanmıştır. Belediye zabıtalari Tunus'un Sidi Bouzid şehrinde seyyar satıcıların tezgâhlarını ellerinden almıştır. Bu Arap Baharının başlamasını sağlayan diğer olaydan birisi tezgâhı alınan meyve ve sebze satıcısı Muhammed Buazizi'nin kendini diri diri yakmasıdır. Olayın ardından hastaneye götürülen Muhammed Buazizi'nin tüm yapılan müdahalelere rağmen hayatta kalmayı başaramamıştır ve 2 hafta sonra gözlerinin hayata yummuştur (Kırık, 2012: 90). Ama yaşanan olaylara baktığımızda Muhammed Buazizi'nin 18 Aralık 2010 tarihinde sadece kendini yakmakla kalmadığını Arap Baharını' da bir türlü bitmek bilmeyen olayı başlatmasını da sebep olmuştur. Diğer olaylarda ardı ardına gelmeye başlamıştır. Arap Baharının sonunda bazı devletler kendi ülkelerinde yönetimlerini değiştirmek için seçime gitmek ve bazı devletlerin yönetimleri reformlar yapmak zorunda kalmışlardır. Reformlara ve iktidarın değişmesine örnek verecek olursak; Tunus, Mısır, Libya, Suriye ve diğer Arap Ülkeleri'nde yaşanmış olayları örnek olarak gösterebiliriz. Arap Baharı, Arap ülkelerindeki kısıtlayıcı ve buyurucu iktidarlara karşı son yıllarda olmuş çeşitli ölçülerdeki halk hareketlerini anlatmak ve bu yaşanan bir demokratikleşme dalgası olarak olumlu açıdan anlatmak maksadı ile kullanılmış isimsiz bir görüştür (Doğan ve Durgun, 2012: 62). Başka bir söylemle; 2010 Aralık tarihinden bugüne kadar Ortadoğu devletlerinin halklarından dolayı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde hâkim olan yönetimin, rejimin, yönetici değişimleri öncelikli olmak üzere değişikliklere, ülke içerisindeki gösterilere, kamu alanlarının işgaline, kamu ve polis binalarının yakılmaları, hapishanelere baskınların yapılması, revizyonlara ve yenilenmelerin oluşmasına neden olan protestolar, ayaklanmalar, kalkışmalar, devrim, başkaldırı ve çeşitli adlandırmalar ile Arap halk hareketleridir. Ülkelerdeki protestolar Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı gencin yakılmasıyla yani Arap dünyasındaki sorunların başında gelen işsizlik, iyi olmayan yaşam koşulları, siyasi dejenerasyon, usulsüzlükler ve ifade özgürlüğü gibi birçok sorundan önce başlamıştır. Bunlardan sonra aynı sorunlar yaşayan ülkelerde tepkiler aynı şekilde ardı ardına yayılmıştır. Tunus'ta yaşayan insanlar Muhammed Buazizi'nin olaylarına kulaklarını kapamamış ve 4 Ocak 2011' de yaşanmış olayın üstüne 5000

kişilik insan sayısında bir toplulukla protesto etmek amacıyla yürüyüş yapılmıştır. Daha iyi bir hayat ve hayat standardı isteyen göstericiler; polisler tarafından sert şekilde gelen müdahalelerle karşılaşmışlardır. Müdahalelere rağmen tepkiler duraksız devam etmiştir ve bunun sonucunda 14 Ocak 2011 yılında Tunus'un Cumhurbaşkanı ZineEl-Abidin Bin Ali istifa etmiştir (Kırık, 2012: 90).

Suriye, Arap Baharının yoğun olarak etkilerinin hissedildiği ülkelerin başında gelir. 2011 yılından beri devam eden çatışmalar sonucunda yüz binlerce insan hayatını kaybederken milyonlarca insanda ülkelerinden göç etmek zorunda kalmıştır. Suriye de oluşan göç dalgası daha önce gerçekleşen göç hareketlerine benzememekle beraber komşuları başta olmak üzere Avrupa ülkelerini sosyal ve ekonomik yönden oldukça etkilemiştir. Suriye de Esad rejiminin baskıcı ve otoriter tutumunu devam ettirmesi, Suriye muhalif unsurlarının farklı ve çok bileşenli olması sebebiyle çatışmalar devam etmekte olup buna bağlı mülteci krizi daha da derinleşmektedir. Türkiye Arap Baharı sürecinden bütün dünya ülkeleri gibi etkilenmiştir. Ancak diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye hem etkilenen hem de etkileyen bir aktör olarak karşımıza çıkmakta olup ülke sınırlarını korumak, siyasi olayların sosyal ve ekonomik etkilerini en aza indirmek için politikalar geliştirmektedir. Suriye de yaşanan çatışma ve kaotik süreç uzadıkça Türkiye başta mülteci sorunu olmak üzere buna bağlı sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye jeopolitik konumu sebebiyle birinci dünya ülkeleri ile üçüncü dünya ülkeleri arasında köprü konumundadır. Bu sebeple oluşan göç ve mülteci krizi Türkiye'yi derinden sarsmıştır. Bu çalışmada; Arap Baharı sebepleri ve etkileri, bölgesel ve küresel aktörlerin Arap Baharı üzerinde ki rolleri, Arap Baharı ile birlikte Suriye mülteci krizi ve mülteci krizinin Türkiye'ye sosyal ve ekonomik etkileri irdelenmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Kuzey Afrika ve Ortadoğu da oluşan, Arap Baharı olarak tanımlanan baskıcı ve otoriter rejim karşıtı isyanlar akabinde Suriye de iç savaşın şiddetlenmesi, buna bağlı oluşan Suriye Mülteci Krizinin Türkiye'ye sosyal ve ekonomik etkileri araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Arap Baharı sonrası oluşan göç dalgası ile birlikte Suriye'den Türkiye topraklarına gelen mültecilerin geldikten sonra Türkiye'de yaşanan sosyal ve ekonomik krizleri, mültecilerin Türkiye'ye gelmeden önce, geldikten sonra neler olduğu ve ne

şekilde yaşadıklarını ve son olarak uluslararası ülkelerin bu yaşanan olaylardaki tutumunu incelemektir. Ayrıca bu çalışmanın başka bir amacı; Suriye de patlak veren kriz ile birlikte Türkiye' ye gelen Suriyeli göçmen mültecilerin sosyal ve ekonomik etkileri ile ortaya çıkan/çıkabilecek sonuçlarını irdelemektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Yapılan çalışmada Türkiye'nin sosyal ve ekonomik göstergelerine Ortadoğu devletlerinde yaşanmış olan krizin nasıl etkilediği araştırılmış, Ortadoğu devletlerinin küreselleşmenin Türkiye adına önemini ve ABD-İrak gibi ülkelerinin birbirlerinin alakasız ve uzak değerleri taşıyan ülkeler olması adına önemli bir yer edindiğini araştırmanın önemi olarak belirlenmiştir. AB ülkeleri ve ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin korumacı politikalar çerçevesinde sınırlarını korumaya çalışması ve bu ekseninde duvar veya dikenli tellerle sınırlarını örmesi göçmen ve mülteci karşıtlığı yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Korumacı, paylaşımcı veya çözüm odaklı politikalar geliştirmek yerine dışlayıcı ve güvenlikçi yaklaşımlarla göçmen karşıtlığı; bu ülkelerde siyasi ve ideolojik bir akım haline dönüşmüştür. Coğrafi konumu, tarihi sorumluluğu ve insani değerleriyle inisiyatif almaktan geri durmayan Türkiye ise Kuzey Afrika ve özellikle de Ortadoğu da yaşanan gerilimler neticesinde mülteciler açısından ideal ve cazip bir ülke konumundadır. Bütün bu nedenler göz önüne alındığında Türkiye de; mülteci ve göç alanlarında çalışmalar yapmak ve bu konularda politikaların geliştirilmesinde yardımcı olmak son derece önemlidir.

2011 senesinde patlak veren Suriye Krizi bir iç savaşa dönüşmüş ve bu kriz sonucunda yaklaşık 6.6 milyon kişi ülke içinde göç etmiş, 5.5 milyondan fazla kişi de Suriye sınırları dışına göç edip mülteci konumuna düşmüştür. Göç edilen ülkelerin başında Ürdün, Lübnan, Mısır, Irak ve Türkiye gelmektedir. Türkiye 3.624.734 kişi ile en fazla Suriye'den göç alan ülke konumundadır (BMMYK, 2020) Bu nedenle; "Suriye Mülteci Krizinin Türkiye' ye Sosyal ve Ekonomik Etkileri" incelenmeye ve araştırılmaya değer niteliktedir.

Türkiye'ye zorunlu kitlesel göç hareketleriyle gelen Suriyeli göçmenler ile ilgili her türlü sosyal, ekonomik, insani ve siyasi süreçlerin yönetilmesi ve bunun yanında her türlü etki ve sonuçlarının gözlemlenmesi son derece önemlidir. Zorunlu göç hareketlerine maruz kalan diğer ülkeler de göçmenlere karşı ve Türkiye'de de özellikle Suriyeliler ile ilgili halk nezdinde ortaya çıkan tepkilere bakıldığında kamu politikaları yönünden Suriyelilere yönelik uygulamaların bilimsel açıdan incelenmesi ve ortaya çıkan sonuçların kamuoyuyla şeffaf şekilde paylaşılması hayati önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın temel sınırlılıkları aşağıda sıralanmıştır:

- Araştırma, 2011 yılında Suriye’de başlayan kriz nedeni ile Tırkiye’ye gelen Suriyeli mülteciler ile sınırlandırılmıştır.

- Araştırma Arap Baharı sürecinden etkilenen Kuzey Afrika ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerinin süreç öncesi ve sonrası genel siyasi durumları ile sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada sistematik literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Çünkü araştırmaya konu olan Suriye de İç Savaş hali devam etmekte buna bağlı Suriye Krizi süreci sürmektedir. Savaş hali ve bölgesel seyahat zorlukları ile beraber Covid-19 tedbirleri kapsamında ortaya çıkan şartlar fiziksel, mekânsal ve sosyal anlamda inceleme ve gözlem yapma imkânı sağlamamıştır. Bu kapsamda sistematik literatür taraması yöntemi kullanılması tercih edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI

2.1. Göçün Tanımı ve Göç Olgusu

Asıl yerinden ulaşılmak istenen yere doğru yapılan hareketi en kısa tabirle göç olarak adlandırabiliriz. Fakat sadece bir yerden bir başka yere gitme durumu olarak tanımlamak doğru değildir. İçerinde sosyoekonomik ve toplumsal bazı anlamlar taşır (Karpas, 2014: 71).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde göç: “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.” (TDK, 2020) şeklinde tanım yapılmıştır. Göç sadece bir yer değişikliği olarak düşünülmemelidir. Toplumsal bir olgu ve hareketlilik olarak düşünülebilir. İnsanlar daha iyi hayat şartlarına ulaşmak niyetiyle asıl ikamet ettikleri yerleri terk edip, yaşam standartları daha ileri seviyede olan yerlere ulaşmaya çalışırlar.

Göç kavramı yıllardan beri devam eden, tarihi en az insanlık tarihi kadar eski olan, toplumların değişimine, gelişimine çağların kapanmasına ve yeni çağların başlamasına neden olan bir olgudur. Mikro ölçekte bireyleri milletleri ve devletleri, makro ölçekte ise kıtaları ve hatta bütün dünyayı değiştirebilme ve dönüştürebilme gücüne sahiptir. Daha yüksek hayat standartlarına ulaşmak niyetiyle göç eden insanların sayısı son zamanlarda hızla artmış bilhassa üçüncü sınıf ve ikinci sınıf olan dünya ülkelerinden birinci sınıf dünya ülkelerine göç dalgaları oldukça fazlalaşmıştır. Genelde bireysel bir şekilde oluşan göçler, 2011 yılında Arap Baharı sebebiyle patlak veren ve Suriye’de iç savaşa dönüşen krizden dolayı bireysel göç bir tercih olmaktan çıkıp, zorunlu kitlesel bir harekete dönüşmüştür. II. Dünya Savaşı’ndan bu yana yaşanan ve çok büyük bir trajediye dönüşen Suriye Krizi global bir sorun haline gelmiştir. Göç hareketi hem göç edilen ülkelerdeki topluluklar açısından hem de göçmenler açısından, çok değişik etkilere sahip canlı bir olgudur. Değişik bakış açıları bünyesinde barındıran göç olgusu, doğru ve etkili bir biçimde kontrol altına alınmadığı durumlarda çok farklı sorunları da beraberinde getirebilir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde ev sahibi kitlelerle kurdukları ilişkiler ve her iki tarafında birbirlerine karşı anlayışları ve tutumları neredeyse bütün göç sorunlarının kaynağını teşkil etmektedir. Sosyal, toplumsal, ekonomik ve siyasal sonuçları beraberinde getirdiği için, göç olgusunu sadece fiziksel bir hareketlilik olarak görmekten öte toplumsal bir olgu olarak kabul etmek gerekir. Bu nedenle göç olgusu disiplinler arası bir alanı

olup, göçü ortak bir noktada tanımlamak zor bir süreçtir. Yani göç siyasal, ekonomik, sosyal ve psikolojik sebepleriyle beraber sonuçları olan çeşitli disiplinlerin inceleme alanını meşgul eden bir olgudur. Birden fazla disiplinin farklı açılardan incelemesi sebebiyle göçü tanımlamak oldukça güçtür (Canatan, 1013: 318).

Geçmiş insanlık tarihi ile eşdeğer olan göç olgusu her dönemde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde ortaya çıkan savaşlar, iç çatışmalar ve bu sebeplerden dolayı ortaya çıkan şartlar insanları göçe mecbur bırakmıştır. Tarihte İlk Çağ' ı sona erdirip, Orta Çağ' ın başlamasına sebep olan Kavimler Göçü, İslam tarihinde yaşanan Mekke'den Medine'ye hicret, Amerika kıtasının keşfedilmesi sonrasında yapılan göçler, I. ve II. Dünya savaşı akabinde Avrupa ülkelerine gerçekleşen göçler, Soğuk Savaş döneminde doğudan batıya yapılan göçler, Arap Baharı sonrası yaşanan hareketler karşımıza çıkan en önemli göç süreçleridir. Özellikle son zamanlarda Avrupa Kıtası yoğun bir şekilde göç alan coğrafya konumundadır. Türkiye coğrafi konumu sebebiyle göç alan ve göç veren ülkelerin kavşağında bulunduğu için göç olgusundan etkilenen ülkelerin başında gelmektedir.

2.2. Arap Baharının Tanımı

Arap baharı devrimlerinin ve bunun üzerine bilgi paylaşımında bulunmak istendiğinde bu konu hakkında birçok görüş ve tanım bulunmaktadır. Araştırmacılar Arap halk devrimleri konularında uzman olan akademisyenlerinin fikirlerini ve düşüncelerini ele almıştır.

Kuzey Afrika, Doğu Arap yarımadasında ve belirli Ortadoğu ülkelerinde kendini belli eden, baskılayıcı diktatör rejimine karşı amaçları demokrasi eşitlik, toplumsal adalet, özgürlük ve bütün insanlar adına yaşanılabilir bir yaşam olan geniş kalibreli protestolar ve toplumsal gösterilere Arap Baharı diye tanımlanmaktadır. Diktatör rejimin olması, kendini ifade etme özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, siyasi yolsuzluklar, toplumdaki eşitsizlikler ve ekonomik buhranlar Arap Baharının yaşanmasını sebep olan şeyler olarak sıralanabilir (Güleç, 2012).

Arap Baharı tanımına bakacak olursak eğer, Amerikan askerlerinin Irak'a yapmış olduğu saldırıdan 17 gün önce Amerikan yazar ve gazeteci George Parker'in 'Demokrasi Rüyasına Doğru' başlığı altında New York Times gazetesinde yer alan makalesine bahsetmek gerekmektedir. George Parker yazısında 'Amerika tarafından korunan Arap devletlerinin üzerine yaptığı tahminde, iki güç odağı şeklinde Arap ülkelerinin ayrıldığını bunlardan birinin baskı gösteren devletlerin olduğu diğerinin ise bunlara karşı çıkan İslami muhalefet güçler olduğunu belirtmektedir bu tahmini ise 'Carnegie Institution' başkan yardımcılarında biri tarafından yapıldığını belirtmektedir. İlaveten, Amerika'nın İran'a karşı yaptığı saldırıdan sonra bu muhalif güçlerin bitmediği ve hatta o kesimlerde etkilerini devam edeceğini söylemiştir.

İşgalin İslami güçlerin mevki ve pozisyon anlamlarında üstün olacaklarını, güçleneceklerini söylerken Arap ülkelerinin İslami güçlerinin üzerinde baskı olacağını da belirtmiştir, bunun sonucunda ‘Arap baharının kendiliğinden bu bölgeye gelme ihtimaliyle sonuçlanabileceğini söylemiştir (Piruz, 2011). Amerikan yazar makalesinde ‘Arap Baharı’na bakılması halinde, Arap Baharı devrimlerinin, Arap devletlerinin İslami isyanlar üzerindeki baskısının artmasından dolayı olduğu görülmüş olur ve devrimlerinin dini-İslami bir kimlik kazandığı ifade edilebilir.

Bunlardan ayrı olarak ‘Arap Baharı’ kelimesini çıkışı Amerikan akademisyen ve araştırmacı yazar olan Mark Linc tarafından kullanılmıştır. Bahsedilen kelimeyi Tunus’ da yaşanan protestolardan ve ‘Bin Ali’ rejiminin çökmesinden birkaç hafta öncesinde 6 Ocak 2011 yılında Foreign Policy dergisinde ‘Obama’nın Arap Baharı’ adlı yazısında yayınlanmıştır (Alzayin, 2013: 59). Akademisyenin yazısında Kuveyt, Ürdün, Tunus gibi Arap ülkelerinde ortaya çıkan Arap Baharı isyanı, halkın buna karşı tepki amaçla sokağa çıkması ile Lübnanlıların 2005 yılında protesto amaçlı gösterileri aralarındaki etkileri ve benzerliklerinden bahsetmektedir. Bahsedilen yazarın düşüncesine göre iletişim araçları ve sosyal medya bu sefer ki Arap Baharının yaşanmasında sebebiyet vermesinde etkisinin önemli olmuştur (Lynch, 2011).

Arap ülkelerinde yaşayan vatandaşların gösterilerde ve protestolarındaki amaç sadece değişiklik veyahut daha iyi bir yaşam değildi. Bunun asıl nedeni büyük olan amaçlarını gerçekleştirmek adına onlara izin verilmesiydi. Amaçlarını sıralayarak olursak devlet kurumlarını demokratikleştirme, insan hakları konusunda iyileştirme ve 50 Arap ülkesinin siyasal sistemlerinin değişikliğe gidilmesi olarak sıralanabilir. Yaşanan durumlara bakıldığında Orta Doğu Arap Ülkelerinde yaşanan diktatör rejiminin var olması, özgürlüğün var olmaması ve demokratik unsurlarla herhangi bir değişime kapalı olan ve dikta rejimlerini devam ettirmek uğruna vatandaş üzerindeki himayesini sürdürmek için her türlü baskı ve baskıcı faktörleri kullanmaktan taviz vermeyen iktidarlığın var olmasıydı. Bazı araştırmacılar ve yazarlar bundan dolayı Arap Baharı tarifinin anlatımı Arap topraklarındaki baskın yönetimlere karşı yapılmış olan bu toplumsal hareketleri o alanı demokratikleşme durumu olarak tabir edilmiştir (Er ve Çelik, 2015).

2.3. Arap Baharı Bir Devrim mi?

Siyasi, halk devrimleri konusunda uzman olan analistler ve gözlemciler, Arap baharının yaşanan ilk olayından ve toplumsal gösterilerin başlangıcından itibaren Arap Baharı kelimesinin tanımı ve bu kelime için kullanılan farklı tabirlerin tanımlamalarına yoğunlaştılar. Kimileri: ‘isyan’ ve ‘bilinçlenme’ olarak adlandırdılar. Onlara göre Arap ülkesinde yaşayan insanlar demokratik olmayan katı rejimlere, karşısında ki uzun süreli derin uykusundan

uyanmıştı. Halk eşitlik, demokratik olan haklarından ve özgürlüklerinden yoksundular. Bunun sonucunda artık halk bilinçlenip artık bir aileye dayalı olan idarelere karşı boyun eğmeyerek bunu başarabilirlerdi. Bedeli olan isteklerinin karşılanması onların için kolay olmayıp barışçıl yollar ile elde edilecek gibi olmadı. Bu bedeller uğruna kurban vermek ve uzun dönem sürecek çatışmanın gerçekleşeceği (Er ve Çelik, 2015), konusu hakkında birden fazla açıklamalar ve değerlendirmeler okumak kaçınılmaz olmuştur.

Bu olaylar haricinde birden fazla yazarın düşünceleri; ‘Arap Baharı’ kelimesinin ‘devrim’ anlamındadır. Bu yazarlara göre Arap Baharı, değişimi Arap ülkelerinde değiştirecek güce ve imkâna sahip bir devrimci harekettir.

Bu Devrim yakıştırmasından daha önce bu yakıştırma hakkındaki değerlendirmeleri ve görüşlerden bahsetmek gerekiyordu. Devrim kelimesini Türk Dil Kurumu (TDK) böyle tanımlamıştır: “*Devrim; siyasi ya da toplumsal yapıda yaşanan, alanı belirli olan hızlı, köklü ve nitelikli değişiktir*” (Mencütek, 2015: 2). Buna göre devrim, siyasi oluşumları ve toplum organizasyonunun tamamının varyasyon olayı gerçekleşerek veyahut en baştan tasarlanmasıdır. Bu kavramı daha net bir dille anlatmak gerekirse; Devrim, halktan bağımsız olan bir ülke hükümetinin tamamıyla yıkılması, siyasi değerler ve prensipler temelli yeni bir sistemin inşa edilmesidir (Mencütek vd, 2015: 2).

Bir bütün olarak devrimler birden çok anlayışa yakındırlar. Onlar ise bütün şiddetten farklı olabilmektedir. Bunlar (El-Ashkar, 2016);

- Acımasızlık sebebiyle ortaya çıkan toplumsal ve siyasi varyasyon süresidir.
- Devrimlerin meydana gelme vakti, birden fazla vakit süresince belirlenmiştir.
- Devrimcilerin itibar ve standart değişimi ortaya çıkaran devrimci topluluklarıyla direk bağlantı durumu oluşmuştur.

Arap Baharını devrim adı altında nitelendirme düşüncesinde olmayan bazı araştırmacılar var. Araştırmacıların düşüncesine göre bu olaylar ‘Muhammed Aziz’ adındaki üniversite öğrencisinin şu an ki olduğundan daha iyi bir yaşam maksadı ile kendini yakmasıyla başlasa da sonrasında isyanın ateşi normalden daha çabuk Arap ülkelerine ve orta doğudaki birçok devlete yansiyarak oluşmuştur. Her ne kadar bir öğrencinin devrimi gibi başlamış olsa da yaşanan bu hadise toplumsal bir halk harekâtına yol açmıştır. Ancak bu durumlarda ‘devrim’ kelimesinin değil de ‘devrim durumu’ kelimesi kullanılması yerinde ve makbul olmuştur. Araştırmacılar için bu yaşanan olay ve durumların maksadı bu nedenle oluşmuş yapıları tamamıyla bitirmektir, ama böyle olayları tamamıyla gerçekleşmediği için devrimler de amaçlarına tam olarak ulaşamadılar. O yüzden yaşanan bu toplumsal hareketleri devrim adı altında tanımlamak devrim kelimesinin kendisi ve içeriği ile bağdaşmamıştır (El Ashkar,2016).

Arap Baharı' için diğerk bir görüş ise devrim tabirinin 'Arap Baharı' için kullanılmamasıdır. Bunun nedeni ise onların görüşünden çok farklı bir şekilde hareket edilmiş olmaları, onların görüşlerine göre devrim tamamıyla sistematik, başında bulunan bir lider tarafından önderlik edilip ve yönlendirilebilir bir hareket olmalıdır. Ortadoğu'da ise eylemlerin örgütü olmayan, tek bir lider ve topluluğun görüşünden dolayı yönetilmemiştir (Er ve Çelik, 2015). Bu düşünceye göre isyanların tüm hareketleri planlı olması, programlı olunması gerekmektedir. Sistematik olan bir grup lideri veya topluluğun önderliğinde, kapsamlı ve tamamıyla değişim başarısı amaçlanmalıdır.

Eski Amerikan lideri Obama, Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Beyaz Saray Ulusal Danışmanı, 'Arap Baharı' kelimesinin tabiri niteliği hakkında 'Arap Baharı' yerine 'geçiş süreci' kelimesini kullanmıştır (Alzayn 2013: 59). Bunlardan ötürü, yumuşak güç teorisini Prof. Joseph Nye ve Obama'nın Uluslararası İşler danışmanı, El-Suudiye adlı dergide röportaj verirken Arap Baharı hakkında birden çok kademededen oluşan, belirli bir süre devam edecek olduğunu söylemişlerdir. Belirli bir süre derken söylenilmek istenilen, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da demokrasinin oturması ve siyasi yeniliklerin sağlanmış olmasıdır. Bu neticede liberal devrimler, bütünüyle demokrasi hayata geçmeden yayılacaktır (Alzayn, 2013: 60).

'Arap Baharı' kelimesinin geçmişi açısından Batı kökenleri de bulunmaktadır. Kökenin dayanması ise 1848 yılında yaşanan protestolara ve değişimlere dayanmaktadır. Birden fazla farklılık Avrupa'yı komple ele geçirmiş, krallık düzeninin yıkılmasına yol açmıştır. Toplumun doğru simgelenmesine uzak olmayan birden fazla sistemle yer değiştirmiştir. İlerleyen vakitlerde halk tarafından yapılan gösterilere ve protestolara "halk baharı" ve "milletler baharı" olarak adlandırılmıştır (Manfreda, 2019).

Avrupa ülkeleri için o yıllar devrimler yılı olarak adlandırılmıştır. Şu yüzden ki o yıllar Avrupa'nın en büyük toplumsal protestolarına maruz kalmıştır. Avrupa'nın neredeyse 50 ülkesini devrim ateşinin aydınlığı sarmıştır. Protestolar ve gösteriler öncelikle Fransa'da başlamış olmakla beraber bir süre sonra sırayla Danimarka, Almanya, Belçika, İrlanda ve İsviçre vb. devletlerinde sürmüştür (İsmail, 2019). Birden fazla araştırmacı 1968 yıllarında başlamış olan Prag Baharından 'Bahar' kelimesinin esinlendiğini düşünmektedir. Çekoslovakya Komünist Partisi Genel Sekreteri Alexander Dupçek, devlette normalden fazla demokrasi ve bağımsızlık amacı ile birden çok yenilik eylemi harekete geçirilmiştir. Paris'te gençler Dupçek'in ekonomik ve siyasi reformlarından sonra '68 kuşağı' diye bilinen olaylar yaşanmıştır (Acar, 2011). Bu konunun sonucunda söylenecek olan şeyler Arap Baharı birçok isim ve tabirler halinde kullanılmıştır. Bu tanımlar ve yorumlar nasıl kullanılırsa kullanılsın, gösterilerin ve devrimlerin anlamını azalttığı söylenmez, Orta Doğu ve Kuzey Afrika

demokrasi, özgürlük, sosyal adalet ve çoğundan mühim olan diktatörlük siyasi rejimlerinin bitişini amaçlamak adına bir protesto dalgasıdır.

2.4. Arap Baharının Sebepleri

Toplumda değişim amacı olarak devrimi kullanmaya çalışan devletlere geçmişi incelendiği zaman, devrim olayını gerçekleştirmek, devam ettirmek ve istedikleri noktaya varmak adına birtakım nedenlere dayanmışlardır. Devrim her vakitte değişim adına en hızlı silah ve etken olarak görülmüştür. Bundan ötürü değişim için her vakitte devrimlere başvurulmuştur. Devrimler birden çok nedenden meydana gelmektedir, Tüm devrimler dünyada güdümsüz faaliyete geçirilemez ve tüm devrimlerin arka planında birçok sebep vardır. Tüm bu sebepler ekonomik, siyasi vb. farklı alanlardan meydana gelmiş olabilir. Diğer yandan toplumlarda devrimler farklı nedenler adına farklı formlarla meydana gelmiş, tüm devrimlerin olması ve asıl hedeflerine ulaşması önemli olmamakla birlikte, ayrıca bazı yer ve zamanlarda devrimler amaçlarına ulaştıktan sonra yola çıkma sebeplerinden uzaklaşmıştır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin yani Arap baharının devrimlerinin ve gösterilerine incelendiğinde, devrimlerin arka planında olan birçok iç sebep görülmüştür. Bunun sebepleri ekonomik, toplumsal, siyasi ve idari nedenlerden olmuştur ve bu o devletlerin değişmesi adına büyük bir potansiyel vermiştir. Diğer taraftan Arap baharını ve Ortadoğu'daki ülkelerin devrimlerine araştıranlara göre; Arap baharına potansiyel veren dıştan gelen sebeplerinde gözden kaçmaması gerektiğidir (Net, 2015). Buna göre Arap baharı devrimlerine potansiyel gösteren iki faktörden bahsetmek gerekmektedir. Tüm bunları dış ve iç sebepler şeklinde iki ayrı biçimde tanımlanabilmektedir.

2.4.1. İç Sebepler

Arap devletlerinin devrimleri ve isyanlarının ortaya çıkmış olan yer ve vakit bakımından bakıldığında, ülkedeki hali hazırdaki yönetim, rejimlerin uygulamakta olduğu ekonomik ve siyasi yasaların ne derecede etkileyen ve baskın olmuş olduğunun unutulmaması gerekiyordur. Zira eylemler süre içerisinde eylemlere dönüşmekte ve bu eylemler, yan devletlerde hayatını sürdüren çoğu toplum için yeni fikir şeklinde olmaktadır. Bu nedenle, oluşan toplumsal hareketlere, halk ayaklanmasına neden olan uygulamalara ve iç politikaya önemli derecede katkısı olmaktadır.

Hayatlarının genel durumlarında ve tüm alanlarında kökünden ve stratejik anlamda bir değişime ihtiyaç duyan Kuzey Afrika ve Arap vatandaşların ülkelerinin egemen durum, sınıf, hiçbir reforma ve büyümeye izin vermeyen birileri ülkelerini yönetmekteydi. Bundan ötürü

üstünden geçmiş seneler sonrasında ardı ardına gelen siyasal, güvenlik, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunlar, Arap vatandaşları pimi çekilmiş bir patlayıcıya çevirmiştir. Arap devletlerinin içeri tarafının hali, araştırmacılara göre Buazzi'nin 2010 senesi bitiminde Tunus'ta kendisini ateşe vermesi, Arap protestoların başlıca nedeniydi (AlShuykh, 2013). Diğer taraftan Arap devletlerinin hali oldukça karışıktı. Buazzi olayı, olayı harekete geçirmiş ve gerilimi bir üst sınıra çıkarmıştır. Daha sonrasında Arap devletlerinde devrimin ve isyanın planların düşünölmeye başlanılmıştır.

Arap baharının içerisindeki nedenleri daha anlaşılır şekilde anlatabilmek adına, aşağıda bulunan gibi bölümlendirmeye gerek duyulmuştur.

1. Siyasal Nedenler

Protestocuların istediklerine cevap verilmesi ve faaliyete geçirilmesi, demokratik düzeneklerin bir hususiyetidir. Bundan ötürü bu devletlerde siyasi sistem baskıcı olmuşken, halkta protestoya hoş görmekten öte, protesto etmek ve onaylamak karışık bir bütün olarak tasarlamak, içeriden gelemeyen aynı bakış namına görölmektedir. Üstelik protestocuları istihbarat örgütleri terör suçunu göstericilere yüklemeye çalışmaktadır. Arap devletlerinin yöneticileri Arap Baharı yaşanırken diktatör ve otoriter rejimlere benzediği gözlemlenmektedir. Göstericilere şiddet ve kurşunla karşılık verilmekteydi. Diktatör rejimlerinin siyasi hali, Ortadoğu'da siyasal Arap devletlerine de azda olsa görölmektedir.

• Siyasal Sisteminin Etkisi

Kuzey Afrika ve Arap devletlerinin birçok demokrasi ve otoriterlikten uzak bir rejimleri vardı. Bu devletlerde iktidarın manipüle ediyor olması, siyasal egemenlik ce topluluklar arasında iktidarın devredilmiyor oluşun üstüne olmuştur. Baskı yapılarak bu manipüleler yapılmakta ve vatandaşlarında egemen kesimin söylediklerini dinlemek zorlaştırmıştır. Yönetimi ele geçirmek için vatandaşların hiçbir şansı ve fırsatı kalmamıştır. Sivil Toplum örgütlerinin yönetime hiçbir etkisi bulunmamaktaydı. Yıllar boyunca siyasal iktidarı devam ettirip, hâkimiyetlerini sahte seçimler düzenleyerek ve şiddetle egemen siyasal sınıflar sürdürmekteydiler. İktidar kesimi, varını yoğunu kullanarak devletin varlıklarını ve kaynaklarını çöküp, yakınlarına ve ailesine yasal anlamda vermekteydi. Örnek verecek olursak eski hâkimler Zeynel Abidin, Hüsnü Mübarek ve Muammer Kaddafi'nin servetlerinin milyar dolarlar varlığı söylenilmektedir. Tek adam rejimlerde içerideki rekabeti ya da iç savaşı, bizzat aleyhlerine kullanmak ve ülke varlıklarının çoğunu kendi iktidarlara korumak adına, iktidar aracılığıyla istihbarat teşkilatlarına gitmektedir (Cazzar, 2015: 60).

• Muhalefet Grupların Ezilmesi

Hükümet karşında aykırı toplulukların ezilmesi Arap baharından önce başka bir politik sebepti. Bunlar ise fırka üyelerinin hapse koyulması, öğür basını denetleme, partilerin basın organlarını gözden geçirmeyle yapılmaktaydı. Ayrı olarak sendikalara ve öğrenci kurumlarına zorla alınıyordu. İktidar rejimi başka toplulukların etkinliklerini durdurmak ve siyasi partilerin etkinlerini siyasi özgürlüğün daraltılması, tek parti sistemi ve kökleşmek adına her şekilde idareyi kullanmaktaydı (Husayın, 2018).

- Reform Yapmamak

Yenilik ve varyasyon tüm alanlarda düzenin yenilenme ve huzur içinde devam etmesinin mühim olduğu sayılmaktadır. Reform ve yolsuzluk yapılmaması bir ilke olarak nitelendirilerek yönetim sistemi içerisinde bir parça olarak yer alırken tamamı ile ekonomik, toplumsal açıdan ve siyasal kırıklara yol açmıştır. Vatandaş faşist yönetimi ve sistemi değiştirmek, gösteri ve devrim yolunu düşünmektedir. Bu açıdan siyasi Arap rejimleri her ne kadar değişmeye ve reform odaklı çalışmalar yaptıklarını halka aktarsa da hiçbiri uygulanmamıştır. Hatta yapılan reformlarının bazıları halkın istek ve arzusunun uzağında kalmıştır. Örnek verecek olursak; Mısır, Yemen, Cezayir ülkeleri geçmiş yüzyılda birçok reform yapmış, fakat 21. Yüzyılda bu reformlarından vazgeçip geriye çekmişlerdir. Bunlarda şunu ispatlıyor ki Arap devletlerinin tüm değişim ve reformları kendine tehdit ettiğini düşündüğü anlamına gelmekteydi (Abdulsalam, 2014).

2. Ekonomik Sebepler

Tüm ülkelerin toplumsal ve siyasal güvenliğine ekonomik güç hiç kuşkusuz katkı vermektedir. Zira ekonomi tüm ülkelerin yerinde sağlam bir şekilde durup devam etmesi için en önemli direklerinden birisidir. Bundan dolayı Arap devletlerinin ekonomik anlamda kötü olması Arap Baharının yaşanmasını etkileyen en fazla sebeplerindendir biri denilebilmektedir.

- Yiyeceklerin Ucuz Olmaması

Kuzey Afrika ve Arap devletlerinin bir sorunları da yiyecek ve günlük ihtiyaçlarının fiyatlarındaki enflasyonunun yüksek olması, vatandaşın gelirlerinin azalması ve işsizlikti. Halkın ihtiyaçlarının alım gücünün düşmesiyle beraber halkın durumu zaman geçtikçe zorlaşmaktaydı. Günlük malzemelerin, ihtiyaçların ve yiyeceklerin fiyatları gün geçtikçe sürekli artmaktaydı. Bu kötü durumu değiştirmek adına devletin hiç planı ve reformu görünmemekteydi. Arap Baharından önce enflasyon oranlarının %25 ve %30 aralarında gezerken halkın bu kadar zorlu bir süreçte olmamıştı (Mushtaq ve Afzal, 2017: 2)

- Küresel Anlamda Ekonomik Krizin Etkisi

Arap devletlerinin Orta Doğu'da ekonomik durumu hiç iyi gözükmemektedir. Bu devletler, ilerleme kat etme ve ekonomik altyapı açısından farklıydı. Tunus ve Mısır devletlerinin ekonomik anlamdaki ülkeye para girmesini sağlayan şeylerinden başında turizm sektörü gelirken, Cezayir ve Libya gibi ülkesine para petrol ve doğal gaz üretimine dayanmaktaydı. Diğer yandan Afrika kıtasında bulunan devletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) yardımı ile 1990 yılında ekonomik anlamda yenilikler yapılmıştır. Bazı kamu sektörlerinin devlet tarafından özel sektöre devir edilip hükümetin finansal sektöre olan bağı az da olsa azaltılmıştır. Orta doğu Arap ülkelerinin gelirinin çoğunu sağlayan petrol fiyatlarının 2008 – 2009 yıllarında düşüşü dünya çapında ticaret sektöründeki kriz, petrol çıkaran ve bunu ihracat etmekte olan ülkeler maddi açıdan zor durumda kalmıştır. Bundan dolayı, dünya çapında ekonomik krizi, ekonomi konusunda yenilikler üretmeyen, uygulamakta başarısız olan Ortadoğu devletlerinin ağır şekilde etkilendiği görülmektedir. 2000'li senelerin başında ortaya çıkan siyasi çekişmeler ve tartışmalar, 2010 yılıyla birlikte de ekonomik ve siyasi konularda istikrarsız bir tablo çizen devletler halini daha da kötüleştirmiştir. Olayların böyle olması bahsettiğimiz Orta Doğu'da bulunan devletlerde Arap Baharı denilen iç savaşların yaşandığı bunun yanında ayaklanmaların oluştuğu durumlara ev sahipliği yapmaktadır (Mushtaq ve Afzal 2017: 2).

- Fakirlik

Orta Doğu'da bulunan Arap devletlerinin bir diğer sıkıntısı da fakirlik oranının artmasıydı. Zira Yemen halkının %42, Suriye %22, Tunus %22 ve Mısır'ın %12'si fakirlik sınırının aşağısında yaşamını sürdürmekteydi (Cazzar, 2015: 65). Ortaya çıkan yüzdeler oranlar günler geçtikçe artmaktayken, bu devletlerde oluşan sınıf farklıları zengin ve fakir kesime ayrılmıştır.

- İşsizlik

Ülkedeki işsizlik oranı durmaksızın yaygınlaşmaktaydı, Gençler ve üniversite mezunları bundan dolayı birçoğu taksicilik yapmış, bunun sonucunda umudun olmadığı ve gerilimin çok yükseldiği görülmüştür (Manfreda, 2019: 56).

3. Toplumsal Nedenler

Hiç şüphesiz devletin siyasi alanında oluşan problemleri ve ekonomik sorunları bunun yanında gelen istikrarsızlığı, halkın sosyal yaşamını oldukça derinden sarsmıştır. Bu olay toplumun artık bu durumdan sıkılmasını ve kızma sebebi olarak görülmüştür. Bu aşamada iki ana faktörden bahsedilmesi gerekmektedir:

- Toplumsal Durumunun Bozulması

Arap Baharı devrimlerinin temel sebeplerinden bir de Arap ülkelerinin toplumsal durumu olarak görülmektedir. Büyük etkileri ve bu toplumsal durumlarının ortaya çıkmasını uzmanlar önceden tahmin etmişlerdi. Arap devletlerinin halkının insan sayısı olarak büyük bir oran gençlere aittir. Gençlerin bu olumsuz durumu, hali ve tavrı kesinlikle toplumsal yapıyı etkilemiş ve Arap halkının yapısının bozulmasına sebep olmuştur. Ülkelerinde dönen rüşvet ve yolsuzluk olaylarından dolayı Arap devletlerinin gençleri bir iş bulma sorunu yaşıyor. Bu durum Arap gençleri psikolojik durumlarını ve kendi üzerlerinde umutsuzluk yaratmalarına neden olmaktadır. Bundan dolayı genç kesim evlenemiyor ve bunu ertelemek zorunda kalmışlardır. Ekonomik halin istikrarsızlığı, aileler üzerinde toplumsal istikrarsızlığa da neden olmuştur. Bu eskimiş sosyal durumlarından dolayı, Devletin tüm politika ve sistemlerini istemeyerek sokaklara çıkararak protestolara başlamışlardır (Husayin, 2018).

- Genç Oranı,

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin eğitim ve demokrasi, siyasal ve toplumsal açıdan biraz da olsa birbirlerinden farklı olmalarına rağmen bazı açılarda ortak özelliklere bulunuyordu. Örnek olarak verecek olursak bu devletlerin nüfus olarak %30'u 16 ila 30 yaş aralıklarında olduğu ve işsiz kesiminde en yüksek oranı bu kesimde bulunuyordu. Kültürel ve toplumsal değişimlerde net bir şekilde toplumsal ve ekonomik çevre büyük etkisi vardır ve eğitim ve öğretim sistemlerinin ilerlemesi toplumda demokratikleşmenin güç kazanmasına çok katkı sağlamaktadır. Bu konuya göre gidecek olursak Orta Doğu ve Arap devletlerinin 30 yıl öncesinden bugüne kadar baktığımızda eğitim seviyesi azalmıştır (Mushtaq ve Afzal, 2017: 3).

4. İdari Sebepler

Orta doğu devletlerinin tüm sektörlerde olduğu gibi idari sektörü de iyi bir durumda değildi. Hatta idari sektörde yaşanan yolsuzluk, tüm sektörleri artık yıpratmıştı. Aşağıda gördüğümüz noktalarda idari sektördeki yolsuzluklardan bahsedilmektedir;

- Mısır'daki idari sektördeki oluşum sorunları, bürokrasi sisteminde yolsuzluklar ve yolsuzların tüm devlet dairelerinde olmuş olması, diğer yandan Tunus'ta sistematik ve mafyalaşmış olan yolsuzluklarında gün yüzüne çıktığı için halkta daha iyi bir yönetim isteği yükselmiştir (Tekek, 2012).

- Devlet dairelerine karşı itibarsızlaştırmış olması, siyasal egemenliğin ve egemen sistemin korumak için istihbarat sistemlerinin kullanılmış olması, devlet sektörünü bire bir bitirmek için siyasiler ve muhalifler yok etme siyaseti uygulamışlardır. Örnek verilecek olursa Mısır ve Suriye'de Müslüman Kardeşler ve Hamas örgüleri ve yanlıları, bulunarak hapsilere atılmıştır (Tekek, 2012).

Devlet organları üzerinde tüm diktatör rejimler tam olarak hâkimiyet sağlıyordu, bu hâkimiyette önemli alanlarda kendilerine yakın olmuş olan insanların çalışmasıyla olmaktadır. Böyle durumlarda devlet kuruluşlarının zayıf haline gelmesi durumuna gelmektedir ve bundan ötürü idari kuruluşlar, devlet kuruluşları altında tek parti veya parti içindeki ailelerin etkisi altında kalmasına sebebiyet vermektedir.

Bahsedilen nedenler, 2010 yılında başlayarak Arap Baharının gösterileri ve devrimlerinin temel iç sebepleri olarak sayılıyordu. Bu olaylardan ayrı olarak diğer faktörlerde vardır. Örnek olarak sosyal medya ve basın, sosyal medyada gösterilerin görüntülerinin ve haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasının nedeniydi ve bu şekilde diktatörlerin ve rejimlerin zulmü tüm dünyaya kolay bir şekilde yayılmaktaydı. Bundan dolayı da dünyadaki insanların Arap Baharına kafayı dönmüş olmasını sağlamıştır. Sosyal medya aracılığıyla halk tüm düşüncelerini özgürce paylaşmış ve protestolara güç ve destek vermiş olup hızlandırmıştır.

2.4.2. Dış Sebepler

Benzerlik olarak iç nedenlerin bahsedildiği üzere, Orta Doğu'da oluşan Arap Baharını arkasından gelen ayaklanmanın olması ve gelecek göstermesinde dış taraftan edilen engellemeleri ve sebepleri gözden kaçırmamak gerekmektedir. Arap baharında Orta Doğu ülke halkına güç aşımak için dış sebeplerin yanında iç sebepler de fazla ön plana çıkmıştır. Bu olaylarda dış etmenlerin görevi için iki görüş ortaya çıkarılmaktadır:

Birinci görüş: Arap Baharı tamamıyla halkın içinden ortaya çıkmıştır, diğer Arap ülkelerine yayılıp ve dış faktörlerin hiçbir rolü olmamıştır. Hatta ABD ve Avrupa devletlerinin Arap Baharı ilgi odağı olmuştur. Fakat bu süreç, gerçek olmuş ve çaresiz bir durumdan, Arap Baharına karşı uluslararası sistemde batılı güçlü ülkeler bundan siyasetini belirlemiştir (Cazzar, 2015: 67).

İkinci görüş: Orta Doğu'da ortaya çıkmış ve tüm dünyayı etkisi altına almış Arap Baharının başlanmasında ve sonuçlanmasında dış faktörler oldukça fazla önem arz etmektedir. Önem arz etmesinin kanıtı niteliğinde, gizli raporları meydana çıkmasını sağlayan Wikileaks sitesinde bulunduğunu söylenmektedir. Site içerisinde bulunan raporlara göre; ABD, Mısırın demokratikleşmesi için milyon dolarlar harcamıştır. Wikileaks sitesindeki gizli olan raporların meydana çıkması, Arap kamuoyunun demokratik isteklerin meydana çıkmasında büyük pay sahibi olmuştur, Zira Arap yönetiminin yüzlerce yolsuzluklarını ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı da yıpranan siyasi rejimlerin halkın sinirini artırmıştı (Cazzar, 2015: 67). Bundan ötürü dış faktörü iki şekilde ayrılabilir:

1. Arap Ülkelerinin İç Politikasına ABD'nin Etkisi

Dünya çapında güçlü olan ülkelerin, bunlar özellikle ABD ve Rusya'nın Arap devletlerinin iç durumuna ve politikasına müdahale olması gizli değil, hatta inkâr edilmez bir haldir. Tüm ülkelerin Orta Doğu devletlerine bir dokunuşu olmakta ve kendi isteklerini koruyarak bu siyaseti devam ettirmektedir. Arap Baharının yaşandığı Arap devletlerinin iç siyasetine ABD'nin karışmasının ve konumuna baktığımızda; Soğuk Savaşlardan sonra o alana karşı düşüncelerinin ve isteklerinin arttığı incelenmektedir. Arap ülkeleri 11 Eylül 2001 yıllarında yaşanan durumlardan ötürü dış egemenliğinin altında olmuştur. Zira ABD, terörizmlerden İslam ülkelerinin çoğunu bu konuda sorumlu tutmuştur hatta ılımlı İslam siyaseti devam ettiren devletleri bile bu konudan sorumlu tutmuştur. Arap devletlerinden toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarında reformlar yapmalarını istemiştir, Bundan ayrı olarak Arap devletlerin eğitim sistemlerine bile müdahale etmiştir. Arap devletlerinde bulunan daha önce yapılmış eğitim ve öğretim programlarının, ABD terörizmi savunduğunu ve desteklediğini düşünüyordur. 2003 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri, Irak işgalinden sonra bu alana yapmış olduğu hamleler daha görünür şekilde olmuştur. Temelde Güney Sudan'ın ayrılması, Hamas ve Hizbullah'ın Gazze'den ve Lübnan'dan uzaklaştırılması açısından gösterilen çaba, İsrail'in Filistin toplumuna düşmanca çatışmaları hoş görmesi ve yıllardan 2001'de Körfez devletlerinin eğitim ve öğretim sistemlerini değiştirilmesinin istenmesi, yapılmış olanı net şekildeki örneklerinden biridir. Tüm bu olanlar, halkın beklentilerini yitirmesine neden olmuştur (Al-Sawair, 2017: 23-24).

2. Bölge Ülkelerinin Etkileri

Dünya çapındaki engellemelere enlem olarak, Avrupa ülkelerinin siyasetine, yerel güçlerin girişmesi ve devletlerin içerideki siyasetinin tasarlanmasına etkisini unutulmamalıdır. Bu ülkelerde bölgesel olarak büyük güce sahip olan Türkiye ve İran'ın yapmış olduğu hamlelerdir. Hiç kuşku yok ki Ortadoğu için kendi siyaset ve değerlerine iki bölgesel güç de sahiptir, bunları da kendi egemenliğini yükseltmek amacıyla düzenlenmektedir. Bundan ötürü, yaşanan olaylara karşı Orta Doğu'da her vakit belirli tutumları vardır ve her vakit bu hadiselerin üstüne etkisi olan bir oyun karakteri gibi kendilerine yer verilmiştir. Arap siyasetinin güçlü olmaması, bu bölgeyi İran ve Türkiye gibi bölgede bulunan ordularının etkisinde bırakmıştır. Bu olay Orta Doğu'da yaşayan halkın hayatına etkisi vardır. Örneklendirilecek olur ise İran hükümeti her vakitte ABD siyasetine sıcak bulmayıp karşı durarak Esad rejimini, Lübnan'da Hizbullah Örgütü, Yemen'de Husileri ve Filistin'de Hamas Örgütüne destek vermektedir. Bundan ötürü bu bölgede uluslararası iki farklı ülkenin gizliden karşılaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu olaylardan ilk olarak İran baş tarafta olmasıyla beraber, Suriye ve Lübnan

Hizbullahı'ı koruyan bir bölge, ikinci olarak ise Mısır ve Suudi Arabistan baş tarafta olması üzerine ABD'nin desteğini geri çevirmeyen Arap devletleridir (Al-Sawair, 2017: 24).

2.5. Arap Baharı ve Etkileri

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı süreci, uydu kanalları, mobil ağlar ve internetin yaygın bir şekilde kullanılması sayesinde hızlı bir şekilde yayılmıştır. Başlayan ayaklanmalar, adeta bir kartopu gibi büyüyerek;

- 28 Aralık'ta Cezayir'e,
- 12 Ocak 2011'de Lübnan'a,
- 14 Ocak'ta Ürdün'e,
- 17 Ocak'ta Moritanya, Sudan, Umman'a,
- 18 Ocak 2011'de Yemen'e,
- 21 Ocak 2011'de Suudi Arabistan'a
- 25 Ocak 2011'de Mısır'a sıçramıştır.

Bu ayaklanmalar daha sonrasında sırası ile

- Suriye,
- Cibuti,
- Fas,
- Irak,
- Bahreyn,
- İran,
- Libya
- Batı Sahra'ya kadar ilerlemiştir (Göçer & Çınar, 2015, s. 55).

Gerçekleşen bu ayaklanmalar neticesinde birçok hükümet değişikliği yaşanmış ve Mısır, Yemen, Tunus, Libya, Kuveyt ve Ürdün gibi ülkelerde yönetimlerde değişimler yaşanmıştır. Bunun yanı sıra bazı ülkeler ise (Suudi Arabistan, Umman, Fas ve Bahreyn) halkına çeşitli sosyal ve ekonomik haklar vermiştir (Emre, 2012). Arap Baharının en kanlı ve zorlu süreci ise Suriye'de yaşanmıştır. Nitekim Esad rejimin taleplerine yönelik karşılık vermeden bir iç savaşın çıkmasına yol açmıştır (B.y, Suriye Gündemi, 2016).

2.5.1. Tunus

Tunus, Arap halk hareketleri açısından bir mihenk taşı olarak görülmektedir. Olaylar ilk olarak Tunus'ta başlamış ve Arap-Ortadoğu ülkelerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Tunus'ta halkın isyanlardan önce ekonomik nedenler ve işsizlik ile karşı karşıya olduğu bilinmekle birlikte isyanın ilk hareketleri Sidi bu Zeyd kentinde ortaya çıkmıştır. 18 Aralık 2010'da Muhammed Bouazizi isimli bir gencin yakması bu ayaklanmaların başlaması için bir zemin oluşturmuştur.

Ekonomik eşitsizlikler ve siyasi baskılar Tunus'ta halk protestolarını ateşlemiş ve vatandaşlar işsizlik, enflasyon, siyasi yolsuzluk ve kötü yaşam koşullarını protesto etmek için sokaklara çıkmıştır. Bunun üzerine ülkeyi 23 yıl yöneten Zeynel Abidin bin Ali 14 Ocak 2011'de görevinden ayrılarak ülkeyi terk etmiştir. Hükümet gösterileri bastırmak için yaptığı tüm çabalara rağmen başaramamış; 200'den fazla insan öldürülmüş ve birçok kamu tesisi yağmalanmıştır (Orhan, 2013, s. 22).

2.5.2. Mısır

Devrimden sonra Mısır'daki senaryo bir öncekine çok benzerdir. Düzensizlik, gündelik meydan okumalar, düzensiz ekonomik göstergeler, bir korku ve panik havası ve devrimci güçlerin birliğinin dağılması olarak tanımlanır. Taha Halife'ye göre, özünde önceki rejime benzeyen ve İsrail devletinin güvenliği öncelikli olmak üzere bölgesel çıkarları bulunan Batılıları memnun etmek için yeni bir hükümet kurulmasını gerekli kılmıştır (Halife, 2012, s. 36).

Mısır'da eski rejime yönelik kurumlar ve sembollerin bazıları tasfiye edilmiş ancak bazılarıysa faal haldedir. Mısır'da gerçekleştirilen seçimlerde Tahrir Meydanına çıkan çeşitli siyasiler seçmenlere vaatlerini sunmuşlar ve sonrasında yapılan seçimlerde ise "Müslüman Kardeşlerin" destekçisi olan "Özgürlük ve Adalet Partisi" kazanmıştır. Tüm bunlara rağmen Mısır'daki ayaklanmalar yeniden alevlenerek, Cumhurbaşkanı'nın sözünü tutmadığını ileri sürenler tarafından "Temerrut Hareketi" adlı hareket başlamıştır. 3 Temmuz 2013 tarihinde ise Mısır'ın seçilmiş Cumhurbaşkanı askeri bir darbe ile indirilmiş ve hapse atılmıştır (Abuhasan, 2013, s. 54).

Mısır, halkoyu ile seçilen ilk cumhurbaşkanı olan Mursi'nin devrilmesine yol açan askeri darbe sonrasında yeni cumhurbaşkanı seçmek için sandık başına gitmiştir. Eski Genelkurmay Başkanı Abdulfettah El Sisi, düşük katılımlı seçimlerden sonra beklendiği üzere Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (B.y, SETA, 2016).

Mısır güvenlik güçleri, Rabia Meydanında Mursi destekçilerinin toplanmasına oldukça sert bir şekilde müdahalede bulunmuş ve bunun sonucunda ise yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. Mursi 4 Kasım 2013 yılında devrilmesi sonrasında ilk olarak “İttihadiye Olayları” kapsamında mahkemeye çıkarılmıştır. 21 Nisan 2015 tarihinde 20 yıl hapis cezası almıştır. Mursi'nin ayrıca, hapishanedeki baskılar ve Hamas'a istihbarat yapmak suçundan iki defa idam cezası almıştır. Bu cezalardan biri kesinleşmiş diğer ceza ise müebbet hapis cezasına çevrilmiştir (Al Jazeera, 2015).

2.5.3. Libya

Arap Baharı sürecinin başlangıcı sonrasında NATO müdahalesi ile rejimi sonlandırılan tek ülke Libya'dır. 2011 yılının ocak ayında Kaddafi'ye karşı başlayan halk hareketleri neticesinde Albay Kaddafi 1969 yılında devrilmesine kadar Libya'yı kendi kurduğu sistem kapsamında yönetmiştir. Bahsi geçen bu sistem himayecilik ilişkileri, kabile yapısı ve yerel yönetimler üzerinde kurulan manipülasyon etki dolayısıyla kendisine karşı gelen İslami hareketlerin bastırılmasında bölgedeki en etkili aktördür. Petrol rezervlerinin yüksek düzeyde olması gelirlerin de yüksek olmasını sağlamış ancak bu gelirden sadece rejim destekçileri yararlanmaktadır. Yetersiz kalkınma düzeyleri, yolsuzluk, fakirlik Libya halkı açısından sıradan konulardır (Türkmen, 2014).

Libya, yaşanan iç savaş sonrasında kendisini toparlamak için çaba içerisine girmektedir. Ancak iç savaşın başlamasından kısa bir süre sonra silahlar halk tarafından ele geçirilmiştir. Hükümet karşıtı her grup ise silahlı bir güç olmuştur. Kaddafi'nin devrilmesi ülke genelinde bir güvenlik sorununun olmasına yol açmıştır. Savaşan gruplar arasında bazıları ganimet bekleyen bazıları da devletin boşluğundan yararlanmak sureti ile kendi planlamak istemesi neticesinde güvenlik risklerinin artmasına yol açmıştır (Abuhasan, 2013, s. 52).

2.5.4. Yemen

Ülkede rejime karşı olan grupların çıkarları birbiri ile örtüşmeyen hatta birçok zaman çelişen gruplardan oluşmaktadır. Arap Baharı kavramı ülkede gençler ve STK'ların girişimleri ile ortaya çıkmıştır.

Abdullah Salih 33 yıllık iktidarı sürecinde yaptığı hatalar dolayısıyla halkından özür dileyerek görevini bırakmıştır. Yemen, gerek mezhep-etnik açıdan bıçak sırtı durumunda, gerekse aşiret yapıları ve Suudi Arabistan-İran arasında olan mezhep çekişmeleri dolayısıyla kırılgan bir yapıya sahip olmaktadır.

2.5.5. Suriye

2012’de ayaklanmaların Suriye’ye sıçraması ile rejim tarafından ilk tepki olayları önemszenmeyerek, özgüvenle Suriye’nin diğer ülkelerden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Rejim mevcut iç ve dış destekler dolayısıyla değişimin kendilerini zorlayacağını düşünmektedir. Beşar Esad’ın uluslararası alanda sergilediği muhalif pozisyonu dolayısıyla halkının kendisini desteklemiş olduğunu düşünerek zorluklara halkın dayanıklılık gösterebileceğini inanç duymuş, ayrıca ülkesinde ayaklanma çıkararak kadar büyük bir bunalımın olmadığı düşüncesine sahiptir (Şen, 2013, s. 59).

Dera’da küçük bir grup çocuk tarafından duvarlara “Halk rejimin yıkılmasını istiyor” şeklinde yazı yazmaları neticesinde gözaltında alınan ve işkence görmeleri dolayısıyla olaylar fitillenmiştir. Muhalifler tarafından 25 Mart Cuma namazından sonra “Şeref Günü” düzenlenmiştir. Esad halkın tepkisini önlemek için çeşitli reformlar yapmaya yönelik sözler sarf etmiştir (Bozdaş ve Bozdaş, 2014).

İlk silahlı çatışma 4 Haziran 2011’de yaşanmış, yaşanan bu çatışmalarda 120’den fazla güvenlik görevlisi ölmüştür. Ülkede bir iç savaş baş göstermeye başlamıştır. Esad’ın sivillere yönelik silahlı mücadelesini kabul etmeyerek çok sayıda askerin ordudan ayrılması sonucunda Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuş, olaylar halk hareketinden Esad güçleri ve ÖSO arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.

13 Kasım 1970’teki darbeden sonra, Hafız Esad iktidarı ele geçirdi ve ülkenin muhalefetini yok ederek görünüşte demokratik ama gerçekten totaliter bir diktatörlük kurmuştur. Kendi mezhebinden ve ailesinden üyeleri ülkenin neredeyse tüm önemli stratejik noktalarına yerleştirerek öldüğü güne kadar iktidarda kalmıştır. Nusayri veya Arap Alevi Şii mezhebine mensuptur. Hafız Esad’ın ölümü sonrasında ailenin diğer üyelerinden olan Beşar Esad da aynı baskıcı yöntemler ile ülkeyi yönetmeye başlamış ve bu anlaşma devam etmiştir.

Baba Esad’ın ölümünün ardından bir süre muhalefet değişiklik umudunu korudu, ancak istekleri suya düşmüştür. Şam Deklarasyonu 2005 yılında Kürtleri, Müslümanları ve Hıristiyanları içeren laik muhalefet partileri tarafından üretilmiştir. Buna tepki olarak yönetim muhalefeti baskı altına alarak boyun eğdirmeye çalışmıştır (Şen, 2013, s. 8).

2010 yılı geldiğinde, hükümet Tunus’ta başlayan protestolardan endişe duyuyordu, ancak hükümetin bu konudaki tutumu, Suriye benzersiz olduğu için böyle bir ayaklanma ile karşılaşmayacakları yönünde olmuştur. İddia ettikleri gerçekler sıralanırken, ülkenin ekonomik sıkıntılarına ve siyasi açmazlarına rağmen halk iktidarının yerinde olduğu ve terk edilmeyeceği, bunun Suriye’nin uluslararası muhalefetinden ve halkın Araplara karşı ortak tutumundan kaynaklandığı belirtilmektedir (Şen, 2013, s. 8).

Arap Baharı fonunda Suriye'nin ilk yangını Dera şehrinde çıkmıştır. Dera protestoları sırasında bazı reform talepleri ve Esad'dan istifası gelmiştir. Yönetimin bu konudaki tutumu sertti ve ordunun tutumu husumeti beslemiştir. Muhalefeti, kendilerini yasadışı silahlı çeteler olarak görmek ve ülkenin çeşitli nüfusundaki mezhepsel bölünmeleri ele alarak şiddet kullanmaya çalışmak ve ayrıca kendilerine karşı bir “komplo” tasarlandığını iddia etmekle suçlamıştır. Rejimin komplo dediği bu çalkantılı ortamı Suriye'nin egemen güçlere karşı savaşı olarak gördü ve isyancılara karşı akan kanı artırmaya çalışmıştır (Rozsa, 2012, s. 20).

Beşar Esad 2000 yılında iktidara geldiğinde, Arap Baharının ortaya çıktığı 2011 yılına kadar olan süreçte ekonomik ve sosyal alanlarda çeşitli olumlu adımlar atmıştır. Lakin siyasi alanda yapılacak olan reformları sürekli bir biçimde ihmal ederek muhalif kesimlere baskıyı sürdürmüştür. Mart 2011'de başlayan olayların ardından 47 yıldır yürürlükte olan olağanüstü hali kaldırarak ilk siyasi reformunu hayata geçirmiştir. Ancak, güvenlik personeli tarafından güç kullanımı keyfi tutuklamalar ve zulümlerle devam etmiştir. Şubat 2012'ye gelindiğinde, muhalefetin meclisteki milletvekillerinin %10 ile sınırlandırıldığı bir seçim yapılmış, ancak bu yetersiz görülmüştür (Bingöl, 2012, s. 57).

Suriye'deki Arap Baharı'nın sosyolojik kökenlerini incelediğimizde hem etnik hem de dini açıdan parçalanmış bir ortam gözlemlenmektedir. Nusayriler ülke nüfusunun neredeyse %12'sini oluşturmalarına rağmen, hükümetin neredeyse tamamını kontrol edilmektedir. Bu durum, ekonomik ve askeri harcamalarda yolsuzluğa yol açmakla kalmamış, ülke kaynaklarının belirli bir kesime yönlendirilmesine de olanak sağlamıştır. Sanayileşme yerine, ekonomik yatırımlar turizm, bankacılık ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Suriye'de de eşler ve arkadaşlar arasındaki yüksek düzeydeki adam kayırmacılığı, ülkenin çoğunluğunu oluşturan alt ve orta sınıfların yoksullaşmasına yol açmış ve bu durum toplumda genel bir huzursuzluğa yol açmıştır. Esad rejimi ülkenin coğrafi konumuna ve muazzam potansiyeline güvenmekteydi. Ayrıca, yönetim sürekli olarak Suriye'nin Filistin sorununa ilişkin tutumunu ilan etmiştir. Mitingler, Rusya, İran ve Çin'in rejimin, ABD, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'ın ise muhalefetin yanında yer aldığı hükümet ve muhalefet arasında çatışmalara dönüşmüştür (Şen, 2013, s. 8).

Bu bağlamda Arap Baharının vurduğu ülkelerde uzun süredir görevde olan cumhurbaşkanlarının devrilmesi, Suriye halkının muhalefetine umut olmuştur. Suriye'deki istihbarat yetkilileri, Dera şehrinde iki kadın hekimin açıklamalarını dinledikten sonra Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle milletlerine geleceğini umdukları Arap Baharını inşa etmeye başladılar. Gözaltına alınan kadın doktorlar saçlarını kazıtmıştır.

Ehlibeyt ve Hz. Muhammed'in soyundan geldiği söylenen Seyyidlerin yaşadığı bu bölgede olması nedeniyle, karışık bir çizgiye sahip olmayan şehir, yönetimin gösterilere ve ölüm olaylarına yönelik sert yaklaşımıyla iç içe geçmiştir. Dera'da başlayan bu kriz, ülkenin başkenti Şam'ın yanı sıra Lazkiye, Hama, Kamışlı, Halep, Humus, Banyas gibi komşu şehirlere de yayılan bir ayaklanmanın fitilini ateşlemiştir (Çelik, 2013).

Özgür Suriye Ordusu ile Suriye Ulusal Konseyi ve rejim arasındaki çatışmalarda çıkan ayaklanmaların ilk yılında 9000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Ülkenin başkenti Şam ve diğer büyük şehir Halep'ten sonra şiddet sarmalı 2012 yılına kadar neredeyse tüm şehirlere ulaşmıştır. Bu şiddet ortamı göçün yaygınlaşmasına da neden olmuştur. Siyasi özgürlükleri desteklemek için barışçıl yürüyüşler olarak başlayan protestolar kısa sürede ölümcül kavgalara dönüşmüştür. Uluslararası komitelerin Suriye'de yaşananları sivilleri içeren bir iç savaş olarak sınıflandırması duruma yeni bir boyut kazandırmıştır (Rozsa, 2012, s. 20).

Öte yandan Esad rejiminin kısa sürede devrilmesinin sağlanması için muhalefete silah yardımları arttıkça sürmektedir (Rozsa, 2012, s. 20). Bu süreçte Türkiye ilk olarak "Bekle ve Gör" politikası sürdürmüştür. Ancak sonrasında artan şiddetle beraber oluşan yoğun göç dalgası Türkiye topraklarına yöneldiğinde Türk Hükümetinin süreç içerisine dâhil olmasını sağlamıştır (Dağ, 2013, s. 56). Süreç devamındaysa sarmalın diğer ülkeleri de kendi içerisinde çekmesine yol açan bir kısır döngünün oluşmasına neden olmuştur. Rejim güçleri tarafından sergilenen tutumların günden güne sertleşmeye başlaması halkın Esad yönetimine olan öfkesinin de artmasına yol açmıştır. Ülkede yaşanan iç savaş ve kargaşanın meydana gelebileceği bütün olumsuzlukların meydana geldiği bir hale dönüşmüştür. İnsani kayıpların günden güne önemli bir boyuta ulaşması ve Dera kentinde ilk 4 ayda yüzlerce insanın hayatını kaybettiğine yönelik bilgiler Suriye İnsan Hakları Komitesi tarafından açıklanmıştır (Ataman, 2012, s.31).

Yaşanan olayların geniş bir alanda yaygınlaşması ve etkisinin günden güne büyümesinin temel sebebi Esad rejiminden reformlara yönelik talepler oluşturmuştur. Halk tarafından talep edilen reformlar şu şekilde ifade edilebilmektedir:

- 1963 yılı itibari ile uygulanmaya başlayan fiili olağanüstü hal kaldırılmıştır.
- Bakanlıklar ve kurumlar sivilleştirilmiş, faaliyet alanlarının baştan tanımlanmasıyla yasama, yargı ve yürütmenin bağımsızlaştırılarak yapılandırılması
- Bireysel olarak haklar tanımlanarak vatandaşlık verilmeyenlerin haklarının tanınması ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin sona erdirilmesi

- Baas Partisinin ülkedeki yönetimin gücünün sınırlandırılması ve Siyasi partilerin kanunlarının değiştirilmesiyle sıralanmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 63).

Esad hükümeti, halka önceden değişiklik sözü verdiği için, ayaklanmaları yalnızca Statüko yetkililerinin karşı karşıya kalacağı bir durum olarak görerek, kendisine karşı bir tepki olmayacağını varsaymışlardır. Ancak işler planlandığı gibi gitmemiş, kamuoyunun bölgesel ve küresel Statüko anlayışına, ulusal ve yerel Statüko anlayışına karşı muhalefeti geliştirmiştir (Ataman, 2012, s.31). Başlangıçta Esad hükümeti vahşeti sürdürürken uluslararası dünyada kendi itibarını artırmak ve daha geniş bir faaliyet alanı oluşturmak için bazı değişiklikler yapmaya çalışmıştır (Mercan, 2012, s. 216). Uzun yıllardır yürürlükte olan olağanüstü halin kaldırılması ve 300.000 Kürt'e Suriye vatandaşlığı ve kimliğinin verilmesi bunu göstermektedir (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 63). Çeşitli etnik ve dini inanışlara sahip örgütlerin artması ve bu eylemlerin toplum tarafından yeterli görülmemesi gösterilerin bu kez de devam etmesine yol açmıştır.

Müslüman Kardeşler, ülkenin kuzey coğrafyasındaki etnik Kürt fraksiyonlarından, ülke geneline dağılmış Marksist güçlerden ve Nasırcı ve rakip hanedan muhalefet partilerinden oluşmaktadır. Ancak iç çatışmanın ülke genelinde ilerlemesi ve yol açtığı güvenlik boşluğu ile birlikte El Nusra ve IŞİD gibi aşırılık yanlısı İslami örgütler gelişti ve aktif hale gelmiştir. Amaçları farklı olmasına rağmen, tüm bu muhalefet örgütleri, olayların patlak vermesine rejim ve hükümet aleyhine harekete geçerek yanıt vermiş ve durumu içinden çıkılmaz bir açmazla çevirmiştir (Dağ, 2013, s. 56).

Muhalefet örgütlerinin isyana katılma amaçlarının farklı olduğu açıklamalarından da anlaşılmaktadır. Hükümetin reform talep edenler üzerindeki baskısı, talepleri Esad'ın ve diktatörlüğünün istemediği bir şeye dönüştürmüştür. Bunu takiben rejimin muhalefeti ezme yöntemleri daha yoğun hale gelmiş ve halkla ilişkileri onarılamaz bir şekilde koparmıştır. Şiddetin artması durumu, Esad'ı ve rejimini devirmenin artık yeterli olmadığı yeni bir düzeye taşımıştır. Halk, olaylardan dolayı suçlu bulunan Baas mensuplarının bu kez cezalandırılmasını da talep etmiştir. İktidarın istihbarat, polis ve ordunun kitlelere uyguladığı baskılar sonucu ortaya çıkan muhalif örgütlerin silahlandırılmasından sonra uzun sürecek bir iç savaş başlamış olacaktır (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 63).

Zamanla rejimin güvenlik personeli silahlı muhalefet örgütlerine katıldı ve belirli grupların "Özgür Suriye Ordusu" adı altında bir araya gelerek silahlı bir savaş yürüttüğü yeni bir yapılanma gelişmiştir. Böylece ÖSO (Özgür Suriye Ordusu) Suriye'nin önemli bir bölümünü ve Şam'ın kenar mahallelerini kısa sürede ele geçirmiştir (Çelikkol, 2015, s. 195). Son olarak Temmuz 2011'de kurulmasına rağmen, iç savaşta kilit bir oyuncu olarak ortaya

çıkan ÖSO, hükümet devrilene kadar temel amaçlarının sürdürüleceğini ve rejime destek veren tüm güçlerin dâhil edileceğini ifade etmiştir.

Savaş sürecinde rejime karşı olan cephelerde dini ve etnik yapılarda olan farklılıklar birçok ittifakın oluşmasını sağlamıştır. Zaman içerisinde birçoğu sahadan silinmiştir. Lakin özellikle cihatçı gruplar tarafından oluşturulmuş olan ittifakların etkisi de zamanla artmıştır. Özellikle IŞİD'in Suriye savaşları içerisinde hızlı bir şekilde yükselmesi ve etki alanlarının hızlı bir şekilde genişlemesi, Suriye muhalefetine önemli bir kaymaya karşılık vermiştir.

Uluslararası toplumun verdiği sözlere karşı Suriye muhalefetine destek verilmemesi ve bunun yanında sekeryan bir zeminde olan Esad Rejiminin destekçileri İran ve Hizbullah güçlerince sergilenen tutum Suriye'de Cihatçı ve Selefi grupların ülkedeki etkisinin olmasına ve krizin derinleşmesine yol açmıştır (Ulutaş vd. 2015, s. 44).

Krizin ağırlaşması ve Selefi grupların diğer muhalif gruplardan farklı olsa da güçlerinin artması, rejim karşıtı bu yapıların Batı dünyası tarafından kontrol edilmemesi ve şekillendirilmesi anlamına gelir (Şen, 2015). Bazı durumlarda ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözülmesi ve anlaşmaya varılması açısından bazı girişimler yapılmıştır. Bunların bazıları etkisiz olmuş, bazıları da benimsenmiştir. BM Güvenlik Konseyi, 2011 Nisan ayında Suriye hükümetinin ilk kez gündeme getirmiş olduğu Rusya ve Çin bu durumu reddetmiştir. Ayrıca bu ülkeler 4 Şubat ve 19 Temmuz 2010'de ek kararları reddedilmiştir.

Suriye'nin Arap Birliği ile iş birliği içerisine girmesini reddetmesi, 12 Kadım 2011 yılında Kahire zirvesi esnasında örgütten uzaklaştırılmasını ve gelecekteki toplantılara katılmamasına yol açmıştır. 27 Kasım tarihinde Beyrut'ta gerçekleştirilen bir başka konferans, Suriye'ye çeşitli ekonomik önlemlerin alınmasını oylamıştır (Arı, 2012, s. 848).

2012 yılında BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Suriye ve Arap Birliği Özel Temsilcileri sıfatı ile meydana gelen sorunların çözülmesine yönelik sunulan altı maddelik öneriye Suriye hükümeti olumlu karşılık vermiş ve bu konudaki çalışmalarını başlamıştır (Çalışkan, 2016, s. 28).

Annan planı rejimde herhangi bir değişiklik öngörmüyordu; yalnızca özgürlük taleplerine ve insani kaygılara dayanmıştır. Planın uygulanmasının bir takvime bağlı olmaması ise büyük bir eksikliktir (Arı, 2012, s. 848). BM Gözlemci Misyonu, yetkililerin plan hükümlerine uymayı reddetmesi ve buna yanaşmamaları nedeniyle bölge kontrolleri sırasında durma noktasına gelmiştir.

30 Haziran 2012'de, Suriye sorununu çözmek için çok sayıda ulusu bir araya getirmeyi amaçlayan Cenevre-I Konferansı'na ev sahipliği yapma kararı alınmıştır. Türkiye, Irak, Katar, Kuveyt, Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Suriye'de artan kan akışını

protesto etmek için bir Eylem Grubu örgütlemiştir (Birleşmiş Milletler, 2012). Ayrıca Annan Planı'nın devamı ve Suriye'de geçiş hükümetinin kurulması, yeni bir yol haritasının oluşturulduğu konferansta yapılan uzlaşma anlaşmasının bir sonucu olarak onaylanmıştır.

Ancak ilerleme kaydedilmediği için Esad'ın durumu belirsizliğini koruyor. Mevcut krizin çözümü için Cenevre-II toplantısının yapılmasına yönelik bir karar daha alınmış ve uluslararası kamuoyunun Suriye'deki zorlu durum hakkında daha iyi bilgilendirilmesine yönelik çabaların artırılması önerilmiştir.

21 Ağustos 2013'teki kimyasal saldırılar, Suriye'deki çatışmanın yarattığı zorlu koşullara bir yenisini eklemiştir. Kimyasal saldırı haberlerinin ardından ABD, Suriye'de harekete geçmeyi tercih etmiştir. Sonuç olarak ABD, Suriye'ye askeri katılımdan kaçınmış ve Rusya'nın mevcut stratejisini desteklemiştir (Tepeciklioğlu, 2015, s. 30).

Cenevre-II müzakereleri, birincisi 25-30 Ocak ve ikincisi 10-15 Şubat tarihleri arasında olmak üzere iki oturumda gerçekleştirilmiştir. Suriye hükümeti ve muhalefetin aynı masada olması bir yana, toplantı, başta Humus olmak üzere bölgenin bir kesimine insani yardımda bulunması nedeniyle övgü toplamıştır. Görüşmeler sırasında varılan kararlar doğrultusunda bölgeye insani yardım malzemelerinin ulaştırılmasına rağmen Humus'ta BM çalışanlarına yönelik saldırı olumsuz etki yapmış ve iyimser havayı bozmuştur (Polat, 2016, s. 19).

Uzun ve bazen kesintiye uğrayan süreci hızlandırmayı amaçlayan uluslararası önlemler başarısız olmuş ve rejim birlikleri ile muhalefet grupları arasındaki mücadele hız kesmeden devam etmiştir. Rejim askerlerinin savaşlarda sivillere yönelik varil bombaları kullanması, sivil kayıpları daha da artırmıştır. Resmi kaynaklara göre 2014 yılına kadar çatışmalara bağlı ölümler 200.000'i, komşu ülkelerde güvenlik arayan Suriyeli mültecilerin sayısı ise 4 milyonu aşmıştır (Arı, 2012, s.848).

İç savaş sona erdirmek için önemli uluslararası girişimlere rağmen, çok sayıda iç ve dış değişken, herhangi bir yararlı sonucu önlemek için komplo kurmuştur. Suriye muhalefetinin tek çatı altında toplanmasına rağmen, özellikle Esad sonrası Suriye için bir vizyon oluşturulamaması, dış çabaların etkinliğini engellemiş ve muhalefetin Rejim karşısındaki gücünü azaltmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012, s. 63).

Suriye'deki çatışmalar, iktidarda olan Nusayri azınlığın etkinlikleri Rusya, İran, Çin gibi ülkelerin rejime yaptıkları yardımlar sebebi ile devam ettirilmiştir. Bunun yanı sıra Batı dünyasının ikircikli ve kararsız tutumu, rejime karşı, Suriye muhalefetinin zayıf ve parçalı yapısı gibi etkenler sürecin diğer Arap ülkelerinden farklı ve sonuçsuz bir şekilde ilerlemesine yol açarken, bir yandan da yoğun bir çatışma ortamını oluşturmuştur (Sandıklı ve Semin, 2012,

s. 63). Suriye muhalefetinin zayıflığına çeşitli ek konular katkıda bulunmuştur. Dünya güçlerinin zor durumda olması nedeniyle gerekli yardımı verememesiydi.

Irak, Libya ve Afganistan'ın ardından Suriye'ye yapılacak bir müdahalenin muazzam maliyeti, şu anda bir mali krize saplanmış olan ABD ve Avrupa'yı etkili bir şekilde caydırmıştır. Diğer bir açıklama ise, Suriye'nin farklı etnik ve dini yapısı nedeniyle, Batı'nın ve İsrail'in Esad'ın devrilmesinin yansımalarına karşı dikkatli tutumunun Esad rejimine son vermeyi zorlaştırdığıdır. Ayrıca Suriye'nin bölünmüş yapısı, Irak'a benzer bir senaryonun kurulması ve akan kan nedeniyle çekincelerin inşa edilmesi bunu doğurdu ve Esad Rejimi'nin durmak istememesi başarılı olmuştur (Ataman, 2012, s.31).

Suriye, ulusal ve uluslararası kuruluşların güç için rekabet ettiği ve vekâlet çatışmalarının patlak verdiği bir bölgeye dönüşmüştür. Anlaşmazlığın nasıl ve ne zaman çözüleceği henüz bilinmemektedir.

2.5.6. Bahreyn

Bahreyn, göçmen bir halife ailesi tarafından kontrol edilen küçük bir ülkedir. Arap Baharı, Şubat 2011'de Körfez ülkelerinden biri olarak kabul edilen Bahreyn'de başlamıştır. Protestoların ilk günlerinde, çok sayıda insan bir sivil için cenaze törenine katılmıştır. Ayrıca katılımcılar, yeni bir demokratik hükümet ve anayasa ile Şii'lere yönelik ayrımcılığın sona ermesini talep etmişlerdir (Ataman ve Demir, 2012).

Ülkedeki ayaklanmalara karışanların çoğunluğu Şii olduğu için ayaklanmaların boyutu değişmektedir. Suudi Arabistan hükümeti, sadece 25 kilometre uzaklıktaki Bahreyn'e yakınlığı, zengin petrol yataklarına sahip bölgelerdeki Şii nüfusunun büyük olması ve ayaklanma korkusu nedeniyle Bahreyn'e 1000 asker gönderme kararı almıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde patlayan patlayıcıların arkasında İran merkezli Hizbullah'ın olduğu iddiası, 31 Bahreyn vatandaşının sınır dışı edilmesiyle sonuçlanmıştır. Yaşananlar, Bahreyn'deki bazı güçlerin uzlaşmaya başladığını da göstermektedir (Özhan, 2012).

Bahreyn'de Arap Baharının nasıl geliştiğine baktığımızda, gençlerin özgürlüğün tesisi ve önyargıların ortadan kaldırılmasına karşı mitinglere katıldığını görebilmekteyiz. Gerçekte, yönetim uzun süredir direnişle mücadele etmiş, ancak Arap Baharı muhalefete sayılarını artırarak protesto için sokaklara çıkmalarına izin vermiştir. Yönetimin konuyla ilgili tutumu sertti ve tanklı askerler sokaklara çıkmıştır. Kral, İran'ın durumu tırmandırdığını ve içişlerine müdahale ettiğini iddia ederek sorundan İran'ı sorumlu kabul etmiştir (Rozsa, 2012, s.20).

2002 yılında başlayan ve Arap Baharı ile birlikte popüleritesi artan protestolar her şeye rağmen bir otorite değişikliğini gerçekleştirememiştir (Öztürk, 2012, s.7). 2013 yılında seçim

yapılmasına rağmen Halife Ailesi'nin yeniden iktidara gelmesi, seçimlerin göstermelik olduğunu ve muhalefetteki El-Vifak'ın (Ulusal İslami Uzlaşma Cemiyeti) katılmadığını göstermiştir. Bahreyn'de halife ailesi hala hükümeti kontrol etmektedir (Erboğa, 2014).

Bahreyn'deki isyancı örgütlerin ağırlıklı olarak Şii olması, ayaklanmaları çok yönlü hale getirdi. Suudi Arabistan'ın petrol zengini güney kasabalarında bir Şii isyanı beklentisiyle 25 kilometre uzaklıktaki Bahreyn'e 1000 asker göndermiştir. Hizbullah ve İran'dan geldiği iddia edilen patlayıcılarla birlikte, ülke genelindeki beş ayrı noktada bombalar patlatılmıştır. Ceza olarak, Kral Hamed de dâhil olmak üzere 31 Bahreynli vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Söz konusu olaylar, küçük bir körfez ülkesi olan Bahreyn'in ciddi sonuçlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir (Özhan, 2012).

2.6. Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Arap Baharı Sürecindeki Rolü

2.6.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaşın etkisinden bugüne kadar geçen süre içerisinde küresel olarak oluşan olaylara karşı sürekli bir şekilde aktif bir rol oynamıştır. Ancak ABD Arap Baharı sürecinde çok temkinli ve yaşanan gelişmeleri perdenin arkasından izleyen bir tutum sergilemiştir. Bu tutum ise bölgede meydana gelen güvenlik sorunlarının aktif aktörlere bırakılmasını sağlamıştır. Fransa, Tunus ve Mısır'daki değişim çağrılarına karşı açık bir tavır sergilemesine rağmen, askeri müdahale kapsamında Libya'daki gelişmelere destek vermiş ve Suriye'deki siyasi duruş, Arap Birliği ve Türkiye'nin planlarına verilen destekle dikte edilmiştir. ABD'nin bu alandaki stratejisi, neyi başarmak istediği sorusunu da gündeme getirmiştir (Akgün, 2012).

Bununla beraber Suriye'deki olayların uzun bir zaman diliminde gelişmesi ve çözüme kavuşturulamaması nedeniyle ABD'nin bu alandaki politikası zaman zaman değişmiştir. ABD, Esad'ın Obama yönetimi sırasında yaşanan olaylara karşı sert tutumuna tepki olarak, talepler karşısında tartışmaya kapı açması ve şiddetten kaçınması gerektiğini söyleyerek hükümeti azarlamıştır. Artan şiddet nedeniyle Obama yönetimi Suriye'nin durumunu Birleşmiş Milletler'e taşıyarak Arap Birliği ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmiştir (Akgün, 2012).

ABD, Türkiye'nin Suriye ile bağlarını koparmasını ve isyancılara yardım etmesini talep etti. Türkiye'nin o dönemdeki pozisyonu, Suriye ile yaklaşık 8 yıldır devam eden samimi ilişkilerinin bir sonucu olarak Esad'ı gerekli reformları yapmaya zorlamaktır. Esad'ı da buna ikna etmeye çalışmaktadır (Göksedef, Al Jazeera, 2014).

Obama Suriye halkının yararına Esad'ın istifa etme zamanı geldiğini ifade ederek ve Esad'ın 6 Şubat 2012 tarihinde istifa ederek diplomatlarını geri çağırmıştır (Turaman ve Çelik, 2018, s.22). Tedbirlerinin başarısız olmasının bir sonucu olarak Türkiye, Esad rejimiyle bağlarını kopararak muhalefeti desteklemeye başladı; ancak ABD Suriye politikasını tersine çevirdi ve Esad'ın devrilmesi yönünde adım atılmasını reddetmiştir (Göksedef, Al Jazeera, 2014).

ABD'nin Suriye rejimi tarafından kimyasal ve biyolojik silah kullanımının kendileri için bir "Kırmızı Çizgi" olduğunu ve böyle bir durumda askeri müdahalenin kaçınılmaz bir sonuç olduğunu açıklamasına rağmen, zaman içinde bunun net olmadığı ortaya çıkmıştır. Gerçekte, Beyaz Saray 14 Haziran 2013'te Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığını duyurduğunda ABD'nin Suriye'ye saldıracağı yaygın bir şekilde beklenmektedir. ABD ise muhaliflere sadece silah verdi ve Esad rejimine karşı sınırlı bir angajman ima etmiştir.

ABD hükümeti, IŞİD terör örgütüne Suriye'de hâkim olduktan sonra müdahale etmek için bölge birliklerine silah ve mali yardım göndermeyi tercih etmiştir. Ancak Suriye muhalefetinin Batılı ülkeler ve ABD tarafından aşırı ve ılımlı gruplara ayrılması, Esad rejiminin yanı sıra IŞİD ve diğer terör örgütlerinin daha da güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Semin, 2015, s.8). Bunlardan biri ve muhtemelen en önemlisi, ABD'nin yürüttüğü belirli bir muhalif örgüt için Eğit-Donat profesyonel askeri eğitim programıdır.

Türkiye, söz konusu yardımın PKK'ya gittiğini ve kendileri için bir tehdit oluşturduğunu iddia ederek senaryoyu protesto etmiştir. Şu anda ABD'nin Kürt güçlerine askeri yardımı kesintisiz devam ediyor ve bölgedeki oynaklık iyi bilinmektedir.

2.6.2. Rusya

Rusya ve Suriye arasındaki sıkı bağların geçmişi Soğuk Savaş'a kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. Soğuk Savaş'ın koşullarına bağlı olarak iki ülke arasındaki ilişkiler daha çok ideolojik bir ekseninde gelişmiştir. Suriye, 1946'da bağımsızlığını kazandığında Sovyetler Birliği ile gizli bir anlaşma yaptı. Bu Anlaşma, tarafların ilişkilerinin temeli olarak kabul edilmektedir. Suriye, ABD'nin yardımına bölgede bir Yahudi devleti kurarak karşılık vermiş ve 1954'te Suriye'de Baas Partisi iktidara gelince SSCB ile ideolojik bir ilişki başlamıştır (Sarıkaya, 2015).

Suriye ile sınırı olmamasına rağmen, uluslararası aktörlerin dâhil olduğu küresel ve bölgesel çatışmalarda ve Rusya'nın Sovyet sonrası mirası üzerindeki harekette geride kalmamak için ülkede varlık kurmaya çalışmaktadır. BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) veto yetkisi bunun sağlanmasındaki en önemli kozdur (Türkoğlu, 2015).

Rusya, Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaşta Esad rejimini kilit ortak olarak gördüğünden, Suriye ordusunun ihtiyaç duyduğu tüm askeri teçhizat ve danışmanlık hizmetleri kesintisiz olarak sağlanmıştır.

Rusya’nın Ortadoğu’ya yönelik politikası çok yönlüdür. Sonuç olarak, Rusya’nın Suriye politikalarıyla ilgilenmesinin sebeplerinden bazıları şunlardır:

- DAES’ e yüzlerce Rusya vatandaşının katıldığı için bu kişilerin geri dönmeleri durumunda ülkenin istikrarının bozacağına endişe vermektedir.
- Esad Rejiminin dağılması, Rusya’nın Orta Doğu politikalarının iflas edecek nitelikte olduğu ve böylece büyük bir itibar kaybının olacağını bilmektedir.
- Orta Doğunun geleceğinin belirlenmesi açısından ABD ve Batı ülkelerinin inisiyatiflerine karşı gelerek bölgenin ABD güdümüne dâhil olması Rusya’nın çıkarlarına terstir.
- Suriye bir açıdan önemli bir silah pazarı ve enerji rezervine sahiptir. Suriye, SSCB döneminden bugüne kadar Rusya’dan silah temin edilmektedir.
- Tartus Limanı, Rusya’nın Sovyetler Birliği’nden kalan iki büyük mirasından biridir. Rusya’nın Akdeniz’de ayakta kalabilmesi için Tartus Limanı’na ihtiyacı vardır (Sandıkçı, 2016).

Arap Baharı’nın Suriye’yi etkilemeye başladığı Mart 2011’den bu yana Rusya, durumu yakından izliyor. Rusya, Batı ile iş birliği içinde, askeri müdahaleye göz yummuş ve Libya diktatörlüğünün yıkılmasına yardım etmiş, ancak aynı hatayı Suriye’de yapmak istememiştir. Suriye’de tırmanan olaylar ışığında BM gündemine eklenen ceza kararının da yer aldığı karar tasarısı, Çin ile birlikte Genel Kurul’da ret oyu almıştır. Ayrıca BMGK gündeminde bulunan Barış Kuvvetleri’nin Suriye’ye sevkine ilişkin karar bir kez daha Rusya ve Çin’in vetolarıyla karşılanmıştır (Taş, 2013).

Rusya, IŞİD terör örgütüne karşı mücadele kisvesi altında Suriye’de hava operasyonlarına başladı ve başlangıçta IŞİD’in görünürdeki birkaç hedefi vurulurken, Rusya’nın amacının direnişi bastırarak Esad Rejimi birliklerine yer açmak olduğu ortaya çıkmıştır. Bir anlamda Humus, Halep, İdlib ve Hama başta olmak üzere Lazkiye kırsalındaki Bayr Bucak Türkmen toplulukları da hedef alınmıştır. Ayrıca, Rusya’nın bombalamaları IŞİD’e karşı savaşan muhalif güçlere yöneliktir.

Rusya’nın Suriye’deki hava operasyonlarının başlaması, Türkiye ve Rusya’yı birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Türk Hava Kuvvetleri, 24 Kasım 2015’te Hatay’ın Yayladağı ilçesinde 5’er dakikalık Aralıklarla 10 kez uyarılmasına rağmen Türk hava sahasını terk etmeyi

reddeden bir Rus SU-24 bombardıman uçağını düşürmüştür. Putin, olay sonrası yaptığı açıklamada, “Sırtımızdan bıçaklandık” demiştir. Rusya hiçbir şekilde uyarılmadığını belirtse de ABD’li yetkililer Türk tarafının endişelerini aldıklarını belirtmişlerdir.

Sonunda asıl hedefin Rusya’nın S-400 hava savunma sistemlerini Suriye’ye yerleştirme niyeti olduğu keşfedilmiştir. Bu talep ABD ve NATO’ya iletilmiş, ancak bölgede Rusya’ya yönelik herhangi bir havacılık tehlikesi olmadığı için geri çevrilmiştir. Putin, ertesi gün sınır boyunca S-400 füzeleri konuşlandırmak için Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesini bir sebep olarak kullanmıştır. Bu olayların ardından Rusya’nın Türkiye’nin muhalefet partilerinden PKK’nın Suriye kolu PYD’nin kontrolündeki Şeyh Maksud bölgesine 5 ton hafif silah bırakmasıyla Türkiye ile Rusya arasındaki durum yeni bir boyut kazanmıştır.

Rusya’nın Suriye’deki krize müdahale etmesi açısından en önemli nedenin bölgesel çıkarların korunması altında tutulması olduğu ileri sürülmektedir. Rusya böylece Suriye’ye askeri alanda destek vererek varlığını ispatlamıştır. Rusya bu süreçte gerek deniz üssü Tartus’un güvenliğini sağlamış hem de Suriye’deki askeri varlıklarının kapasitesinin de artmasına neden olmuştur. Ancak Rusya’nın yaptıkları bu müdahaleden en çok faydalanan Esad Rejimidir. Rusya’nın krize müdahil olması Esad ve rejimin ülkedeki mevcut konumunun sağlanması hem de görev süresinin uzamasını sağlamıştır. Sonrasında ise meydana gelen gelişmeler ile rejim güçleri kaybetmiş olduğu bölgelerin bir kısmını geri almıştır. Suriye krizinin uzamasında Rusya’nın yapmış olduğu müdahale de önemli bir etkidir.

2.6.3. İran

Suriye, İran’ın Ortadoğu politikasında kilit rol oynamaktadır. Bu iki ulusun bağlarına tarihleri bağlamında bakıldığında ideolojik ve stratejik yakınlık göze çarpmaktadır. İdeolojik bileşene gelince, her iki ülkenin politikalarının daha çok ortak amaçlar için kullanılan Şii/Nusayri ekseninde kesiştiğini söyleyebiliriz. “Şii Hilali” kavramı, İran’ın mezhepsel nedenlerle değil, bölgesel nüfuzunu genişletmek için kullandığı bir taktiktir. İki ulusun uzlaşmasının ışığında, İran yayılmacı hedefler peşinde koşmak için Şiiliği istismar ederken, Suriye rejiminin bekasını korumaya çalışmıştır. Pek çok alanda farklı niyetlere rağmen ulaşılan ortak çıkarlar bu yaklaşmayı göstermektedir. Suriye’nin İran için stratejik önemini göz önünde bulundurduğumuzda, İran’ın Lübnan’a ulaşmak, Hizbullah ve Hamas ile temaslar kurmak ve Körfez’deki ağırlığını koruyarak oluşturulabilecek denklemlere katılmak için Suriye’yi nasıl kullandığını düşünmeliyiz (Ünal, 2012).

Suriye’deki olayların artması ve iç savaşın şiddetlenmesiyle İran, Suriye çatışmasına dâhil olmuştur. Durum kötüleştikçe İran dış politikasında Suriye rejimini desteklemek giderek

daha önemli hale gelmiştir. İran, Suriye rejiminin ölümünün kendi güvenlikleri için oluşturacağı tehdidi düşünüyordu. İran, “ulusun dışındaki tehdidi püskürtmek” dış politikasıyla kendi adına gelişebilecek riskleri göstermeye çalışmıştır. Sonuç olarak, Batı yanlısı ve ABD yanlısı bir yönetimin Suriye’de güç kazanma potansiyeli, İran’ın Suriye ile olduğu kadar Hamas ve Hizbullah ile olan bağlarını da kesecektir.

Sonuç olarak, bu ihtimal gerçekleşirse İran’ın zaman zaman uluslararası ilişkilerde kullandığı terör kartı etkisiz hale gelecektir. İran ayrıca Suriye’nin dağılması ve mevcut rejimin dağılması durumunda bir sonraki hedefin kendisinin olacağından korkmaktadır (Özçelik, 2015).

İran’ın Suriye denkleminde girmesiyle birlikte, ihtimaller Esad rejiminin lehine değişmiştir. Ancak arka planda can alıcı nokta, İran’ın Suriye diktatörlüğünü kendi hedeflerini ilerletmek için kullanmasıdır. İran, Suriye iç savaşından kaynaklanan vekâlet savaşında Hizbullah ve Devrim Muhafızları’nın da desteğiyle yaşanan şiddetli çatışmalarda rejimin arkasında durmaktadır. Esad rejimi ise İran destekli bu güçler sayesinde zaman içinde önemli bir zemin kazanmıştır. Ancak zaman geçtikçe Suriye, İran adına savaşan mezhepçi bir milis gücü haline gelmiştir.

2.6.4. Avrupa Birliği

Afrika’nın kuzeyini ve Orta Doğu bölgesini de içine alan Arap Baharının gelişi ve hızlı büyümesi, Türkiye’nin yanı sıra Avrupa Birliği ülkelerini de hazırlıksız yakalamıştır. Krizi başlatan ulusların Avrupa coğrafyasına yakınlığı, göç ihtimali ve Radikal İslam’ın etkisinin AB üyelerine yansması nedeniyle üye ülkelerde alarma geçmiş ve bu konuda bazı adımların atılması gerektiğine işaret etmiştir. AB’nin hızla gelişen bu olaylar karşısında tepki vermesi gerekirken, tam tersi bir duruş sergilemiş ve bu konuda bir anlamda zor durumda kalmıştır.

Başkan Nicolas Sarkozy döneminde Fransa’da ABD ve NATO politikasında yapılan değişiklikler, transatlantik birliğe katkıda bulundu ve Akdeniz’de daha gelişmiş transatlantik iş birliğinin yolunu açmıştır. NATO’ya yeniden katıldıktan sonra Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık ile diplomatik ve stratejik iş birliği aramıştır. Diğer ortaklar hızla bu iş birliğine dâhil edilmiştir. Libya’daki olaylar ilerledikçe, bu koordinasyon Muammer Kaddafi’nin yönetimini kaldırmak için birlikte çalışmalarına izin vermiştir.

ABD, İngiltere ve Fransa, Suriye krizi karşısında aynı tepkiyi vermiş, Şam’daki büyükelçiliklerini kapatarak ve yaptırım uygulayarak Esad rejimine olan desteğini sürdürmüştür (Noi, 2012, s.48).

2.7. Arap Baharının Türkiye Üzerindeki Ekonomik ve Sosyal Etkileri

2010 yılında Ortadoğu’da başlayan isyanlar, 2011 yılının şubat ayında Suriye’de küçük çaplı gösterilerle kendini göstermeye başlamıştır. Mart 2011’de ülke genelinde gelişmeye başlayan ilişkiler, daha önce olumlu olan Türkiye-Suriye ilişkilerine gölge düşüreceklerinin sinyallerini vermiştir.

Beşar Esad ilk açıklamalarında çeşitli reform hedefleri belirtti, ancak sonunda bunların bir oyalama oyunu olduğu görülmüştür. Mayıs ayına kadar sessiz kalan Türkiye, haziran ayına kadar olaylarla ilgili fikrini değiştirmiştir (Deyupoğulları, 2012).

Rejimin orantısız güç kullanmasına rağmen, Türk makamları, isyanın ilk günlerinde halkın önemli bir çoğunluğunun hala Esad’ı desteklediğine inanmıştır. Sonuç olarak, reform önerilerinde bulunmayı sürdürmüştür. Bu amaç kapsamında Dışişleri Bakanı A. Davutoğlu, 6 Nisan 2011 tarihinde Şam’a gitmiş, Esad’dan Olağanüstü hal sürecini sona erdirmesi, Kürtlere kimlik verilmesi ve ordunun kentlere girişini engellemesi önerisini yapmıştır.

28 Nisan 2011 tarihinde dönemin Başbakanı Erdoğan, “özel temsilci” sıfatı ile MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) Müsteşarı olan Hakan Fidan’ı Şam’a göndermiştir. Fidan’a Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Kemal Madenoğlu ve Türk heyeti eşlik etmiştir. Esad ve Başbakan Adil Sefer ile görüşen Fidan, görüşmelerde bölgedeki gelişmeler hakkında bilgi almış, Esad’a reformları gerçekleştirebilmesi için 180 milyon Euro kaynak aktarabileceğini belirtmiştir.

Esad’ın zaman kazanma girişimlerine rağmen Türkiye, Suriye’ye ek uyarılarda bulundu. Çeşitli düzeylerde aylarca süren diplomasi trafiği bu ortamda gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin tüm arabuluculuk çabalarına rağmen, halkının samimi emellerini reddeden ve şiddetin dozunu her geçen gün artıran Beşar Esad için Türkiye ile yakın ilişkiler kırılma noktasına gelmiştir.

29 Nisan’da Türkiye’ye Suriyeli mülteci akını başladı. 250-300 kişilik ilk mülteci kervanı Türkiye’ye gelerek sığınma talebinde bulunmuştur. Türkiye 2009 yılında karşılıklı vizelerin kaldırılmasının ardından sığınmacılar için açık kapı politikasını benimsemiş ve göçmenler Hatay’da kurulan çadır kamplara yerleştirilmiştir.

Ağustos ayında Davutoğlu reform çağrısını yinelemek için Şam’a gitmiştir. Davutoğlu-Esad görüşmesi üç saat sürdü ve Davutoğlu, Başbakan Erdoğan’ın Esad’a çatışmaları durdurma ve reformları hızlandırma mesajını iletmiştir (Hürriyet, 2011). Bu tartışmalarda ayrıca 14 maddelik bir reform yol haritası da hazırlanmıştır (Al Jazeera, 2014).

Beşar Esad’ın, Türkiye’nin bütün girişimlerine karşılık çatışmaları sonlandıracak ve reformların hızlandırılmasını sağlayacak herhangi bir olumlu adım atmaması sonucunda

dönemin Başbakanı R. Tayyip Erdoğan tarafından yapılan açıklamada ilişkiler kopma noktasına geldiğini kanıtlar niteliktedir. Suriye vatandaşlarına ve muhaliflere karşı artan şiddet kapsamında Türkiye'nin yaptığı açıklamalar da şiddetlenmiştir. Erdoğan tarafından bir davette gerçekleştirilen konuşmada Suriye konusunu dış mesele olarak görmediğini getiren Erdoğan, Suriye meselesinin Türkiye'nin iç meselesi olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklama sonrasında ise Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Dışişleri bakanı A. Davutoğlu'nun “*Artık Suriye ile konuşulacak bir şey kalmamıştır*” açıklaması sonrasında Suriye'ye yönelik yaptırımlar yapılmaya başlamıştır. Buna göre Suriye'nin Türkiye'deki mali varlıklarının dondurulması, Suriye ordusuna silah ve askeri malzemelerin tedarik edilmesinin durdurulması, Suriye devlet bankalarıyla ilişkilerin kesilmesi ve ticari-ekonomik ilişkilerin sona erdirilmesini içeren yaptırımlar hayata geçirilmiştir (Al Jazeera, 2014). Suriye ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler de meydana gelen olaylar ve devamındaki süreçlerden etkilenmiştir. 2010 yılı rakamlarına göre 2,5 milyar dolar olan ticaret hacminin büyük oranda gerilemiş olduğu ayrıca ülkeye giren sığınmacı sayısında da büyük bir artış görülmüştür (Tan, Belli ve Aydın, 2012, s. 72).

Türkiye, Suriye'de muhalefet eden grupları desteklemektedir. Bu açında ilk olarak 2011 yılının haziran ayında bir konferans gerçekleştirilmiştir. Antalya'da gerçekleştirilen bu konferansa “Suriye'de Değişim” adı verilmiş, Sünni Arap aşiretlerinden Alevilere, Kürtlerden, Hıristiyanlara, sürgünde dünyaya gelen muhaliflere ve kadın aktivistlere kadar oldukça geniş bir katılım olmuştur. Toplantıya yaklaşık 400 muhalif grup üyesi katılmıştır (Ayhan ve Orhan, 2011, s. 9-10). Türkiye yakınlarında yaşanan huzursuzluğun Türkiye'nin güvenliği ve sükûneti için tehlike oluşturduğu durumlar olmuştur. Bunlardan ilki Suriye'nin bir Türk savaş uçağını düşürmesiydi. Malatya'dan keşif görevi için havalanan silahsız Türk jeti 22 Haziran 2012'de Suriye sınırı yakınlarına düşerek iki pilotumuz hayatını kaybetmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, uçağın yakınında Suriye'ye ait bir füzenin patlaması sonucu jetin kontrolünü kaybettiği ve düştüğü belirlenmiştir. Bu olayın ardından Türkiye, Suriye ile angajman kurallarını değiştirdi ve ülkeden gelebilecek herhangi bir tehlikeye hızla yanıt vermeye başlamıştır (Al Jazeera, 2014). Hatay'ın Reyhanlı ilçesine bağlı Cilvegözü sınır kapısında Suriye'den bir tehdit daha gelmiştir. Suriye'den gelen bomba yüklü bir kamyon, ön kapıya yaklaşık 40 metre mesafede ve gümrük memurlarının uyuduğu dairelerin yakınında bulunan park alanında infilak ederek 13 kişiyi öldürmüştür. Patlamanın meydana geldiği gün Suriye dışında bulunan muhaliflere çeşitli komutanların buluşacakları ileri sürülmüştür. Söz konusu iddialara göreyse saldırı Suriye'ye insani yardım götürülen yardım turları hedef alınmıştır (CNN, 2013). Türkiye Cilvegözü saldırısından birkaç ay sonrasında ise en büyük terör saldırılarından

biri gerekleŒmiŒtir. 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay’ın Reyhanlı ilçesinde bomba yüklü iki araç patlamıŒ ve bunun sonucunda 5’i ocuk 52 kiŒi lmŒ, 130 kiŒi de yaralanmıŒtır. GerekleŒtirilen araŒtırmalardan sonra saldırının Suriye istihbarat rgt olan El-Muhaberat, tarafından gerekleŒtirildiĐi belirlenmiŒtir. Suriye enformasyon bakanı olan ‘‘mran El Zuhbi’’ tarafından düzenlenen bir basın toplantısında bu suçlamalar reddedilmiŒ ve Œu açıklama yapılmıŒtır: ‘‘Suriye böyle bir Œey yapmadı, asla yapmaz. Çünkü bizim değerlerimiz böyle bir Œeye asla izin vermez’’ (BBC, 2013). Bundan sonrasında ise Suriye ile olan iliŒkiler oldukça sert bir Œekilde gerilmeye baŒlamıŒtır. Türkiye’nin Esad’a reformların kısa bir süre içerisinde yapılması ve muhalefete karŒı Œiddetin kullanılmaması yönünde yapılan ağrı göz ardı edilerek Suriye yönetimi, ülkede her geçen gün Œiddetin artmasına neden olmuŒtur. Buna karŒılık Türkiye, mazlumdan yana tavır alarak Suriye halkının yanında durmuŒtur.

2.8. İlgili AraŒtırmalar

Arap Baharı literatürde oldukça yaygın bir alıŒma konusu olmakla beraber Arap Baharı sonrasında oluŒan siyasi, ekonomik ve güvenlik etkilerinin inceleyen alıŒmaların sayısı da fazladır. Bu alıŒmalar içerisinde Œahin ve Œahin, alıŒmalarında Arap Baharı sürecinin Türkiye ekonomisine mevcut ve makroekonomik etkilerinin değerlendirmesini amalamıŒlardır. Öte yandan Buzkıran ve Kutbay (2013) Arap Baharı sürecinin Türkiye’nin sosyal ve ekonomik göstergelerine nasıl etki ettiğini konu edinmiŒlerdir. Ortadoğu lkelerinde yaŒanan krizin Türkiye’yi nasıl etkilediğini araŒtıran bu alıŒmaya göre, kreselleŒme, Ortadoğu lkelerinin Türkiye için önemi veya ABD ve Irak gibi çok uzak ve alakasız değerlere sahip ülkeler adına çok önemli bir yer edindiği vurgulanmıŒtır. Yılmaz (2020) tarafından gerekleŒtirilen bir alıŒmada da Arap Baharının siyasi, ekonomik ve sosyal etkilerinin Türk ekonomisi üzerindeki etkileri analiz edilmiŒtir. Aras ve Sağıroğlu (2018) ise alıŒmasında Arap Baharı sonrasında yaŒanan mülteci krizinin Almanya’ya etkinin, mülteci politikaları üzerindeki etkisinin değerlendirmesini ele almıŒtır. Bununla birlikte alıŒmada Almanya’nın Suriyeli mülteci krizine yaklaŒımları kronolojik olarak incelenmiŒtir. Tuncel ve Ekici (2019) tarafından ele alınan bir alıŒmada Suriyeli göçmenlerin temsili demokrasinin temel unsurlarından seçimler ve seçmenler üzerindeki etkisini ele almıŒ ve klasik g araŒtırmalarına farklı bir bakıŒ açısı kazandırmayı amalamıŒtır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE MÜLTECİ KRİZİ

3.1. Arap Baharı Öncesi Suriye'nin Tarihsel Süreci

İslam'dan önce Suriye denilince, yani yirminci yüzyılın başına kadar İsrail, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ün yanı sıra günümüz Suriye'sini de içine alan bir bölge akla gelmektedir. Araplar bu bölgeye antik çağda çeşitli unvanlar vermiş olsalar da çoğunlukla Bilad eş-Şam (Şam Bölgesi) olarak bilinmektedir (Toraman, 2015, s. 4). Uygarlığın doğuşundan beri Suriye toprakları hayati bir bölge olmuştur. Suriye'nin başkenti Şam, dünyanın en eski şehirlerinden biridir.

Suriye; Yavuz Sutan Selim ile Memlükler arasında 1516 yılında yapılan Mercidabık Savaşı ile Osmanlı hâkimiyetinin altına girmiş ve yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu tarafından korunmuştur. Bu süre boyunca gerçekten kolay ve sakin bir prosedür geçirmiştir. Pax-Ottomana (Osmanlı Barışı) olarak da bilinen bu dönem 1800'lerin sonunda gerilemeye başlamış ve 1918'de Emir Faysal'ın ordusunun İngilizlerin de yardımıyla Şam'a gelmesiyle son bulmuştur (Özdemir, 2016, s. 83). Emir Faysal'ın Şam'a gelişiyle Suriye tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Suriye topraklarındaki sakin ortamın sona ermesiyle bu olay, uzun yıllar hüküm sürecek diktatörlük rejimlerinin başlangıcı olmuştur.

3.1.1. Fransız Manda Dönemi

19. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte, küresel siyasi sahnede yeni oyuncular ortaya çıkmıştır. Bu aktörler İngiltere ve Fransa'yı içermektedir. Osmanlı'nın Avrupa'da toprak kaybetmesine ek olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi kontrol eden Fransa ve İngiltere, Osmanlıların Bilad eş-Şam olarak adlandırdıkları Suriye bölgelerini paylaşmıştır. Bölgedeki yönetimlerini kolaylaştırmak için "böl ve yönet" stratejisini (Toraman, 2015, s. 10) kullanmaya çalıştılar. Fransızlara Suriye'nin kuzeyi, İngilizlere ise böl ve yönet planının bir parçası olarak güneyi verilmiştir. İsrail devleti daha sonra İngiliz girişimleri sayesinde güney yarısında kurulmuştur. Bu gelişme Filistin meselesini gün ışığına çıkarmıştır. Ürdün devleti, güneyin geri kalanında, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı İngilizlerle iş birliği yapan Haşimi hanedanının kontrolü altında kurulmuştur. Fransa'nın çabalarının bir sonucu olarak kuzeyde Lübnan, geri kalanında Suriye devleti kurulmuştur

(Toraman, 2015, s. 10). Arap milliyetçiliğinin yeniden uyanması, Suriye'nin bağımsızlık yolundaki en önemli yönüdür. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversiteler, Arap milliyetçiliğinin entelektüel temelini oluşturmuştur (Okur, 2009, s. 138). İngilizler, Suriye'nin geçici bağımsızlığını sağlamak için inisiyatif almıştır. Hicaz Emiri Şerif Hüseyin, tüm Arapları temsil ettiğini bildirerek ve Osmanlı otoritesine isyan ederek hürriyetine kavuşmuştur. 5 Haziran 1918'de Şeri Hüseyin bu çağrıyı benimsedi ve Osmanlı İmparatorluğu'na isyan etmiştir. Faysal komutasındaki Suriye ordusu 1918'de Şam'ı ele geçirmiş ve geçici bağımsızlık kazanmıştır (Okur, 2009, s. 139).

1920'de Faysal'ın Suriye Kralı ilan edildiği Büyük Suriye Konferansı düzenlenmiştir. Faysal'ın tahta çıkmasıyla krallık yeni bir inşa aşamasına başlamıştır. Resmi dil Arapça olarak belirlendi, çok sayıda sivil işçi işe alınmış, üniversite düzeyinde okullar kurulmuş ve anayasa üzerinde çalışmaya başlamak için bir komite oluşturulmuştur (Toraman, 2015, s. 14). İngilizler, bağımsızlık vaadini altı ay sonra Şerif Hüseyin'e devretmiş, Suriye ve Lübnan'ı Sykos-Picot Anlaşması ile Fransa'ya teslim ederken, Suriye'de yeni bir inşa süreci devam etmektedir. San Remo Konferansı, Osmanlı Devleti ile 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında imzalanacak olan Sevr Antlaşması'nın şartlarını sonuçlandırmak için yapılmıştır. Manda sistemine geçilmesi ve Suriye'nin Fransa'ya delegasyonu tercihler arasındaydı. Fransızlar, Suriye'yi kendilerine teslim ettikten sonra işgal etmiştir. Bunun üzerine Kral Faysal Avrupa'ya kaçtı ve Suriye'deki Fransız mandası resmen başlamıştır (Okur, 2009, s. 140).

Fransızlar, çağın filizlenen felsefelerinden biri olan Arap milliyetçiliğinden çok korkmaktadır. Sonuç olarak, dini ve aktif vatanseverlik duygularını azaltmak için bir program izlemiştir. Çerçeveyi milliyetçilikten uzak duracak şekilde tasarlayan Fransız yönetimi, otoriter bir zihniyetle ülkeye hâkim olmuştur. Suriye halkı hükümetin zalim tavrına isyan etmiştir. 1925 ve 1927 yıllarında büyük isyanlar olmuş ve bu isyanlar sonucunda 6000'den fazla Suriyeli hayatını kaybetmiştir (Toraman, 2015, s. 15).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransa zayıflamış ve Fransızlar direniş nedeniyle ulustan kaçmak zorunda kalmıştır. 1943'te Suriye bağımsız bir ülke olmuştur. Suriye 1944'te ABD ve Sovyetler Birliği'nden, 1945'te Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanmıştır. 1999'da Suriye hükümeti kendi ordusunu kurmayı seçmiş ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmuştur. Arap Birliği anlaşmayı Nisan 1945'te imzalamıştır. Fransızlar 17 Nisan 1946'da tüm silahlı birlikleriyle Suriye'den çekilmiştir. Böylece Suriye'nin 25 yıllık Fransız mandası sona ermiş ve ülke tamamen bağımsız olmuştur.

3.1.2. Askeri Darbeler Dönemi'nde Suriye

Suriye tam bağımsız bir ülke olarak siyasi çalkantılar dönemine girmiştir. 1948'de kurulan İsrail sorunu, Suriye'nin ilk büyük dış politika önceliğiydi. İsrail'in kuruluşundan kısa bir süre sonra Arap-İsrail savaşı patlak vermiş ve bu çatışma sonucunda Araplar yenilgiye uğratılmıştır. Bu gerilemenin ardından Suriye'de bir çalkantı dönemi başlamıştır. Bağımsızlığa giden süreçte Fransa'nın milleti tamamen terk etmesiyle, düşünce veya grup ne olursa olsun toplumun birlikte yaşaması sona ermiştir. İsrail'in kaybının ardından bir askeri darbe dalgası patlak vermiştir. 30 Mart 1949'da Suriye'deki ilk askeri darbeyi Sünni komutan olan Albay Hüsnü Zaim yönetmiştir. Albay Hüsnü Zaim, Amerikalıların da yardım ettiği iddia edilen darbe sonucunda parlamentoyu görevden almış ve kendisini Cumhurbaşkanı ilan etmiştir (Akdemir, 2000, s. 211).

Bunu izleyen bir yıldan kısa bir süre içinde iki darbe daha olmuştur. Bunlardan ilkinde 14 Ağustos 1949'da Albay Sami Hinhavi ve Albay Hüsnü Zaim öldürülmüştür. Albay Edip Çiçekli daha sonra, Büyük Suriye kavramının temeli olarak Irak'la bağlantı kurulmaya çalışılırken gerçekleştirmiştir (Jaber, 1970, s. 38). Başarılı darbe sonucunda Edip Çiçek tüm siyasi partileri yasakladı ve askeri diktatörlük kurmuştur. 1951 yılında Genelkurmay Başkanlığına atanan Edip Çiçek, sonunda Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Suriye hükümeti 1953'te başkanlık sistemini feshetti ve Cumhuriyet'i kurmuştur. 10 Temmuz 1953'te yapılan referandum sonucunda Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Arı, 2012, s. 139).

25 Şubat 1954'te gerçekleşen darbenin Suriye'de önemli siyasi sonuçları olmuştur. Albay Faysal El-Atasi'nin girişimi, yönetimin sivillere devredilmesiyle sonuçlanmıştır. Darbenin ardından seçimler yapılmış ve Millet ve Halk Partileri iktidara gelmek için koalisyon kurmuştur. Bu noktada Suriye'nin geleceği üzerinde önemli etkisi olacak yeni bir oyuncu ortaya çıkmıştır: Baas Partisi. Seçimle birlikte 16 milletvekili kazanmış ve ülke hükümetine katılmaya başlamıştır.

1955'te Suriye ve Mısır askeri bir ortaklık kurmuştur. Suriye, 1954'ün sonlarında Batı'dan gelecek tehlikeden korkarak Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaşmış ve Sovyetler Birliği tarafından kapsamlı bir şekilde donatılmaya başlanmıştır (Arı, 2012, s. 140). Suriye ve Mısır, 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyetlerini kurmuşlardır. (BAC). Baas Partisi, BAC'ın oluşumunda önemli bir etki yaptı. Bu ittifak Mısır'ın dış politikası nedeniyle uzun süre ayakta kalamamıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti 1961 yılında Albay Kerim el-darbese sonucunda ortadan kaldırılmıştır.

Suriye, albayın darbese sonucunda sağ siyasete doğru bir hareket görmüştür. Baas Partisi ve Cemal Abdurnasr yandaşları 1961 seçimlerinde Kurucu Meclis'i seçmek için oy

kullanmamışlardır. Seçim sonuçlarına göre Nazm el-Kudsi cumhurbaşkanı seçilmiş, ancak 28 Mart 1962’de yeni bir darbe olmuş ve yönetim istifaya zorlanmıştır. Suriye halkı darbe girişimine karşı savaşmış ve çabaları sonucunda yedi subay sürgün edilmiş ve Nazım el-Kudsi yeniden ülkenin liderliğine getirilmiştir.

Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin Suriye’de dağılması, Nasır yanlısı ve muhalifleri arasındaki çatışmalar nedeniyle siyasi istikrarın olmamasına neden olmuştur. Suriye, 8 Mart 1963’te bu kez Baasçıların öncülüğünde bir darbe daha yapılmıştır. Darbenin ardından Baas Partisi’nin kurucu üyelerinden Salah Bitar Başbakan olarak atanmıştır. Nasır’ın halk ve ordu içindeki yandaşları, onları görevden alan yeni iktidar tarafından etkisiz hale getirilmiştir (Ataman, 2012, s. 9). Suriye, 8 Mart 1963 darbesinden sonra Baasçıların etkisine girmiştir.

Bağımsızlığına kavuşan Suriye’de darbeler, iktidarı değiştirme tekniği haline gelmiştir. 1966’da bu kez Salah Cedit liderliğinde yeni bir darbe gerçekleşmiştir. Bu darbe ile Sünni Emin Hafız görevden alınmış, Baas Partisi’nin kurucuları Salah Bitar ve Mişel Eflak tutuklanmıştır (Toraman, 2015, s. 19). Tutuklamalar sonucunda Baas partisi içindeki dengeler değişmiş ve parti yönetimi aşırı solcuların eline geçmiştir. Nurettin Attasi cumhurbaşkanı seçilirken, Havva Kuvvetleri Komutanı ve Savunma Bakanı Hafız Esad, Suriye’nin en önemli isimlerinden biri haline gelmiştir (Kıymaz, 2012, s. 23).

1967 Arap-İsrail çatışması sırasında Golan Tepeleri’nin İsrail’e düşmesi Baas Partisi içinde yeni bir bölünmeye neden olmuştur. Esad, Hafız 16 Kasım 1970’te yeni bir darbe yapılmıştır. Darbenin ardından Salah Cedit ve diğer birçok hükümet yetkilisi gözaltına alınmıştır. Baas Partisi’nin komünist unsurları ihraç edilmiştir. Darbe sonucunda devlet başkanlığına Ahmet Habib, Başbakan ve parti genel sekreterliğine Hafız Esad getirilmiştir (Arı, 2012, s. 143). 1971’de bir referandum yapılmış ve Hafız Esad yüzde 99,2 oyla cumhurbaşkanı seçilmiştir.

3.1.3. Hafız Esad Dönemi’nde Suriye

Hafız Esad’ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından üyesi olduğu Baas Partisi, Suriye’nin tek karar organı haline gelmiştir. 7 Mart 1992’de Hafız Esad, iç muhalefeti ortadan kaldırarak yönetimini güçlendirmek için Ulusal İlerici Cephe’yi kurmuştur (George, 2003, s. 87). Ulusal İlerici Cephe, Baas partisi dışında Sosyalist Birlik Hareketi, Arap Sosyalist Partisi, Arap Sosyalist Birliği ve Nasırcılardan oluşmaktadır.

Suriye’nin kalıcı anayasası 1973’te demokratik bir referandumla onaylanmıştır. Bu anayasanın kabul edilmesiyle mevcut sistem yasal bir nitelik kazanmış ve Hafız Esad’ın denetimi güçlenmiştir. Baas Partisi, referandum sonucunda oluşturulan anayasaya göre ülkenin

tek siyasi otoritesi ve partisi olarak kabul edilmiştir. Yeni bir siyasi partinin kurulmasını yasaklayan bir sistem kurulmuştur.

Hafız Esad yaptığı düzenlemelerle ülkenin tüm kurumlarını kendisine bağlamıştır. O zaten sosyalist fikirlere ve sosyalizme bağlı kalarak millileştirme ve millileştirme yönünde siyasi çabalara girişmiştir. Devlet, sosyal devlet olmanın gereği olan eğitim, sağlık ve sosyal hizmetleri sunmaya başlamıştır. Suriye'nin okuma yazma oranını artırdı ve ülkenin kırsal bölgelerine hizmet vermiştir. Örneğin elektrik, 1963'te kırsal bölgelerde %2'den 1992'de %95'e yükselmiştir.

Hafız Esad'dan önce Suriye rejimi istikrarsız bir yapıya sahiptir. Esad, istikrarı sağlamak ve kontrolünü daha da güçlendirmek için ülkedeki tüm idari görevlere yakın akrabalarını ve güvendiği kişileri atamıştır. Osmanlı'dan bu yana Sünni Araplar Suriye ordusunda hizmet ederken, Nusayri Aleviler kamu görevlisi olarak çalışma fırsatından mahrum bırakılmıştır (Kıran, 2014, s. 101). Hafız Esad'la birlikte bu anlayış değişmiş ve Kürtler ve Türkmenler hızla ülke yönetiminden temizlenmiştir. Yönetim, istihbarat ve askerlik gibi tüm temel işler Nusayriler veya Nusayri Alevileri ile doldurulmuştur. Suriye, bu uygulamaların sonucunda küçük bir Alevi azınlık tarafından yönetilmiştir (Toraman, 2015, s. 21).

Hafız Esad ile birlikte Suriye'nin dış politikası İsrail karşıtıydı. Bu senaryo aynı zamanda bölgesel ilişkilere aktif olarak katılma şansı da sağlamıştır. 1973'te İsrail'e karşı göreceli zafer, Hafız Esad'ın etkisinin gelişmesine yol açarak, 1978 seçimlerinde cumhurbaşkanlığını geri kazanmasına izin vermiştir. Mısır, 1978'de Suriye ile yaptığı görüşme ve görüşmeler sonucunda varılan anlaşma sonucunda önemli bir müttefikini kaybetmiştir. Ancak bu yenilginin Suriye'ye yeni bir fırsat sunduğu sonucuna varabiliriz. Arap dünyasına liderlik etmek için önemli bir şans elde etmiştir. Suriye, Mısır'ı Arap Birliği'nden çıkararak ilk ülke olmuştur. İsrail ile olan dış politika çatışmasında yalnız kalmamak için Lübnan, Filistin Kurtuluş Örgütü ve Ürdün'de nüfuz aramıştır. 1980 yılında Sovyetler Birliği ile ABD arasında 20 yıllık bir "*Dostluk ve Birliktelik Anlaşması*" imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Suriye, Sovyetler Birliği tarafından kapsamlı bir şekilde donatılmıştır. Suriye siyaseti Arap milliyetçiliğinden uzaklaşarak "Büyük Suriye" hedefine doğru evrilmiştir (Cantürk, 2012, s. 38).

Hafız Esad'ın Suriye'nin tek hükümdarı olması, akrabaları ve azınlık Nusayri Aleviler ile birlikte hüküm sürmesi, ülke nüfusunun %68,7'sini oluşturan Sünni Müslümanları öfkelenmiştir. Suriye'de, 1946'da kurulan Müslüman Kardeşler muhalefete hâkim durumda. Rejimin sert yöntemleri nedeniyle grup gizlice çalışmak zorunda kalmıştır. 1970 yılına gelindiğinde Müslüman Kardeşler, bölgenin büyüyen İslami zihniyetinden yararlanarak

dağınık muhalefeti bir araya getirmiştir. 1973'te Hama ve Humus'taki gösterilerle rejime ilk tepkiyi göstermişlerdir. Suriye 1976'da mezhep çatışması yaşamıştır. Gerginlik sonucunda Sünni ve Nusayri Aleviler karşı karşıya gelmiştir. Sünniler, Nusayri Alevilerine karşı bir ayaklanma başlattı ve bu isyan sonucunda Nusayri Aleviler, Hafız Esad'ın altında daha da birleşmiştir. 1976'da ordu isyanı bastırmıştır. Halep'te Müslüman Kardeşler 1979'da yaklaşık 80 silahsız askeri öğrenciye suikast düzenlemiştir. Bunu takiben Hafız Esad, Müslüman Kardeşlere üyeliği ciddi bir suç olarak sınıflandıran bir yasa çıkarmıştır (Özdemir, 2016, 87). 1976 isyanının bastırılmasına rağmen, ülkedeki gerilim altı yıl daha devam etmiştir. 1982'de süregelen gerilimler, bu kez Müslüman Kardeşler'in önderlik ettiği yeni bir isyan hareketini ateşlemiştir.

Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad, ayaklanmayı acımasızca bastırmıştır. Ezilmiş ayaklanmanın bir sonucu olarak yaklaşık 25.000 Suriyeli öldürülmüştür. Binlerce kişi gözaltına alınmış ve 80.000 Suriyeli ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Müslüman Kardeşler, ulustan ilk kaçanlar arasındaydı. Müslüman Kardeşler Suriye'den kaçtıktan sonra Hafız Esad ülkenin tek hükümdarı olmuştur. 1985 yılında yapılan referandumda oyların %99,9'unu alarak yeniden ülke lideri seçilmiştir (Şen, 2004, s. 279). 1985'ten sonra Hafız Esad diplomatik yöntemlerle Ortadoğu'da daha başarılı olmayı ummuş ve mevcut bölgesel sorunları çözmek için çalışmıştır. Sonuç olarak, Batı'ya yönelik dış politikada daha mütevazı adımlar atmıştır. Sovyetlerden önemli miktarda askeri yardım alan Suriye hükümeti, 1987 yılı itibarıyla bu desteklerin artık yeterli olmadığını ve Sovyetlerin Suriye'de yeni bir üs kurmasına yardımcı olmadığını ileri sürmüştür. Sonuç olarak ilişkiler sona ermiş ve Suriye'deki Sovyet danışmanlarının ve profesyonellerinin sayısı 13.000'den 3000'e gerilemiştir (Arı, 2012, s. 152). Soğuk Savaş dönemi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiştir. Suriye dış politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Batı'ya yakınlaşmıştır. Suriye'nin dış politikası, Körfez Savaşı'nda ABD'ye verdiği desteğin de gösterdiği gibi Batı'ya yaklaşmaktadır. Suriye'nin dış politikası Körfez Savaşı'ndan sonra Batı eksenini koruyarak değişmeden kalmıştır. İsrail-Arap çatışması Ortadoğu'nun en ciddi sorunudur. Hafız Esad, çatışmayı sona erdirmek için hamleler yapmıştır. 1994 yılında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ile İsrail-Suriye çatışmasının sona erdirilmesini görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Bu çaba, 2000'li yılların başına kadar uzayacak uzun vadeli bir barış sürecinin başladığının sinyalini vermiştir. Girişimin başarısız olmasına rağmen, Hafız Esad Clinton'ı müzakerelerin çökmesinden İsrail hükümetini suçlamaya sevk etmiştir (Toraman, 2015, s. 23).

Suriye, bağımsızlığını kazandığı andan darbeler sonucu Hafız Esad dönemine kadar çalkantılı bir dönem yaşamıştır. Hafız Esad cumhurbaşkanlığını devraldıktan sonra Suriye'nin

tek hakemi olmuştur. Suriye, Esad'ın eylemleri sonucunda Ortadoğu'da bölgesel bir güç haline geldi. Hafız Esad 10 Haziran 2000'de kalp krizinden ölmüştür. Bunun sonucunda Suriye'de 30 yıllık Hafız Esad yönetimi sona ermiştir.

3.1.4. Beşar Esad Dönemi'nde Suriye

Hafız Esad, kendisinden sonra cumhurbaşkanı olacak oğlunun adının Basil olmasını istiyordu ve bunu planlıyordu. Babil ise 1994'te bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Babil'in ölümünün ardından Hafız Esad, Londra'da göz ameliyatı olan oğlu Beşar Esad'ı Suriye'ye sevk etmiş ve rolüne hazırlamıştır. Suriye'ye döndükten sonra orduya katılan Beşar Esad, kardeşinin sorumlu olduğu Muhafız Alayı Komutanlığına atanmıştır. Hafız Esad, siyaseti eğitmek ve devlet yönetiminin karmaşıklığını göstermek için oğlu Beşar Esad'ı yanından ayırmamıştır.

Kendini geliştirmeye, gençlerle kişisel ilişkiler kurmaya ve siyasetin karmaşıklığını kavramaya devam eden Beşar Esad, toplum tarafından kısa sürede tanınmıştır (Mahalli, 2014, s. 129). Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad 10 Haziran 2010'da ölmüş ve yerine geçmesini planladığı oğlu Beşar Esad 34 yaşındaydı. Beşar Esad'ın adaylığı, cumhurbaşkanlığı seçim yaşını 40'tan 34'e düşüren bir yasama anlaşmasıyla mümkün olmuştur.

Bu anlaşmanın ardından Beşar Esad Baas Partisi'nin başkanı ilan edilmiştir. Aynı zamanda Suriye Silahlı Kuvvetleri, Beşar Esad'ı albaylıktan korgeneralliğe yükselterek Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'na devretmiştir. Beşar Esad, 10 Temmuz 2000'de yapılan seçimlerde yüzde 97 oyla Suriye Devlet Başkanı seçilmiştir (Toraman, 2015, s. 23).

Batı'da eğitim görmüş ve Batı kültürünü iyi bilen Beşar Esad, birkaç dili iyi bilinmektedir. Gençliği, demokratik ve reformist bakış açısı nedeniyle Suriye halkı onu hemen karşılamıştır. Beşar Esad'ın devlet yönetimine geçmesinin ardından Suriyeli akademisyenler arasında bir reform beklentisi oluşmuştur. Reform isteklerini Beşar Esad yönetimine taleplerini iletmek için kullandıkları "Sivil Toplumunu Canlanışı" grubunu kurarak göstermişlerdir. Yeni seçilen Devlet Başkanı Beşar Esad, entelektüellerin isteklerini fark etmiş ve önemli değişiklikler yapmıştır. Ekonomi, yabancı paranın serbest bırakılması, ülkenin dış sermayeye açılması ve çıkış yasağının gevşetilmesi dâhil olmak üzere önemli değişiklikler görmüştür. Muhafız sürelili yayınların yayınlanmasına izin verilmesi ve siyasi mahkûmların hapis hanesinden serbest bırakılması önemli sosyal ve politik kilometre taşlarıdır. Suriye halkının reformları desteklemesi nedeniyle uluslararası toplumda bu kez "Şam Baharı" olarak adlandırılmıştır.

Suriye'de reform stratejisi izleyen Beşar Esad da önemli dış politika hamleleri yapmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından Batılı ülkeler ve ABD ile ilişkilerini onarmaya

yönelik bir seyir izlemiş ve bu doğrultuda ABD'nin "terörizme karşı küresel savaş" politikasına destek vermiştir (Toraman, 2015, s. 23). Batı ve ABD ile değil, aynı zamanda Rusya ve Çin ile de. Tek taraflı bir dış politika izlemediğini dünyanın geri kalanına göstermiştir. İsrail'e karşı İslami Cihad'ı ve Hamas'ı desteklerken Hizbullah'ı destekleyerek İran'la iyi ilişkiler sürdürmüş ve bunları bir denge unsuru olarak kullanmıştır.

Ne yazık ki Beşar Esad'ın kısa süreli bahar havası uzun sürmemiştir. Bu süreç, yerel ve uluslararası ilişkilerde yaşanan olaylar nedeniyle hızlanmıştır. Suriye muhalefeti iyileştirmeleri yeterli görmemiştir. Esad, 2002'nin ortalarında artan muhalefeti bastırmak için kısıtlamalar ve tutuklamalar kullanmıştır. Irak Savaşı, dış politikadaki değişimin gerekçesini göstermek için kullanılabilir. Güvenlik endişeleriyle Esad, ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkmış ve ABD hükümetiyle görüşmüştür. Bu olayın ardından ABD, Suriye'yi kötü cepheye katmış ve değişime ihtiyaç duyan ülkeler listesine eklemiştir.

Lübnan'ın eski başbakanı Refik Hariri'nin 2005 yılında ölümü, ülkenin Batı ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri dâhil uluslararası ülkeler, Suriye'nin cinayetten suçlu olduğuna inanarak uluslararası siyasette Suriye'ye şiddetli baskı uygulamışlardır. Silahlı askerlerini Lübnan'dan derhal tahliye etme baskısına karşı koyamayan Suriye, 29 yıldır görev yaptığı Lübnan'dan çekilmiştir. Suriye, birkaç Arap ülkesinin misilleme yapmasına neden olan öldürme sonucunda Batı'ya karşı izole edilmiştir.

Suriye, Refik Hariri'nin ölümünün ardından tecrit edildikten sonra Türkiye ile ilişkilerini geliştirmiştir. 1998 yılında atılan hamlelerle düzelmeye başlayan Suriye-Türkiye ilişkileri, bu süre zarfında çok daha iyiye gitmiştir. Hariri'nin öldürüldüğü dönemde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer'in ziyareti Suriye dış politikası açısından büyük önem taşımaktadır. Ziyaret, Türkiye için Ortadoğu ve Arap dünyası ile bağları güçlendirmesi açısından önemli olmakla birlikte, Suriye'nin Batı ile bağlarını güçlendirmesine de yardımcı olmuştur. Bu açıdan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye ziyareti her iki ülke için de önemli faydalar sağlamıştır.

3.2. Arap Baharı Süreciyle Ortaya Çıkan Suriye Popüler Hareketi

28 Ocak 2011'de Suriye'nin Haseke kentinde Hasan Ali Akle adlı bir gencin kendini yakmasıyla gösteriler başlamıştır. Ardından 4 Şubat'ta sosyal medyada "Öfke Günü" adı altında büyük bir miting planlandı ve Haseke eylemlerine destek verildiği söylenmiştir. Siyasi zulüm ve adaletsizliğin sona ermesini, siyasi ve sivil hakların korunmasını istemişlerdir (Diyab, 2017). Suriye protestolarının büyümesinin bir başka nedeni de 15 Mart 2011'de Suriye

diktatörlüğüne karşı düzenlenen mitinglerin itici gücü olan “Suriye için Özgürlük” ifadesini karalayan çok sayıda gencin kaçırılmasıydı. Duvarlardaki grafitiler, Suriye’nin siyasi ve sosyoekonomik durumunu ortadan kaldırma isteklerini dile getirmektedir (Abdulrazzaq, 2013).

18 Mart 2011’de ülke çapında “Büyük Cuma” sloganıyla bir miting düzenlendi ve yürüyüşçüler kurtuluş sloganı atmışlar, ancak Horan bölgesinde aralarında Hüsam Ayaş, Mahmud Cavabre ve Ayham Alhariri’nin de bulunduğu birkaç kişi güvenlik güçleri tarafından katledilmiştir. Suriye liderliği, protestocuların taleplerini ülkenin istikrarsızlığının nedeni olarak göstererek resmen reddetmiştir. Beşar Esad gösterilere yanıt olarak Dera valisini görevden aldı, ancak protestolar devam etmiştir. Baas Partisi’nin genel başkanlığı ateşe verilmiş ve gösteri Casım, Nuvy ve Şeyhmiskin’e sızramıştır. Suriye rejimi de Dera’ya asker göndererek kentin iletişim ağlarını kapatmıştır. Dera’ya destek gösterileri Humus ve Hama’da da başlamıştır. Beşar Esad ilk sözlerinde birçok reform sözü vermiş, ancak güvenlik güçlerinin protestocuları öldürmesine atıfta bulunmamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 6-7). Bu durum, protestocuların devam etme motivasyonuydu. Protestocuların yukarıda da bahsedildiği üzere çeşitli talepleri olmuştur. (Sandıklı ve Semin, 2012: s. 7-8):

Bu taleplere karşılık Esad yönetimi de değişiklikleri temkinli bir şekilde benimsemeye başlamıştır. 29 Mart 2011’de önceki yönetimin Tarım Bakanı Adil Sefer kabineyi feshetmiş ve 14 Nisan’da yeni hükümet kurulmuştur. Ancak eski Dışişleri Bakanı Veli Muallim ve Savunma Bakanı Ali Habib yeni kabinede kalmıştır. Bir hafta içinde Esad, hükümete 48 yıllık olağanüstü hal statüsünü kaldırma yetkisi vermiştir. 300.000 Suriyeli Kürt nüfus cüzdanı alırken, hükümetin yasal reform ve değişim prosedürlerini benimsemesine rağmen uygulanmamıştır (Özdağ, 2013).

Suriye rejime karşı halk gösterileri günden güne genişlemiş ve rejimin reaksiyonu giderek şiddetlenmiştir. 22 Nisan 2011 tarihinde binlerce insan katılmış ve Suriye’nin farklı kentlerinde “Büyük Cuma” adı ile gösteriler yapılmıştır. Ancak bu olaylara güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu 60 kişi öldürülmüştür. Bu durum uluslararası alanda bir tepki görmüş, Beyaz Saray sözcüğü Jay Garner: “*biz içten Suriye rejiminin şiddet kullanmasına karşı üzgünüz ve gösterilere karşı şiddet kullanılmasının sona erdirilmesini isteriz*” sözlerini sarf etmiştir. Esad muhalifleriye Suriye rejimine karşı muhalif tarafların iş birliği yaparak bir ortak açıklamada bulunarak il ve ilçe ortak komitesi Baas partisi tarafından iktidarın manipüle edilmesinin sona erdirilmesi ve demokratik siyasi bir sistemin kurulması istenmiştir. Suriye’de yapılan gösterilerin başlangıcında gerçekleştirilen bu açıklama ile muhalif tarafların ilk açıklaması yapılmıştır. Açıklamada, “barış ve demokratik bir değişim olmadan, özgürlük ve azimet sloganları gelmeyecek” düşüncesine odaklanılmaktadır. Öte yandan açıklamada “siyasi

suçluların serbest bırakılması, baskıcı güvenlik güçlerinin feshedilerek başka yasal kuruluşların yerine koyulması” taleplerini de içermektedir (Aljazeera, 2016).

Suriye halkının gösterilerine Arap kamuoyu bağlamında bakıldığında, Suriye halkının gösterileri barışçıl bir şekilde başlamıştır. Suriyeliler, bölgenin geri kalanı gibi, Suriye’de köklü bir dönüşüm umdular ve daha iyi bir yaşam için savaşmışlardır. Sonuç olarak, gösteriler değişimin birincil aracı olarak görülmüştür. Sonuç olarak, 2010 yılında başlayan Arap Baharı, Suriye’nin bir iç savaşa bulaşmasıyla birlikte bölgedeki birçok ülkede hükümet değişikliğine neden olmuştur. Bu senaryo hem bölgesel hem de uluslararası toplulukların dikkatini çekmeye devam etmektedir.

3.3. İç Savaş Aşaması ve Suriye Krizinin Patlak Vermesi

Suriye halkı, devrimi oldukça farklı bir süreç olarak yaşamıştır. Bu sürecin ilk aşamasında rejime karşı barışçıl gösterilerde bulunulmuş ancak gösterileri yapanlar şiddet yolu ile kullanılarak bastırılmıştır. İç savaşın başladığı dönemde Suriye halkı kendisini korumak ve rejim tarafından uygulanan baskının önlenmesi açısından siyasi ve askeri düzenleme taleplerinde bulunmuşlardır. Bu süreç kapsamında farklı muhalif taraflar oluşmasıyla Suriye Devrimi, siyasi ve askeri alanda önemli bir kriz oluşmuş, bölgesel ve uluslararası güçler de bu krizin içerisinde önemli bir rol oynamıştır. Bazı akademisyenlere göre Suriye yönetimi, otoritesini korumak ve ülkeyi bir iç savaşa ve felakete itmek için barışçıl protestoları manipüle ederek vahşi ve şiddetli bir devrime dönüştürdü. Kendisini koruduğunu ve yasal kaldığını, Suriye’de yaşananların halk gösterileri ve talepleriyle hiçbir ilgisi olmadığını, mevcut durumun siyasi kutuplaşma ve çıkar siyasetinin bir sonucu olduğunu uluslararası topluma göstermek için önemli çabalar sarf etmiştir.

Bu kapsamda Suriye rejimince sivillere yönelik yapılan bombardımanlar, kitle imha silahlarının kullanılması, köy ve kentlere çeşitli ambargoların koyulması, Suriye’de devrim yolunun değiştirilmesi için bir çabadır (AlAstal, 2014: 47-48).

Neticede Suriye halkının devrimin temel hedefinin dışında olup, barışçıl organları devre dışı bırakarak hareket etmesi, muhaliflerin silahlanmasına neden olmuştur. Suriye devrimi boyunca çeşitli devrimci gruplaşmalardan farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Vatan İş birliği Koalisyonu, Suriye diktatörlüğü yıkılana kadar devrimin barışçıl bir şekilde devam etmesi için bastırmıştır. Devrimi silahlandırmak ve iç çatışmalar yaşamak, hedeflere ulaşamayacağı ve uluslararası alanda dikkatleri Suriye devriminden uzaklaştıracağı için, silahların devrimden sonra ve Kaddafi rejimi gibi devrimcilerin elinde kalmasından endişe duymuşlardır. Libya’da iç çatışma ve kargaşaya yol açacaktır. Bu duruma karşı bazı isimler devrimcilerin

silahlandırılmasının kendisini korumak ve rejime karşı durmak için gerekli olduğu ve hatta derin bir krizin oluşmayacağına inanmaktadır. Bununla birlikte iyi bir çözüm olarak bakmaktadır. Buna örnek olarak “*Vatan Genel Sekreterlik Konseyi*” üyesi Kemal Lıbyani şu sözleri dile getirmiştir: “*genç ve kadınlar silahlandırıldığı için rejimin kendi şehri olan Alzbdani’den çekilmek zorunda kalmıştır*” (Abu Shari’a, 2017, s. 21-22).

Bu şekilde Suriye devrimi barışçıl bir şekilde kalmayarak yeni bir aşamayı oluşturmuştur. Bu yandan Suriye rejiminin baskısı, bir yandan rejime karşı dışarıdan destek alarak muhalif cephe oluşmuştur. Muhalif tarafların genişleyerek parçalanması, Suriye devriminin karanlık bir tünel içerisinde Suriye’yi siyasi ve insanlık dolayısıyla derin bir kriz ile karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla yüz binlerde hatta milyonlarca Suriyeli, sınır ve komşu ülkelere göç etmişlerdir. Gerçekleşen tüm bu süreç ve Suriye krizinin derinleşmesine neden olan önemli iç aktörlerin olduğu da ifade edilebilir.

- **Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)**

Suriye ordusundan ayrılan tüm liderlerin bu güce katılması Suriye ordusuna yönelik eylemleri etkilemiştir. Bu kapsamda başkent yakınlarındaki Hırsta’da bulunan Suriye hava istihbarat karargâhına yönelik bir saldırı gerçekleştirilmiştir (Jabr, 2015). Sonuç olarak, Özgür Suriye Ordusu’nun ortaya çıkışı, Suriye diktatörlüğüne karşı barışçıl bir devrimden silahlı bir devrime geçişi işaret etmiş ve meydanda vatandaşları ve protestoları Suriye ordusunun saldırılarından korumayı amaçlayan bir çaba olmuştur.

ÖSO’nun oluşmasından bir süre sonrasında Suriye iç çatışmaları gelişerek bir iç savaşa doğru ilerlemiştir. Öte yandan bölgesel ve uluslararası güçler açısından Suriye’de vekâlet savaşı başlamıştır. ÖSO oluşumunda farklı olması dolayısıyla ordu gerçek ve acı veren problemler yaşamışlardır. Bu sebeple de birleşik askeri bir sistem oluşturulmamıştır (Kazdal, 2018: 7).

- **Suriye Müslüman Kardeşler**

Uluslararası arenada, Suriye Müslüman Kardeşleri, Müslüman Kardeşler örgütüne dâhil olmuştur. Söz konusu örgüt 1930 yılında kurulan ve Suriye’nin tarihsel gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Örgütsel bakış açısından Baas Partisinin iktidara gelmesi ile yeni bir dönem başlamıştır. Baas Partisi, hükümet karşı geniş bir isyan başlatmış olduğu 1980’li yıllarda bir örgütü zayıflattığı ve sona erdirmesi açısından çok baskıda bulunmuştur. Hafız Esad, Suriye’deki isyanın bastırılması Hama’ya askeri müdahalede bulunmuştur. Böylece iktidar açısından Müslüman Kardeşlerin örgütsel ve siyasi etkinliklere dâhil edilmesine engel koymuşlardır. Buna karşılık Suriye Devrimi başladığında, Müslüman Kardeşler örgütüne yeniden Suriye muhalif gruplarını başlatmaları açısından oldukça önemli bir fırsattır (Abu Shari’a, 2017: 22).

Yukarıda da anlatıldığı üzere Suriye muhalif grupları 2011 yılının mayıs ayında Antalya’da Suriye’nin durumunu tartışmak için ilk konferans düzenlemiş, Müslüman Kardeşler örgütü de konferans düzenlemiştir. Bu konferans içerisinde konferansı yöneten Mülhem Aldrubi yer almaktadır. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler, Suriye krizinin derinleşmesinden sonra Suriye muhaliflerince önemli bir rol oyuncusu olmuştur (Hasan, 2013).

- **Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü (İŞİD)**

İŞİD ya da DAESH olarak isimlendirilen “*Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü*” yabancı bir askeri örgüt olarak Suriye krizinin derinleşmesinde önemli rolü oynayan aktörlerden biridir. Suriye’deki güvenlik açığından yararlanmış, güvenlik ve istikrarsızlık dolayısıyla oluşan boşluğu kullanarak Suriye devrimcilerinin Esad rejimiyle rekabetinden güç almıştır. İŞİD, Suriye’nin karşılık olaylarının bir oyuncusu olarak kabul edilerek, siyasal ve güvenlik ilişkilerinin, güç dengesinde değişime doğrudan bir etkiye sahiptir (Aksoy, 2016: 35).

3.4. Suriye Krizine Yönelik Uluslararası Güçlerin Tutumu

Açıktır ki Arap Baharı Ortadoğu ülkelerindeki devrimler ve protestolarla başladığında, bölgesel ve uluslararası güçler doğrudan etkilenmiştir. Çünkü uluslararası arenada yerel ve bölgesel olaylar dünya toplumu üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Suriye halkının devrimi, Suriye’nin iç durumundaki kaos ve ortaya çıkan kriz, bölgesel ve uluslararası büyük güçlerin dikkatini çekmiş; Sonuç olarak, Suriye başta olmak üzere Ortadoğu’daki ülkeler Suriye krizine yönelik görüş ve tutumlarını kendi çıkarları doğrultusunda açıklamışlardır.

ABD’nin Suriye krizine ilişkin tutumunu anlamak kuşkusuz ABD’nin Ortadoğu politikasını ve stratejisini incelemeyi gerektirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Suriye ve Arap dünyasındaki olaylar ve değişiklikler konusundaki tutumunu iki nedenden dolayı korumaktadır. İsrail’in güvenliği ve petrolü tehlikededir. Sonuç olarak ABD, Arap ülkelerinin istikrarsızlığından sürekli olarak öfkelenmektedir. Çünkü ABD’nin ekonomik çıkarlarını etkilediği kadar Ortadoğu’daki gücünü ve hegemonyasını da etkilemektedir. Sonuç olarak, ABD’nin Arap Baharı’na yanıtı, şekli ve yoğunluğu açısından her zaman tutarlı olmamıştır. Örneğin, Tunus devrimi sırasında ABD tarafsız kaldı, ancak Tunus diktatörlüğü güç kullandığında ABD tutumunu açıklamış ve protestocuları desteklemiştir. Ancak Libya devrimine tepki olarak ABD önce protestoculara desteğini dile getirmiş ve Libya devletine karşı uluslararası bir koalisyon kurmuştur. ABD’nin Suriye halkının devrimi konusundaki tutumunun çok sayıda seviyesi ve yorumu vardır. ABD, protestoların başında rejimin

protestocuların taleplerini dinlemesi ve şiddetten kaçınması gerektiğini söyleyerek Suriye rejimi reformu bağlamındaki konumunu ifade etmiştir.

Ancak Baas Partisi döneminde ABD'nin Suriye toplumu veya siyasi partiler üzerinde çok az etkisi olduğu için ülkedeki kan ve türbülansı durdurmak ve Suriye rejimi ve muhalefet örgütlerine baskı uygulamak için Türkiye'ye yönelmiştir. Türkiye askeri yaklaşımı terk ettikten ve Beşar Esad'ın reformundan umudunu kaybettikten sonra ABD, Suriye'deki durumun daha da kötüleşmemesi için Esad'ın istifa etmesini önermiştir. Nitekim Esad, ülkeyi demokratik yollar ile yönetmemiştir. Bu bağlamda Suriye'nin bastırılması için ABD, ekonomik ve siyasi bakımdan Suriye muhalefetine destek olarak, 18 Haziran 2011 yılında ülke başkanı ve çeşitli siyasi ve askeri lidere bir dizi ekonomik yaptırımlarda bulunmuştur (Abu Mustafa, 2015: 116-117).

ABD, Suriye rejimini cezalandırarak Suriye'nin ekonomik ve askeri gücünü zayıflatmaya ve güç dengesini Suriye muhalefeti lehine değiştirmeye çalışmıştır. Sonuç olarak, Ekim 2011'de ABD, Suriye Arap Muhalefetinin fikirlerini desteklemek için diplomatik kanalları kullanmıştır. Tüm Avrupa uluslarının aksine ABD, Suriye halkının isyanını desteklemek ve Suriye krizine müdahale etmek konusunda daha temkinli ve tereddütlüydü. Daha politik bir cevap arıyor olabilirdi. Bu durum Suriye olaylarında Rusya'nın etkisini artırmıştır (Bishara, 2017: 470-471).

Taraflar, 30 Haziran 2012'de Cenevre'de altı maddelik bir anlaşmaya imza atmışlar, ancak Suriye yönetiminin Esad'ın geleceğine ilişkin devri sırasında taraflar arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle anlaşma hiçbir zaman uygulanamamıştır. Çünkü bir yandan Rusya, anlaşma kapsamında Esad'ın yönetimden ayrılmayacağını belirtirken, Amerika Birleşik Devletleri Esad'ın bir sonraki hükümete katılmayacağını belirtmiştir. Ancak ABD, Esad'ın iktidardan indirilmesi konusunda fikrini değiştirmiş ve bir daha bu konuyu gündeme getirmemiştir. Barack Obama, 12 Şubat 2013'teki yıllık konuşmasında, Esad'ın istifasına atıfta bulunmadan Suriye muhalefetine yardım etmeye ve rejimi bastırmaya devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu, ABD'nin Suriye ihtilafındaki pozisyonunun değiştiğini göstermektedir.

Amerika'nın aksine Rusya, Suriye devrimine karşı olayların ilk başından itibaren Suriye rejimine destek vermekteydi. Rusya, devrimin bütün kademelerinde rejim açısından stratejik bir müttefiki olarak devam eden ve sürekli bir biçimde rejime destek vererek yardımda bulunmaktadır. Arap Baharı süreci içerisinde Tunus ve Mısır'da yapılan gösteriler ve gerçekleştirilen gösteriler, Rusya için Suriye kadar öneme sahip değildir. Suriye, Rusya açısından ulusal ve uluslararası güç dengesinin korunması için coğrafi bir strateji vaat etmektedir. Rusya'nın uzun süreçte sıcak denizlere inme politikası açısından Suriye'deki

gelişmeler ve istikrarsızlık daha fazla sağlayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla süreçte Suriye’de İran’ın nüfuzunun yükselmesi Rusya’nın kızmasına sebebiyet vermiştir. Rusya açısından Mısır ve Tunus’ta yapılan rejim değişiklikleri, İslamilerin iktidara gelmesine yol açmıştır. Öte yandan Rusya, Orta Doğu’da ABD’nin nüfuzu gerilemiş ve ek olarak Afganistan ve Irak’ın işgal edilmesi, İsrail’in güvenliği açısından terör savaşının başarılı olmasını engellemiştir. Bu nedenle Rusya’nın silah yardımı ve BMGK kapsamında Suriye rejimine yönelik alınan kararlara veto hakkının kullanılması olumsuz bir etkide bulunmuştur. Suriye krizine yönelik Rusya’nın tutumlarının anlaşılması açısından Rusya tarafından kullanılan veto hakları şöyledir (Bishara, 2017: 481);

- 4 Ekim 2011’de Rusya ve Çin, Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenen bir projeyi engellemek için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ndeki veto yetkilerini kullandılar. Bu fikir, Suriye yönetimini protestocuları bastıracağı için suçlamak yerine ekonomik cezalar uygulayacaktı.
- 4 Şubat 2012’de Rusya ve Çin, Arap girişimini engellemek için BM Güvenlik Konseyi’ndeki veto yetkilerini kullandılar. 22 Ocak 2012’de Arap ülkelerinin dışişleri bakanları, Avrupa hükümetleri tarafından desteklenen bu planı tasarladı. Suriye’de inisiyatif, siyasi gücün transferini gerektirdi.
- Rusya ve Çin, Avrupa fikrini engellemek için 19 Temmuz 2012’de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ndeki veto yetkilerini kullandı. Girişimde askeri olmayan cezalar işlendi. Rusya’nın Suriye meselesine verdiği tüm cevaplar, Suriye rejiminin bekası için uluslararası arenada en önemli ve etkili oyunculardan biri olduğunu gösteriyor. Ayrıca Rusya, Suriye rejimine askeri olduğu kadar diplomatik olarak da yardım ediyor. Bu, Suriye’nin Rus politikasındaki önemini göstermektedir. Rusya’nın Suriye ihtilafına sarsılmaz yardımı çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır.
- Akdeniz kıyısındaki Tartus’ta Rus deniz üslerinin varlığı, Rusya’nın Ortadoğu’yu fethi için stratejik öneme sahiptir. Rus Komutanı ur Kasatunuf, “Tartus istasyonu, Rusya’nın Kızıldeniz’e ve okyanusa kolay erişimini sağlıyor” dedi (Hamad, 2018: 77).
- Rusya, Suriye’deki Libya trajedisinin tekrarını istememektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1973 Sayılı Kararı NATO’nun Libya ihtilafı sırasında Libya’ya müdahale etmesine izin verdiği için; bunun sonucunda

Rusya'nın bölgesel müttefiki olan Libya rejimi ortadan kaldırıldı (Hamad, 2018: 77).

- Bir diğer etken de Rusya'nın Suriye'ye silah sağlaması. Rusya, 2005-2011 yılları arasında Suriye'ye 25 milyar dolar değerinde silah sattı. (Hamad, 2018: 77). Bu nedenle Suriye, Rus silahları için bir pazardır. Bunun nedeni, Suriye rejiminin güç dengesini elinde tutma eğilimiydi.
- Suriye, İran ve Hizbullah-Lübnan kilit bir bölgede konumlandığı için her iki güç de tehlikede idi. Sonuç olarak Rusya'nın Ortadoğu'daki, özellikle de Basra Körfezi'ndeki etkisi azalacak (Deniz, 2013: 324). Sonuç olarak Rusya, Suriye rejimine bugüne kadar siyasi ve lojistik destek sağlamaya devam etti. Ortadoğu'daki siyasi ve askeri hâkimiyetini ve etkisini bu şekilde sürdürmektedir.

3.5. Suriye İç Savaşının Uluslararası Boyutu

Suriye, uluslararası sistemdeki konumu ve statüsü nedeniyle iç devrimlere dayanmayı başarmıştır. Beşar Esad'a göre Suriye'nin eli, potansiyeli ve ülkesindeki jeostratejik konumu nedeniyle güçlüydü. Suriye'nin dış siyasi konumu, İsrail'in varlığından ve rejimin İsrail karşıtı tavrından etkilenmiştir. Gerçekte, İsrail 1967'deki Arap-İsrail çatışmasının bir sonucu olarak Golan Tepeleri'nin kontrolünü ele geçirdiğinden beri, Suriye'nin iç siyasetindeki en önemli konu İsrail'in varlığı ve politikaları olmuştur. Bu yenilginin ardından, diktatörlük kendisini Arap onurunun, Filistin haklarının ve Suriye egemenliğinin tek savunucusu olarak kabul ettirmiştir.

Suriye'nin dış politikası, İran'la sıkı bağlar geliştirmenin hem olumlu hem de kötü yanlarını içermektedir. Elverişli temasları sayesinde İran, Suriye'yi izole ederken Lübnan'da Hizbullah ve Filistin'de Hamas ile iyi bir denge stratejisini sürdürebilmiştir. Suriye, bu kurulan bağlar sayesinde artık dış müdahalelerden kendini güvende hissetmektedir.

Arap Baharı ile birlikte Suriye'de başlayan iç çatışma, farklı küresel hükümetlerin olaylar hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu ve Suriye ile ilgili bazı hesaplarının olduğunu ortaya koymuştur. Yaşananların ardından dünya kamuoyunda Beşar Esad karşıtı bir örgüt ortaya çıktı. ABD tarafından desteklenen bu grubun üyeleri arasında Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve Fransa yer almaktadır. Ayrıca Lübnan'da Hariri liderliğindeki fraksiyon ve yeni Libya yönetimi de Esad karşıtıdır. Katar ve Suudi Arabistan, iç savaş boyunca muhalefeti para ve silahla desteklemiştir. Aynı zamanda bu iki ülke, Arap Ligi'nin Suriye karşıtı izolasyon

stratejisinin uygulanmasında kilit rol oynamıştır (Ayhan, 2011). Türkiye, ABD ve Avrupa Birliği, yaptırımların uygulanması dışında Esad yönetimini meşru görmemektedir.

Suriye hükümeti bu ulusları baskı altına almaya çalışırken uluslararası politikada yalnız değildir. Rusya, Suriye'yi her zaman desteklerken, bu baskılar karşısında ülkeyi terk etmemiştir. Rusya'nın yanı sıra Suriye'yi destekleyen bir diğer ülke de Birleşmiş Milletler'in daimi üyesi olan Çin'dir. Bu iki ülke yüzünden BM'nin Libya'ya yönelik dış harekâta karşı aldığı karar Suriye'ye uygulanamamıştır. Lübnan, İran ve Irak'taki Hizbullah bölgedeki Suriye rejimini desteklemiştir.

Birleşmiş Milletler'in Suriye diktatörlüğüne karşı harekete geçmeyi reddetmesine cevaben, 16 Şubat 2012'de yapılan bir oturumda şiddetin kınanması ve bir an önce sona erdirilmesi yönünde bir karar alınmıştır. Ancak bu karar nihai değildir. Suriye'ye BM ve Arap Birliği'nden ortak bir temsilci atanmıştır. Bu göreve atanan ilk kişi, o sırada BM Genel Sekreteri olan Kofi Annan olmuştur. Suriye'ye temsilci göndermenin amacı, Suriye rejimi ile muhalefet arasında görüşmeler yaparak tansiyonu düşürmektir. Ancak bu resim yapıldığında beklenen ve istenilen senaryo gerçekleşmemiştir.

Suriye Halkının Dostları Grubu, Suriye'de giderek artan kan ve iç çatışmaları durdurmak için kuruldu. Bu örgüt, rejime karşı mücadelelerinde Suriyeli isyancıları desteklemiştir. Görüşmelerde Suriye'ye yönelik yaptırımların sıkılaştırılması, muhalefete daha fazla destek verilmesi, yaptırım uygulayan ülke sayısının artırılması ve Suriye halkının meşru müdafaa çabalarının desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Suriye Ulusal Koalisyonu'na karşı haklı temsilci kabul edilmiştir. Suriye'de olup bitenler hakkında sesini yükselten bir diğer örgüt de İslam İş birliği teşkilatıdır. 14 ve 15 Ağustos'ta düzenlenen 4. Olağanüstü İslam Zirvesi'nde örgüt Suriye'nin üyeliğine son vermiştir. Arap Birliği, Suriye'den çeşitli çareler önermesine rağmen olumlu yanıt alamayınca üyeliğini askıya alarak misilleme yapmıştır. Aynı zamanda, bu karardan memnun kalmamış ve çok sayıda Suriyeli yetkiliye seyahat kısıtlaması getirmiş ve Suriye Merkez Bankası ile tüm işlemlerini durdurmaya karar vermiştir.

Rusya'nın önerisi ile Arap Birliği ile Suriye arasında 19 Aralık 2011'de bir protokol imzalanmış, Arap Birliğinin gözlemci heyetinin Suriye'ye giderek bir rapor hazırlanmasına karar verilmiştir. Söz konusu rapor kapsamında Esad'ın görevi yardımcılarında birine bırakılması tavsiye edilerek Suriye'de Ulusal Birlik Hükümeti kurulmasına yönelik çağrıda bulunulmuştur. Yapılan bu çağrı Suriye rejimince tarafından reddedilmiştir. Suriye'de günden güne artış gösteren şiddetli olaylar nedeni ile güvenlik tehdidinin de artması ile Arap Birliği gözlemci heyetinin görevi askıya alınmıştır. 1 Eylül 2013 tarihinde Arap Birliği Kahire'de toplanmıştır. Suriye rejiminin eylemcilere karşı kimyasal silahların kullanıldığı ifade edilerek

uluslararası toplumun sorumluluk alınmasına talep edilmiştir. Yapılan bu çağrı ise askeri müdahale çağrısı olarak kabul edilse de istenen düzeyde bir etki ortaya çıkarmamıştır (Şen, 2013).

Türkiye için Suriye iç savaşı komşu ülke olmasından dolayı oldukça önem arz etmektedir. Türkiye yaşananlara en başından itibaren göz yummayarak en şiddetli tepkileri vermiştir. Türkiye, Suriye merkez bankasıyla olan bütün ilişkilerini sona erdirmiştir. Suriye hükümeti ile diyalog kuran ve halk ile diyalogların kurulmasına teşvik eden, talep edilen reform yapılmasını talep edilen bir tutum ortaya konulmuştur.

Türkiye bu önlemler uygulanmayınca Suriye ile olan finansman anlaşmasını iptal etmiş, silah ticaretini durdurmuş ve Suriye hükümetinin Türkiye'deki tüm varlıklarına el koymuştur. Esad ve çevresinin de Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. Suriye ise bu gelişmeler ışığında Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması'nın feshedildiğini kamuoyuna bildirmiştir.

Arap Baharı'na kadar Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler mükemmeldir. Suriye'de Arap Baharı ile başlayan iç çekişmeler, rejimin bu ayaklanmaları acımasızca bastırması ve Türkiye'nin herhangi bir öneriye cevap vermemesi veya aynı yönde hareket etmemesi iki ulusun bağlarını koparmıştır. Türkiye, uluslararası ilişkilerde Suriye karşıtı güçlü bir duruş sergilemiş ve farklı yaptırımları uygulamak için çok çalışmıştır. En önemli husus, Türkiye'nin iç çatışmalar nedeniyle ülkelerinden kaçan ve kendi ülkelerinde sığınma talebinde bulunan milyonlarca Suriyeliyi ağırlamış olmasıdır. Küresel ölçekte evrensel olarak kabul edilmiş bir göçmen tanımı olmamasına rağmen, genellikle çeşitli nedenlerle kendi ülkelerinden başka bir ülkeye göç eden bir grup bireyi ifade etmektedir. Türkiye göçmenlerin güvenliğini korumalı, onlara karşı açık kapı politikası izlemeli ve yaşadıkları zorlukları dünya siyasetinin dikkatine sunmalıdır. Suriye'deki iç çatışma Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. Durum Türkiye sınırına ulaşmıştır. 22 Haziran 2012'de keşif yapan Türk uçağı Suriye tarafında düşürülmüş ve bu olaydan sonra iki ülkenin arasındaki tansiyon daha fazla yükselmiştir. Daha sonrasında Türkiye angajman kurallarında değişiklik yaparak, Suriye sınırından Türk hava sahasına yaklaşan her askeri uçağın tehdit olarak görüleceğini açıklamıştır. 3 Ekim'de ise Suriye'nin Tel Abyad ilçesinden ateşlenen 2 top mermisi Türkiye'nin Akçakale ilçesine isabet etmiştir. Meydana gelen bu olayla 5 Türk vatandaşı vefat etmiştir. Bu olaydan sonra TBMM acil toplanma kararı alarak Türkiye'ye karşı yöneltilen tehditlere karşı hızlı karar verebilmek için hazırlanan tezkere kabul edilmiştir.

11 Mayıs 2013'te Türkiye'nin Hatay ilinin Reyhanlı ilçesinde bombalı saldırı meydana gelmiştir. Olay sonucunda 51 Türk sivil hayatını kaybetmiştir. Türk hükümeti saldırıdan Suriye rejiminin sorumlu olduğunu iddia etmiş, ancak Suriye rejimi bunu yalanlamış ve saldırının Irak

ve Şam İslam Devleti tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Türkiye'ye yapılan bu saldırı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük bombalı saldırısı olarak bilinmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından 16 Eylül 2013'te Suriye devlet jeti angajman kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülmüştür. Suriye hükümeti, angajman kurallarının kısa bir süreliğine ihlal edildiğini ve jetin Türkiye'nin Suriye Hükümeti'nden intikam alması nedeniyle düşürüldüğünü iddia etmiştir. Türkiye, angajman kurallarını ihlal ettiğini iddia ederek 23 Mart 2014'te Suriye devlet savaş uçağını düşürmüştür. Türkiye, jet düşürülmeden önce sınırın göz ardı edilmemesinin dört kez söylendiğini, ancak uyarıların dikkate alınmaması nedeniyle uçağın düşürüldüğünü söylemiştir.

Suriye'de bir iç savaşın ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye'nin sert politikaları ve Suriye rejiminin iç politikaları iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ve bu tür gerilimlere neden olmuştur. Türkiye, sınırlarında karşı karşıya olduğu risklerin yanı sıra, Nisan 2021 itibarıyla yaklaşık 3,5 milyon Suriyeliyi ülkesinde ağırlama sorunlarıyla boğuşmaktadır. Türkiye, Suriyeli göçmenlerin barınma, sağlık, eğitim ve sosyal yaşam açısından yaşadıkları tüm sorunları ele almaya çalışmaktadır.

3.6. Suriye Tarafından Başlayan Göç Hareketleri

Ülke dışında ve özellikle komşu ülkelere en çok göç Irak'ta başlarken, Suriye 2011 yılından itibaren en fazla sığınmacı/mülteci/göçmen transfer etmek zorunda kalmıştır (Bal, 2016). Arap Baharı süreci ile başlayan süreç ülke çapında yayıldığında, Suriye vatandaşlarının insan hayatını tehlikeye atması sebebi ile ülkelerinden kaçmaya ve başka ülkelere sığınmaya karar vermişlerdir. Suriye iç savaşı sebebi ile meydana gelen bu göç hareketi, çok yönlü olarak ele alınabilecek bir harekettir. Sebepleri bakımından siyasi, şekil olarak kitlesel, şartlar açısından zorunlu ve coğrafi sınırlar bakımından dış göç hareketi şeklinde de ifade edilebilir (Tunç, 2015: 29-63). Bu nedenle Suriye krizi sebebi ile meydana gelen göç hareketi siyasi, kitlesel ve zorunlu bir nitelikte olması, krizin büyüklüğünü göstermektedir. Suriye krizi nicelik ve nitelik olarak önemli bir kriz olarak nitelendirilmektedir. BMMYK verilerine göre Suriye'de 2011 yılından itibaren meydana gelen olaylarda 13,1 Milyon kişinin yardıma ihtiyaç duyması, 6,7 milyon kişinin yerinden olması ve 2,98 milyonun ise kendi ülkeleri içerisindeki kuşatılmış yerlerde hayatını devam ettirdiği ifade edilmektedir. İç savaşın sonucunda 5 Milyondan fazla Suriye vatandaşı Orta Doğu'da bulunan komşu ülkelere doğru hareket etmiş ve bu sayının da önemli bir kısmı Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'nin koruma politikası AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin imkânları her ne kadar Avrupa ülkelerine kıyasla yetersiz kalmış olsa bile insani yardım duyularıyla Suriye'den kaynaklanan göç hareketlerinin en fazla

tercih edildiği ülke olmuştur. Türkiye, Suriye krizine karşı uygulamış olduğu açık kapı politikasıyla geçici koruma sağlama, geri göndermeme ilkesine uygun davranışta bulunması ve optimal yardım sağlama gibi unsurlar ile hareket etmiştir (Bağbaşıoğlu, 2017). Bu unsurlar ele alındığında koruma politikalarının uygulanmasında uluslararası kuruluşlar ve STK'larla birlikte ortak hareket etmeleri gerektiği belirtilmektedir (İçduygu, 2015).

Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan açıklamaya göre Avrupa'ya göç eden Suriyeli sayısı 1 milyonu aşmıştır. 500 bin Suriye vatandaşı Almanya'ya 111 bin Suriyeli İsveç'e ve yaklaşık 50bin Suriye vatandaşı ise Avusturya'ya göç etmiştir.

Coğrafi coğrafya ve göçmenlik kuralları özellikle göç destinasyonlarının belirlenmesinde etkilidir. Avrupa ülkelerinde, sığınma başvuru sahiplerini kabul etmek için çeşitli seçenekler ve prosedürler vardır. Örneğin İsveç, Almanya'dan sonra en çok başvuru alan ülke ve sunduğu olanaklar nedeniyle Suriyeli mülteciler için tercih edilen ülke. Birçok Suriyeli mülteci ise Avusturya'yı sunduğu imkânlar ve yerel yönetimlerin sağladığı yardımlar nedeniyle tercih etmektedir.

Hollanda ise sert iltica yasaları ve sığınma başvuru sahipleri için kısıtlı seçenekleri nedeniyle en az tercih edilen ülkelerden biridir. Aşağıdaki tablo, ulus ve yüzde karşılığına göre dağılımını göstermektedir.

Ülkeler	Suriyeli Sayısı
Türkiye	3.691.333
Lübnan	916.113
Ürdün	654.192
Irak	244.539
Mısır	129.159
Diğer (Kuzey Afrika)	35.713
Toplam	5.671.049

Tablo 1. Dünya Genelindeki Suriyeli Sayıları (2019)

Kaynak:https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.95464340.904406380.157712482842738633.1569490031

Verilere göre Türkiye, 2019'daki tüm Suriyelilerin yüzde 65,1'ini oluşturan en fazla Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Bunu Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır takip ediyor. Suriyeliler açısından ise Kuzey Afrika ülkeleri yüzde 0,6 ile tablodaki diğer beş ülkenin gerisindedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE MÜLTECİ KRİZİNİN TÜRKİYE'YE SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

4.1. Arap Baharı Sonrası Türkiye ve Suriye İlişkileri

Orta Doğu'nun Arap Baharı süreci içerisine dâhil olmasından sonra Türkiye, Arap ülkelerinde demokratik ve ekonomik özgürlüklere yönelik gereksinimleri ortaya çıkan halk hareketlerine destek çıkmıştır. Suriye'deki krize sorunlu bir durum ortaya çıkmıştır. Suriye muhalefet hareketinin Esad yönetimine karşı bir sonuca varamaması, yaşanan zorlukları iç savaşa dönüştürerek bölgesel ve küresel bir çatışmanın ortaya çıkması nedeniyle Türkiye güney sınırında büyük bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Halen devam eden bu konu, Türkiye'nin güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Suriye vatandaşları değişim arzusuyla gösteri yürüyüşleri düzenlemeye başlayınca, Suriye diktatörlüğüne tepki olarak Türkiye'de çağrılar yapıldı. Suriye'deki halk hareketlerine yanıt olarak Türk politikalarına ve yeniliklere yönelik arzunun Esad yönetimi üzerinde çok az etkisi oldu ve Baas hükümeti Suriye'deki halk hareketlerini şiddet ve güç kullanarak bastırmayı seçmiştir.

Esad rejiminin bu alanda gerçek bir adım atamaması ve silahlı kuvvetleri kullanarak halkını baskı altına alma eğilimi, Türkiye'nin bu konudaki tutumunu değiştirmiştir. Diplomatik çabalara rağmen Türkiye, rejimin muhalefet taleplerine yanıt vermeyi reddetmesini gözlemledikten sonra Şam hükümetiyle bağlarını kesmiştir. Suriye'deki muhalefet hareketi ülke geneline yayılırken ve şiddetli ayaklanmalara dönüşürken Türkiye, Esad diktatörlüğüne karşı sert bir duruş sergilemiştir. Bu senaryo Türkiye'nin Ortadoğu'daki siyasi ve ekonomik iş birliği çabalarına zarar vermiştir (Duran, 2017).

Türkiye, Suriye'deki trajik olayları sadece bölgesel bir sorun olarak değil, uluslararası iş birliği gerektiren küresel bir sorun olarak görmektedir. Suriye'deki iç savaşın sınırlarının ötesine sıçraması sonucu Türkiye'de terör saldırıları gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Suriye'deki durumun ortak sorumluluklarından biri olduğunu ve her iki tarafın da bunu tek başına taşıyamayacağını vurgulamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012).

İŞİD ve PYD, 2013 yılı sonunda Suriye'de önemli bir zemin kazanarak etki ve faaliyetlerini artırdı. Zamanla Suriye'de kendilerine askeri ve idari bir yaşam alanı kurmak için önemli önlemler aldıkları kaydedilmiştir. Suriye krizi, Suriye hükümeti ile silahlı muhalefet

örgütleri arasındaki bir mücadelenin ötesine geçerek, sorunun mezhepsel ve etnik boyutlarını öne çıkararak Suriye'nin coğrafi bütünlüğünü sorgulamıştır (Atlıoğlu, 2016).

Mülteci krizini şiddetlendiren Suriye iç savaşı, IŞİD ve PKK terörü ve güney sınırında bir Kürt devleti kurma tehlikesi Türkiye'nin güvenliğine zarar vermiştir. Batı'nın PYD'yi IŞİD'e karşı kara gücü olarak kullanması, PYD'yi uluslararası tartışmaların ön saflarına taşımıştır. PYD, PKK terör grubunun Suriye kolu olarak görülmekte ve Türkiye'nin bütünlüğü için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır (Demir, 2017).

Suriye'deki bölünmeler, bölgedeki etnik, dini ve mezhepsel farklılıklar gibi kültürel unsurlar tarafından daha da şiddetlenmiştir. Suriye'de yaşananları Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, Esad yönetiminin Suriyeli göstericilere ateş açmasıyla büyüyen ve iç savaşa dönüşen kriz, bölgenin en büyük ülkesi olan Türkiye'yi hemen etkilemiştir. Suriye mülteci krizi, Esad rejiminin PKK/KCK terör örgütlerine yönelik korumacı politikaları, Suriye'nin kuzeydoğusundaki ayrılıkçı eğilimler ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin kesilmesi, Suriye krizinin Türkiye'yi doğrudan etkilemesinin başlıca nedenlerinden sadece birkaçıdır.

Batılı hükümetler, küresel İslamcı örgütleri ana güvenlik tehdidi olarak benimsediler ve Suriye yönetimini devirme hedeflerini bir kenara koymuşlardır. Sonuç olarak, Suriye yönetiminin uluslararası arenada yeniden otorite kurmasına, Suriye'de savaştan küresel cihatçıların ortak bir tehdit olarak kabul edilmesi yardımcı olmuştur (Atlıoğlu, 2016).

Sonuç olarak, Suriye savaşından sonra bölgesel ve küresel oluşumlar bölgede üstünlük kurmaya çalışmaktadır. Rusya, kendi amaçları için yıllardır Suriye ile sıkı bağlara sahip olduğundan, Suriye'nin ABD himayesinde bir bölge olmaması için bastırıyor. Bölgenin bol petrol ve doğalgaz kaynakları içermesi ise Rusya'nın bu bağları oluşturması için bir teşvik olarak değerlendirilmektedir. Bu endişelerin dışında Suriye, Rusya'nın Ortadoğu'daki tek askeri üssüdür. Şam rejiminin düşmesiyle Rusya bölgede kalan son kalesini de kaybedecektir. (Demirağ, 2016).

Türkiye'nin Suriye politikasına, bölünmeden ve parçalanmadan barışçıl demokrasi ilkesi yön vermektedir. Türkiye, bunu başarmak için Suriye ihtilafına dâhil olan tüm taraflarla temaslarını sürdürmelidir. Türkiye'nin Suriye'deki yaklaşımı, geçmişte ve bölgede olduğu gibi iç savaşlardan ve mezhep çatışmalarından uzak durmak ve taraf olmayı reddederek bu çatışmaları önlemeye çalışmak olmalıdır (Duran, 2017). Bununla birlikte, en son aşamasında, Suriye krizi ulusal sınırları aşmış ve ülkedeki iç çatışmalardan kaçmak ve başka ülkelere sığınmak zorunda kalan milyonlarca insanın sefaletiyle sonuçlanmıştır. Bu insanlık dramı her zaman dünya gündeminde olan “mülteci/sığınmacılar sorunu” olarak bilinir hale gelmiştir.

Uluslararası toplum ve küresel güçler, tüm dünyanın önünde yaşanan insani felakete kayıtsız kalmıştır.

4.2. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Gelişi

2010 yılında Tunus'ta patlak veren Arap Baharı, bölgedeki birçok ülkeyi hemen etkisi altına almış ve 2011 yılında Suriye'de de kendini göstermeye başlamıştır.

Mevcut yönetimin, ülkede küçük bir grup öğrencinin özgürlük adına yaptığı gösteriyi silah dağıtarak bastırma çabası, iç çekişmelerin başlangıcı olmuştur.

Bu çalkantıların bir sonucu olarak, çok sayıda insanın yaralandığı veya öldürüldüğü, ayrıca evlerinden sürüldüğü çok korkunç bir görüntü oluşur.

4.2.1. Suriye'den Ayrılma Koşulları

Tablo 1'de görüldüğü gibi, Suriyeli mültecilerin çoğunluğu güvenlik nedenleriyle Suriye'den kaçmıştır, mülteci kamplarında yaşayanların yaklaşık %60'ı veya her beş mülteci için üçü ayrılma nedeni olarak güvenlik endişelerini öne sürmüştür. Ayrıca, kamplarda ikamet edenlerin yaklaşık %20'si Suriye'den ayrılmalarının siyasi ve yaklaşık %17'sinin ekonomik sebeplerini belirtmiştir. Güvenlik, kampların dışında yaşayanların yüzde 81'i veya beş mülteci için dörtü tarafından Suriye'den ayrılmak için bir motivasyon olarak tanımlanmıştır.

Kampların dışında, Suriyeli mültecilerin daha küçük bir yüzdesi Suriye'den ayrılmak için siyasi ve ekonomik nedenler iddia etmiştir. Ayrıca kamplarda yaşayanların %6'sının ve kamp dışında yaşayanların %5'inin Suriye'den ayrılma nedeni olarak sağlığı gösterdiğini belirtmekte fayda vardır.

Suriye'den Ayrılış Nedenleri	Kamp İçi		Kamp Dışı	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Güvenlik Sebepleri	1 331	57,2	1363	80,8
Siyasi Nedenler	440	18,9	211	12,5
Ekonomik Nedenler	384	16,5	20	1,2
Sağlık Koşulları	132	5,7	76	4,5
Diğer Nedenler	40	1,7	17	1,0
Toplam Yüzde		100,0		100,0
Toplam Sayı	2327		1687	

Tablo 2. Suriyeli Mültecilerin Ülkelerinden Ayrılış Nedenleri

Sınırı geçme açısından erkek ve kadın mülteciler arasında çok az fark vardır. Ancak Türkiye sınırını geçme konusunda kamplardaki Suriyeli mülteciler ile kamp dışındaki Suriyeli

mülteciler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kamplarda bulunanların yaklaşık %5'i ve kamp dışındakilerin %27'si Türkiye sınırına girmek için kendi pasaportlarını kullanmıştır.

Kamplardakilerin yaklaşık yarısı ve dışarıdakilerin dörtte biri Türkiye sınırına resmi bir sınır kapısından pasaportsuz girmişti. Son olarak, kamplardakilerin %43'ü ve kamp dışındakilerin yarısından fazlası izinsiz geçiş noktalarından Türkiye sınırını geçmiştir.

Türkiye'ye Giriş Biçimleri	Kamp İçi			Kamp Dışı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Pasaport Yolu ile	5,0	4,8	4,9	26,7	26,8	26,7
Resmi Sınır Geçiş Noktasından Pasaportsuz	52,2	52,6	52,4	25,3	25,6	25,5
Gayriresmi Sınır Geçiş Noktasından	42,8	42,7	42,7	48,0	47,6	47,8
Toplam Yüzde	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Toplam Sayı	4031	3815	7846	3724	3525	7249

Tablo 3. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Giriş Biçimleri

Kamplarda yaşayan Suriyeli mülteciler ve kamp dışında yaşayan Suriyeli mülteciler, hedef ülke olarak Türkiye'yi seçme konusunda benzer motivasyonlara sahiptir. Kamplarda yaşayanların yaklaşık yüzde 75'i, kamp dışında yaşayanların ise yüzde 79'u Türkiye'yi tercih etmelerinin nedeni olarak Türkiye'ye ulaşımın kolay olduğunu belirtti. Sonuç olarak, Türkiye sınırına yakın şehirlerden Türkiye'ye seyahat kolaylığının bu yargıları etkilediğine inanmak mantıklıdır.

Türkiye'yi Seçme Nedenleri	Kamp İçi		Kamp Dışı	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ulaşım Kolaylığı	5 853	74,6	5748	79,2
Şartların Daha İyi Olması	675	8,6	597	8,2
Türkiye'ye Güvendiğim İçin	996	12,7	582	8,1
Dini Sebepler	200	2,5	102	1,4
Diğer	122	1,6	227	3,1

Tablo 4. Suriyeli Mültecilerin Türkiye'yi Seçme Nedenleri

Kaynak: [https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25336/xfiles/1a-](https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25336/xfiles/1a-Turkiye_deki_Suriyeli_Siginmacilar_2013_1.pdf)

[Turkiye_deki_Suriyeli_Siginmacilar_2013_1.pdf](https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25336/xfiles/1a-Turkiye_deki_Suriyeli_Siginmacilar_2013_1.pdf)

4.2.2. Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Statüsü ve Kayıt Durumu

Türkiye'ye zorunlu nedenlerle Suriye'den giriş yapanlar, ülkenin ilk misafiri olarak kabul edildi, ancak sayıları arttıkça Suriyelilere 2001 "Avrupa Geçici Koruma Yönergesi"nde yer alan çeşitli hükümler uygulandı ve Suriyelilere misafir unvanı yerine Suriyeliler verildi.

Ekim 2011 kapsamında geçici koruma statüsündedir. Ancak konunun T.C. Dışişleri ve İçişleri Bakanlığı yetkililerinin dikkatine sunulduğu andan itibaren mülteciler, geçici koruma altındakiler veya ziyaretçiler fikri konusunda bir belirsizlik vardır.

Bahsedilen kavramlar devlete çok farklı misyon ve sorumluluklar yüklediğinden, bu noktaya açıklık getirmek de hayati önem taşımaktadır. Türkiye mevcut mültecileri geri göndermeyecek ve insani ve vicdani nedenlerle koruma gereksinimlerini azaltacak olsa da bu sorun yine de kategorize edilmelidir.

Mevcut mevzuata göre, geçerli pasaportlarla ülkeye giriş yapan Suriyeli mültecilere geçici oturma izni verilmiş; ancak bu konunun gevşetilmesi ve yaygınlaştırılması sonucunda kendilerine süresiz ikamet hakkı, sağlık, eğitim ve işçi çalıştırma konularında sayısız haklar tanınmıştır. Geçerli bir pasaportu olmayan veya kayıtlı olmayan kamp dışı mülteciler ise yukarıda sayılan bazı haklardan mahrum bırakılabilir. Bu yüz yüze düzenleme, bazı mültecilerin önemli haklara sahipken, diğerlerinin hakları reddedildiği için çifte standart sorununu gündeme getirmektedir. Ayrıca, pasaportlu mülteciler için vize süresinin sona erdiğinin anlaşılmasıyla bu kafa karıştırıcı senaryonun çözülmesinin daha da zorlaşacağı aşikârdır.

Ülkemiz için bir diğer konu da meşru pasaport ve yasal imkânlarla sahip mültecilere oturma ve çalışma izni verilirken, bu iznin resmi bir önemi olmaması ve ülkemizde kayıt dışı istihdamda ciddi bir kırılma oluşmasına neden olmasıdır. Bu, Suriyelilerin çalıştıkları için işverenin inisiyatifine bağımlı oldukları ve emeklerinin karşılığını alamadıkları ya da ailelerini geçindirecek düzenli bir işe ve paraya sahip olmadıkları anlamına gelmektedir. Hâlihazırda yeterli maddi kaynak ve çabaya sahip olmayan kamp dışında yaşayan Suriyeli mülteciler, sadece kamu yardımlarından men edilmekle kalmamakta aynı zamanda yasal olarak da çalışmamaktadırlar. Üzülecek bir diğer konu da küçük çocukların belirli mesleklerde çalıştırılmaması gerektiği varsayımına rağmen, Uluslararası Çocuk Ceza Adalet Sistemi'ne göre bu konuda bazı tutarsızlıkların ortaya çıkabilmesidir. Tüm bunların sonucunda yeterli maaş verilmeyen göçmenler bir yandan maddi sıkıntılar yaşarken, diğer yandan yerel halkın zaten mağdur olması nedeniyle büyük sosyal bozulmalara da neden olmaktadır.

Büyük göç dalgalarının ardından verilme konusunu ele alan bu yeni kuralın bazı alanlarda hala iyileştirilmesi gerekmektedir. Örneğin AFAD gibi çeşitli kurum ve kuruluşların iş birliğini gerektiren bir çerçeve vardır.

Uluslararası standartlara uygun olarak önerilen ve ülkeye büyük ve ani mülteci hareketleri olması durumunda yapılması gerekenleri belirten bir mevzuattır. Bu kapsamda Suriyelilerin acil insani ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan kamplarda barınma, gıda, sağlık

ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır. Kamp dışında yaşayanların kimlikleri olmasa bile Geçici Koruma rejimi kapsamında değerlendirilerek hizmetlere erişimleri sağlanmaya çalışılmaktadır.

1994 mevzuatı, Suriyelilerin Türkiye'ye yaygın gücünü toplu sığınma olarak tanımlamaktadır. Bu tür glerle gelenlere yeni kabul edilen kanuna göre geçici barınma hakkı verilecek. Suriyelilere de bu konuda geçici koruma statüsü verilmektedir. Bu prosedürün bir sonucu olarak artık sığınmacı veya mltesi olarak kabul edilmemektedirler ve Türkiye'nin tüm fırsatlarından yararlanmakta zgrdrlers. Asgari düzeyde uluslararası koruma statüsüne sahip kişilere tanınan haklardan hareketle barınma, beslenme, giyinme ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması ve yerine getirilmesi ile süresiz kalma gibi hakların tanınmasına yönelik uygulama ve çalışmalar yürütülmektedir.

Meclis Araştırma Komisyonu'nun raporuna göre, çadır kentlerde Suriyelilerin bahsi geçen taleplerinin karşılanması, çeşitli kurslar düzenlenerek topluma kazandırılması ve meslek hayatına hazırlanması amaçlanmaktadır.

Türkiye hlihazırda geçici koruma sağladığı Suriye vatandaşlarına sosyal aktivite, eğlence, mesleki eğitim, ibadet, tercümanlık, temizlik vb. adır kentlerde acil olarak sağlanmaktadır.

Türkiye'de 6 aylık oturma izni olan yabancılar, 4817 Sayılı Yabancıların alışma İzinleri Hakkındaki Kanun kapsamında çalışma izni başvurusunda bulunabilirler. Suriye'den gelip kayıt yaptıranlara geçimlerini sağlamak için oturma kartı ve çalışma izni verilmektedir. Kanuna paralel olarak oturma vizesi verilen Suriyelilere, kaldıkları süre boyunca "alışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı" tarafından çalışma izni verilmiştir. Yksekğretimden izin alan Suriyelilere, zel ğrenci statüsündeki üniversitelerde eğitimlerini tamamlama şansı da sunulmaktadır.

4.2.3. Suriyeli Mültecilerin Geldikleri Suriye Şehirleri

Halep, Türkiye'ye en çok mültecinin geldiği kentlerin başında gelmektedir. Halep'ten gelen mültecilerin oranı %36'dır. Halep'ten Türkiye'ye gelen mültecilerin oranının bu denli yüksek olmasının sebebi Türk sınırına oldukça yakın olması ve Halep'in yoğun çatışma merkezi olmasıdır.

Bir diğer en çok mltesi gelen kent İdlip'tir. Toplam mültecilerin yaklaşık %21'i İdlip'ten gelmiştir. İdlip de Türkiye sınırına oldukça yakın olan bir şehirdir bu nedenle yoğun mltesi gelmektedir.

Rakka ve Lazkiye, orantısız bir şekilde çok sayıda Suriyeli mültecinin Türkiye'ye gelmesini sağlamaktadır. Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin yüzde 11'ini Rakka, yüzde 9'unu ise Lazkiye oluşturmaktadır. Rakka ve Lazkiye, Türkiye sınırına yakın iki şehirdir.

Hasiçi ve Hama, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye geldiği diğer iki şehir olup, toplam göçmenlerin sırasıyla yüzde 5,4 ve yüzde 7,5'ini oluşturmaktadır. Türkiye'deki mültecilerin yaklaşık %10'u diğer Suriye şehirlerinden gelmiştir. Diğer şehirlere göre bu şehirler Türkiye sınırından daha uzakta konumlanmıştır.

4.3. Türk Kamuoyunun Suriyeli Mültecilere Bakış Açısı

Mülteci kavramı, medyanın yasadışı göçmenleri ve denizcilik trajedilerini ve kendi ülkelerinde suç işleyen yasadışı ve değersiz kişileri tasvir etmesi kadar Türkiye'de tam olarak tartışılmamıştır. Suriyelilerin ülkemize yoğun bir şekilde gelmesiyle başlayan sürece her yaştan kadın, erkek ve çocuk şahit olmuş ve kendi ülkelerinde farklı eğitim, istihdam ve gelir düzeylerine sahiptirler. Kamplarda barınmak isteyenler, ülke genelinde sayıları 2 milyona yaklaşan kamplar dışında hemen hemen her ilde ikamet etmeye başlamış ve büyük bir çoğunluğu, imkânsızlıklar nedeniyle barınma ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmektedir. Türkler, Suriyelileri özellikle sınır illerinde misafir olarak kabul etmekte ve onlara mümkün olduğu kadar yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Devletin stratejisi ise, mevcut tüm fırsatları değerlendirmek ve mümkün olan en iyi misafirperverliği sağlayarak Suriyelilerin endişelerinin ele alınmasını garanti etmektir. Ayrıca işini açık ve şeffaf bir şekilde yürütmeyi amaçlamaktadır. Mültecilere sunulan hizmet standartlarının en üst düzeyde tutulmaya çalışılması sunulan raporlara olumlu yansımaktadır.

4.4. Türkiye'deki Suriyelilerin Genel Durumu

2010-2011 yılları arasında Ortadoğu ve Arap milletlerini kasıp kavuran Arap Baharı, 2011 yılında Deraa'da başlayan protestolar sonucunda Suriye'ye de sıçramıştır. Çatışmalar 2011 yılında başlayan ve başlangıçtaki kadar şiddetli olmasa da halen devam eden bu düşmanlıklar, halk muhalefetinden, Arap Baharı'ndan yeni bir boyut kazanmış, iktidar mücadelesine ve iç savaş haline gelmiştir. Günümüzde de süren Suriye'deki savaşın kazanımı olmamasına karşılık kaybedenleri genellikle kadın ve çocuklardan oluşan vatanlarını terk etmek zorunda kalan masun Suriyeli sivillerdir.

Suriye'deki iç savaşın çatışmaları büyüyüp yayılırken, ülkelerinde güvenli bir sığınak bulamayan Suriye halkı kaçmak zorunda kalmıştır. İç çatışmanın derinleşmesiyle birlikte daha önceleri az olan bu göçler 2013'ten sonra oldukça artmıştır. Kişiler yer değiştirirken kendilerine

en yakın olan ülkelere gitmeyi önceliklendirmiştir. Bu hedeflerin başında 911 kilometrelik sınırı olan Türkiye yer almıştır. Suriyeliler, iç çatışma daha şiddetli hale geldiğinden komşu ülkelerin sınırlarına yaslanmıştır. 2012 yılında Türkiye'nin "Açık Kapı Politikası"nı oluşturmasının ardından birçok Suriyeli, transit ve hedef ülke olarak Türkiye'ye seyahat etmeye başlamıştır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 04.11.2021 tarihli veriler kapsamında Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3.728.618'tir. 535.458 Suriyeli ile İstanbul en çok Suriyelilerin olduğu ildir. Gaziantep ve Hatay, geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı ile İstanbul'dan sonraki illerdir. Yine bu verilere göre Suriyelilerin 2.002.936'sını erkek, 1.720.738'ini ise kadın nüfustan oluşturmaktadır.

Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin yarısından fazlasını çocuklar oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu gruba eğitimlerini tamamlamaları için çalışmalar yapılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 8 Haziran 2021 verilerine göre eğitime devam eden 771.428 Suriyeli genç var. Devam etmeyen 432.956 kişi vardır. Üniversite eğitimi alan kişi sayısı ise 48.192'ye ulaşmıştır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2020 yılı verilerine göre, işgücüne giren 58.402 erkek ve 3.967 kadın olmak üzere 62.369 geçici koruma altındaki Suriyeli vardır. Birleşmiş Milletler Dünya Çalışma Örgütü (ILO) 2020 raporunda oranın yüzde 97 civarında olduğunu tahmin etmektedir.

Göç süreci başlı başına zorlu bir süreç iken, iç savaş nedeniyle ülkelerinden kaçmak zorunda kalan Suriyeliler, kaçtıkları ülkelerde çok daha büyük engellerle karşılaşmaktadır. Türkiye'nin "Açık Kapı Politikası", topraklarında önemli sayıda Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmasına izin vermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Uygun barınma olanaklarının sunulamaması, kısıtlı istihdam olanakları, işyerinde ucuz işgücü ve eğitim sürecindeki zorluklar gibi çeşitli sorunlar göçmen ulusların karşı karşıya olduğu başlıca sorunlar arasında yer almaktadır. Bu durumda, göç eden ulusun vatandaşları göçmen nüfusa karşı olumsuz bir tutum sergileyebilir.

Suriye'den kaçmak zorunda kalanlar, kendilerine karşı hiçbir olumsuzluk duymayan Türk halkı tarafından önce "misafir" olarak karşılanmıştır. Sivil çatışmanın büyüyen kapsamı ve ayrıca kaçan Suriyelilerin evlerine dönemeyeceğinin anlaşılması hem göçmenler hem de Türkler arasında olumsuz görüş ve tutumlara neden olmuştur.

Başlangıçta iç savaşın bu kadar uzun sürmesi öngörülemediğinden, Suriyelilerin geldiklerinde Türk kültürüne adapte olmaları zor olmuştur. Taşındıkları ülkede kısa bir süre kalma ihtimali, savaşın travmasıyla birleşince yerel halkla bütünleşmeyi zorlaştırdı. Ayrıca kültürel farklılıkların artması, ortak bir dili paylaşamama ve kendilerini ifade edememe, göç

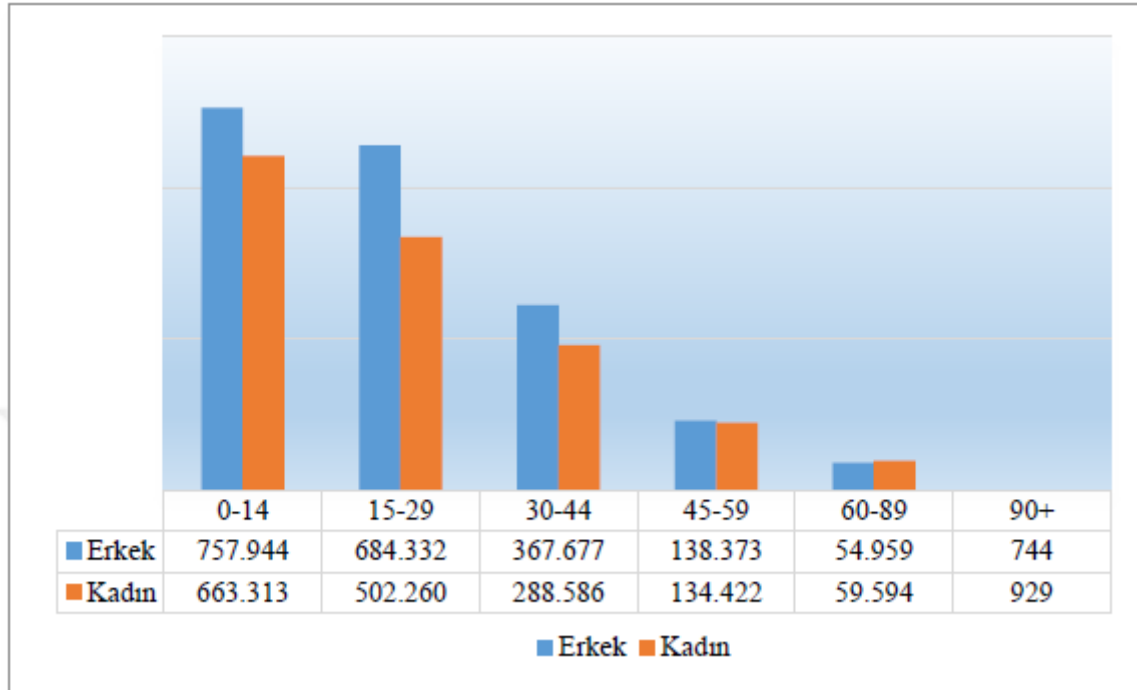
etmek zorunda kalan Suriyelileri birbirleriyle konuşmak zorunda bırakmıştır. Göç süreci ilerledikçe geçici koruma altındaki Suriyeliler Türk toplumuna uyum sağlamak zorunda kalmışlardır (http://gundem.milliyet.com.tr/el-muhaberat-vepkkda-geliyor-/gundem/detay/1759594/default.htm).

Öte yandan Türk devleti, memnuniyetle karşıladığı Suriyeli mülteciler için bir dizi uyum programı geliştirmiştir. Kamplarda yaşam alanları sunarken Suriyelilere eğitim ve psikolojik yardım alanlarında yardımcı olmaya çalışmıştır. Devletin yardımı Türk toplumu tarafından aynı hızda sağlanamamıştır.

4.4.1. Türkiye’deki Mültecilerin Demografik Özellikleri

Türkiye’deki Suriyelilerin demografik özellikleri, politika uygulaması için bir rehber görevi görmektedir. Türkiye’de geçici koruma statüsünde ikamet eden 3,7 milyon Suriyelinin yaklaşık yarısı kadındır. Suriyelilerin yaklaşık 1,5 milyonu çocuklar yaklaşık 1 milyonunu ise kadınlar oluşturmaktadır.

Türkiye’de çok sayıda Suriyeli kadın ve çocuğun bulunması ve savaşın en savunmasız mağdurlarının kadın ve çocuklar olduğu gerçeğinin bir sonucu olarak, onlar için farklı stratejiler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Şekil 1. Türkiye’deki Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2019)

Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/>, 2019

Suriyelilerin üçte ikisinin kadın ve çocuk olduğu gerçeği, bu marjinal nüfusa yönelik girişimler geliştirilirken dikkate alınmalıdır. Barınma, işsizlik, eğitim, sağlık, psikolojik zorluklar, güvenlik ve topluma asimilasyon, sığınma evlerinde tüm bu gereksinimlerin karşılanması amacıyla başta kadınlar olmak üzere tüm Suriyeli mülteciler için Türkiye’de ele alınan endişelerdir. Sonuç olarak, siteler için birçok fiziksel ve sosyal donatı tasarlanmıştır.

Türkiye’deki Suriyelilerin sığınmacı kimliğine sahip olmaları statü açısından son derece zordur. Üstelik sığınmacı ve kadın olmak daha da zorlu bir senaryo oluşturuyor. İhtiyaçların tespiti ve yardım sağlanması için Türkiye’deki Suriyeli kadınlara ilişkin demografik veriler büyük önem taşımaktadır. Suriyeli kadınların medeni durumu, çalışma durumu, Türkiye’deki eğitim durumu gibi konularda demografik açıdan literatürde bilgi kıtlığı bulunmaktadır.

4.4.2. Türkiye’deki Kamp Merkezlerine İlişkin Bilgiler

Nizip ilçesinde büyük ölçüde bir çadır kent ve Öncüpınar sınır kapısında bir konteyner kent olan bu iki mülteci kampı incelendiğinde, insanları önceleyen birçok değer ve ilgiyi paylaştıkları açıktır. Mülteci kampları, uluslararası hukuka göre iyi bir standarda sahiptir ve nesnel bir bakış açısıyla doğru bir şekilde inşa edilmiştir.

İlkokul ve ortaokul/lise, sağlık ocakları, sosyal alanlar, mağazalar, parklar ve hatta çamaşırhaneler kamplara dâhildir. Göçmenlere bazı yerlerde buzdolabı ve ısıtıcıların yanı sıra sıcak su, televizyon ve klima verilmiştir. Kayıt yaptırılmaları halinde mültecilere kampın durumuna göre her ay yiyecek ve temizlik malzemeleri satın almaları ve telefonlarına kontör yüklemeleri için kişi başı 80-100 TL değerinde nakit kart verilmektedir.

Kamplardaki sığınmacıların kayıt işlemleri ve kimliklerinin dağıtımı, kampların koordinasyonundan büyük ölçüde sorumlu olan kolluk kuvvetleri tarafından yürütülmektedir. Ancak, bu programlarda etkili bir ağ oluşturulmadığı için, bazı mülteciler tekrar tekrar yardım alırken, diğerleri kampları değiştirdikleri için takip edilememektedir.

Kamplara dışarıdan bakıldığında, resmi bir unvana sahip diploma üzerinden mevzuat geçirilememesine rağmen, mülteciler için ülkemiz vatandaşlarına sunulan ilk, orta ve lise eğitim imkânları da sağlanmaktadır. Bir diğer hassas kategori olan kadınlara ise kamplarda mesleki eğitim seminerleri verilmiştir. Ancak atölye eşyalarının mülteci ailelerin maddi gücüne yardımcı olacak ticari bir kimliğe sahip olması kabul edilebilir.

AFAD yetkililerinin kamuoyuna sunduğu bilgilere göre, kampların hiçbirinde etnik veya dini/mezhep ayrımı yapılmamakta ve tüm mültecilere kapsamlı yardım sağlanmaktadır. Kamplarda çoğunluğu oluşturan Hıristiyanlar, Türkmenler ve Sünni-Araplar dışındaki diğer etnik gruplar, olası çatışmaları önlemek için zaman zaman farklı kamplara kaydırılabilmektedir.

4.4.3. Türkiye’de Kamp Merkezi Dışında Yaşayan Suriyeliler

Kamp düzenlemelerine uyan ve yukarıda belirtilen çerçevede kalan kayıtlı mültecilere birçok olanak sunulurken, kayıtlı olmayan mülteciler bu yardımlardan yararlanamamaktadır. Mazlum-Der’in İstanbul’daki kampların dışında yaşayan mülteciler üzerine yaptığı araştırma dışında, şehir merkezlerinde ikamet eden mültecilerin yaşam koşullarını belgeleyen az sayıda kapsamlı ve kamuya açık yayın bulunmaktadır. Kamplardaki ve kayıt dışı sığınmacılar tarafından kiralık konut tercih ediliyor, ancak bu durum özellikle sınır bölgelerinde ve İstanbul gibi büyük metropollerde kira maliyetlerinin tavan yapmasına yol açmıştır.

Sınırlı sayıda mülteci aile üyelerinin koruması altında yaşamaya devam etmektedir. Kampların dışında kalmak isteyen bir diğer mülteci grubu da mevsimsel ve fiziksel tehlikelere rağmen halka açık parklar ve benzeri yerlerde ve terk edilmiş yapılarda varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Sivil toplum kuruluşları mültecilere barınma ihtiyaçları konusunda yardımcı olmaya çalışsa da kayıt dışı mültecilerin bu hizmetlerin çoğuna erişimi engellenmektedir. Şehir merkezlerinde ve metropollerde geçimini sağlamaya çalışan kayıt dışı mülteciler, AFAD’ın önemli ve maddi yardımlarından yararlanamamaktadır.

Kontrolü sürdürmek ve istatistikleri korumak için Türkiye, tüm mültecilerin kayıt altına alınmasına öncelik vermektedir. Gaziantep, Kilis ve Osmaniye’de tam teşekküllü kamplara kayıt yapılmaya çalışılırken, diğer illerde bu konu takip edilememektedir. Bununla birlikte, UNHCR, üç kayıt merkezinin yetki alanı dışında yaşayan mültecileri kaydetmeyi kesinlikle kolaylaştıracak mobil kayıt birimi sunacağını duyurdu.

18 Ocak 2013’te, kayıtlı olsun ya da olmasın, 11 sınır ilinde yaşayan tüm Suriyelilerin Türk vatandaşlarıyla aynı kriterlere göre sağlık hizmetinden yararlanabileceğini bildiren bir genelge yayınlanmıştır. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde bu kullanımların insanlara yardım etme oranı, yargı yetkisine göre değişebilir. Acil sağlık hizmetleri tüm mülteciler için geniş çapta erişilebilir olsa da açık kaynaklardan elde edilen bilgilerden üçüncü basamak sağlık hizmetlerinin standardizasyondan yoksun olduğu açıktır.

İyi niyetle faaliyet gösterseniz bile birçok sivil toplum kuruluşu (STK) kayıt dışı mültecilere kamp dışında sağlık hizmeti sunmaya çalışmakta ancak bu çaba yetersiz kalmaktadır. AFAD, sınır bölgelerinde sağlık hizmetlerine erişimi kontrol eden 18 Ocak tarihli genelgesinin kapsamını 81 ülkeye genişletmiştir. Bu genelgeye rağmen, bazı hastaneler bazı kronik rahatsızlıkları olan mültecilere yardım etmeyi reddetmekte ve uygulamada komplikasyonlar ortaya çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerinde verimsizliğe katkıda bulunan bir diğer faktör, sağlık çalışanlarının yeterince motive olamamaları, ayrıca sıkı ve fazla mesai yapmaları, bu da can sıkıntısına ve bitkinliğe yol açmaktadır.

Eđitim konusuna bakıldığında ise kayıt dışı mültecilerin bir başka engeli daha var. Eđitimine devam eden mültecilerin oranı oldukça dūřüktür. Öte yandan, okullarda kontenjan sayısı sınırlıdır. En önemlisi, göçmenlerin çoğunluğunun Türkçe bilmemesi okullaşmayı zorlaştırmaktadır. Bilindiđi gibi, Suriyeli göçmenler Türkiye'ye girmeye başladığında hem mülteciler hem de Türk hükümeti krizin geçici ve kısa ömürlü olacağına inanmaktadır.

Sonuç olarak, göçmenlerin çoğunluğu Türkçe öğrenmenin gerekliliğini görmemiştir. Kalış süresinin uzamasıyla birlikte Türkçe öğrenmeye olan ihtiyaç ve istek arttı. AFAD ve diğer sivil toplum kuruluşları tarafından Suriyelilerin günlük hayatta karşılaşabilecekleri engelleri aşmalarına yardımcı olmak amacıyla Türkçe dersleri verilmeye başlanmıştır. Türkiye'deki Suriyelilerin eğitimi söz konusu olduğunda uzun soluklu ve kalıcı bir süreç yaşanmaktadır. Türk öğrencilerin karma eğitim ortamlarına entegrasyonu teşvik edilmeli ve hızlandırılmalıdır.

Hükümet politikalarının etkisizliği ve STK'lar arasında iş birliği eksikliği şu anda göze çarpmaktadır. Diğer bir zayıflık ise uluslararası yardım gruplarının ölkemizde yaşadığı prosedürel engellerdir.

şehir	Suriyeli Sayısı
İstanbul	542.045
Gaziantep	462.697
Hatay	433.875
şanlıurfa	430.124
Adana	256.435
Mersin	242.753
Bursa	184.298
İzmir	149.807
Konya	123.601
Kilis	107.468
Ankara	100.577
Kahramanmaraş	95.938
Mardin	91.793
Kayseri	83.474
Kocaeli	56.604
Osmaniye	42.768
Malatya	32.024
Diyarbakır	24.552
Adıyaman	23.204
Batman	16.029
Sakarya	15.744
şırnak	14.907
Manisa	14.238
Denizli	14.066
Nevşehir	13.763

Elazığ	13.244
Tekirdağ	12.607
Afyonkarahisar	12.531
Muğla	11.688
Burdur	9.078
Bolu	4.512
Bayburt	131
Ardahan	124
Iğdır	79
Tunceli	73
Artvin	72

Tablo 5. Şehirlere Göre Suriyeli Sayısı Dağılımı

Kaynak: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

İstanbul, 542 bin 45 kişi ile en fazla Suriyeli nüfusuna sahiptir. Gaziantep’i 462 bin 697 kişi ile Hatay, 433 bin 875 kişi ile Hatay izlemektedir. Kilis, yerel nüfusa göre en yüksek Suriyeli oranına yüzde 42,4 ile sahiptir. Kilis, 145 bin 826 Türk ve 107 bin 468 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Suriye yoğunluğu açısından Hatay yüzde 20,6 ile ikinci sırada yer almaktadır.

Artvin, 72 kişiyle en küçük Suriyeli nüfusa sahiptir. Tunceli 73 kişi ile ikinci sırada yer alırken, onu 79 kişi ile Iğdır takip etmektedir. Iğdır, yüzde 0,03 oranıyla Türk nüfusuna göre en düşük Suriyeli yoğunluğuna sahiptir. Türkiye’de Suriyelilerin olmadığı şehir yoktur.

4.5. Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Etkileri

Suriyeli mülteciler önce sınır bölgelerinde kalırken, zamanla ülke geneline dağılmışlardır. Sınır bölgesinde yaşayan 10 milyon kişiye ek olarak 1,2 milyondan fazla mülteci aynı anda geldi. Doğal olarak bölgeye ve Türkiye’nin tamamına etkisi vardır. Orta Doğu’daki bu bölgesel ve büyük felaket, yarattığı büyük göç dalgasıyla sadece yerel değil, aynı zamanda ulusal bir zorluk teşkil etmektedir.

Kamuoyu, Türkiye’nin mültecilerin belirli yaşam standartlarını koruyabilmelerini garanti altına almak için yaklaşık iki milyar dolar harcadığının farkındadır. STK’lar, kasabalar ve sağlıkla ilgili kuruluşlar dâhil edildiğinde, miktarın önemli ölçüde daha yüksek olduğuna inanılmaktadır. Öte yandan, söz konusu paranın mültecilere dağıtılmasının yanı sıra yerel bir enflasyonist etkisi de vardır. Bu etki sadece kira artışlarında değil, yemek gibi günlük ihtiyaçlarda da gözlemlenebilmektedir. Suriye’ye girmek için bekleyen Mardinli bir tır şoförü, “Bir kilo domatesin fiyatı 1 TL’den 3 TL’ye çıktı” demiştir. Ayrıca, kişi başına gelirin normalde daha düşük olduğu güney sınır bölgesinde yerel sakinler için günlük yaşam harcamalarında

ulusal düzeyde 10.500 ABD doları seviyesinde önemli bir artışla sonuçlanacaktır (Alpaslan, 2012).

Vatanseverlikle hareket eden toprak sakinleri, etraflarında meydana gelen cinayetler ve dehşetler karşısında sessiz kalmamışlar ve mültecileri memnuniyetle karşılamışlardır. Bir başka füzyon köprüsü, iki sınır komşusu arasındaki ailesel ve kültürel yakınlıktır. Türk akraba toplumuna sosyal olarak entegreolan Türkmenler, bu kaynaşmanın arkasındaki itici güçtür. Arap ve Kürt kökleri de etnik yapılara bakıldığında dikkat çekmektedir. Konunun zayıf noktalarından biri de kamp dışındaki mültecilerin yerleştikleri bölgelerde yaşadıkları güçlüklerdir.

Uzun vadeli uygulanabilirliği konusundaki endişelere rağmen, bölge sakinleri mültecilere günlük ihtiyaçları konusunda yardımcı olmakta ve onlara sağlık hizmetlerinde öncelik vermektedir. Konu sosyolojik olarak incelendiğinde Suriye aile yapısının uygulama ve geleneklerinin gelecekte Türk halkı için faydalı veya olumsuz sonuçları olacağı açıktır. Kilis'in sosyal yaşamına bakıldığında, Kilis gönüllülerinden oluşan Ortak Akıl Platformu'nun hazırladığı kültürlerin birbirleri üzerindeki etkilerine ilişkin rapor akla geliyor. Örneğin Türkiye'de bir erkek Medeni Kanun'a göre sadece bir kadınla evlenebilir, ancak ikinci bir eşle evlenmek veya genç yaşta evlenmek yasa dışıdır. Türk erkeklerin son zamanlarda Suriyeli genç kızlarla gayri resmi olarak evlendikleri ve ikinci bir evlilik yaptıkları gözlemlendi. İç savaştan önce Türk vatandaşları ve Suriye vatandaşları birbirleriyle evlenebiliyorlardı, ancak bu artık Suriyeli kadınların pasaportu olmadığı için mümkün değil. Bazı Suriyeli aileler için son çare olarak görülen bu kayıt dışı evlilikler, doğan çocukların milliyetini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Türk vatandaşı olarak kabul edilmeyeceklerdir. Dilencilik ve adi suçluluktaki artış, bir başka önemli toplumsal kaygıdır. Aynı şekilde Suriye plakalı ruhsatsız ve sigortasız araçların yol açtığı trafik kazalarında meydana gelen hasarlar da geri alınamaz. Kilis'te kalan sığınmacıların şehir hayatı üzerindeki olumsuz etkileri Ortak Akıl çalışmasında detaylandırılmıştır. Ayrıca tüm ilgili yöneticiler için bazı uyarılar ve öneriler içermektedir.

4.5.1. Sosyal Etkileri

Resmi veriler, ülkemizdeki Suriyeli mültecilerin sayısını yaklaşık 3,8 milyon olarak gösterirken, resmi olmayan tahminler bu sayıyı 4 milyonun üzerine çıkarıyor. Bireylerin savaş, açlık, ekonomik felaket gibi dış etkenler nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmaları, göç ettikleri ülkelerde bir takım sosyal ve ekonomik sıkıntılara neden olmaktadır. Sınır bölgelerinde karşılaşılan bir diğer ekonomik etki de hayat pahalılığı olarak ortaya çıkmıştır. Talep artınca temel gıda maddeleri öncelikli olarak fiyatlar genellikle yükselme eğilimi göstermektedir.

Ekonomik olarak en fazla dile getirilen bir başka konu ise Suriyelilerin sanayi, tarım ve küçük çaplı işletmelerde kaçak yollar ile ucuz iş gücü olarak çalıştırılmaktadır. Bu durumda ise eş zamanlı bir şekilde sınır kentlerinde işini kaybeden insanların bir kısmının Suriyeliler sebebi ile bir yönelik algı oluşmuştur (Sayın, Uslanmaz ve Aslangiri, 2016-9).

Göçmenlerin yaşamak zorunda kaldıkları korkunç durum, ele alınması gereken endişelerden biridir. Barındıkları ülkelerdeki kültürel ve sosyal farklılıklar, özellikle dil engelleri, mülteciler için bir endişe kaynağıdır ve yerel halkın uyum ve kabul süreçlerinin uzamasına veya reddedilmesine yol açabilmektedir.

Her zaman sınırlarını kontrol altında tutmayı planlayan Avrupa ülkeleri, kendilerine mukadder olan göçmen akınının Türkiye üzerinden geleceğini tahmin etmekte zorlanmadılar. Sorunun büyüklüğü göz önüne alındığında, AB, müzakereler kapsamında Avrupa'nın sınırlarının Türkiye'ye açılması durumunda Türkiye'den kitlesel göç hareketleriyle ilgili endişelerini her zaman dile getirdi, ancak Türkiye'nin kitlesel göçü önlemek için Türkiye'nin sınır muhafızı olarak görev yapmasını önermiştir.

AB, iki korkunç senaryodan daha iyi durumda olan mültecilere kapılarını kapatmaya karar verdi. AB, savaştan sonra kendilerine yönelik büyük bir akını öngördükten sonra 2013 yılında "Geri Kabul Anlaşması"nı imzalanmıştır.

4.5.1.1. Eğitim Sorunu

Eğitim sorunu ele alındığında şüphesiz ki insanın aklına ilk olarak çocuklar gelmektedir. Savaş aşırı düzeyde yoksulluk veya siyasi sebeplerle göçmen olan ailelerin çocuklarının göçtükleri ülkelerde giderilmesi gerekli olan öncelikli sorun eğitimidir. Bu sorun, uyum ve dil gibi önemli sorunlar ile birleştirildiğinde çocuklar açısından oldukça ciddi bir sorundur. Sebebi ne olursa olsun, uluslararası hukuk, yoksun bırakılan çocukların en temel hakkından maruz bırakılmıştır. UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 21. maddesinin 1. paragrafında, mülteci durumuna düşen çocuklarla ilgili olarak aşağıdaki sonuca varmıştır.

"Bütün taraf devletler, tek başına olsun ya da anne–babası veya başka birisi ile birlikte bulunsun, mülteci sıfatını kazanmaya çalışan ya da iç hukuk usulleri uyarınca mülteci sayılan birinin, bu sözleşmede ve insan haklarına ya da insancıl konuya ilişkin ve devletlerin taraf oldukları Uluslararası Sözleşmelerde tanınan ve buna uygulanabilir nitelikte olan hakları kullanması maksadıyla koruma ve insani yardımdan faydalanması için gerekli tüm önlemleri alırlar" (UNICEF, 2018).

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, mülteci çocukların BM statüsünde yararlanabilecekleri haklara ilişkin temel insan hakları üzerinde durulmuştur ve BM, tüm sözleşme tarafları tarafından tanınan hakların tanınması için koruma ve insani yardım başlığı altında bir karar almıştır. Mülteci ülkelerin üstesinden gelmesi gereken en temel zorluklardan biri, eğitim gibi uzun vadede ülkeler için çok büyük sorunlar yaratacak bir sorunun bir an önce çözülmesidir. Bu endişe, özellikle büyük şehirlerde veya göçmenlerin yoğun olduğu sınır bölgelerinde suç oranlarındaki artışla haklı çıkıyor. Bunun temel nedeni, kamplardan yararlanamayan bireylerin kampta kalanlara göre daha zor yönetilmesidir.

Çatışmanın mülteci kaçışının katalizörü olduğu düşünüldüğünde, mültecilerin çoğunluğunun çocuk olması şaşırtıcı değil. Yaklaşık 4 milyon göçmenin yarısından fazlasının genç olması durumun vahametini göstermektedir. Çatışma durduğunda veya normal koşullar yeniden başladığında, milletlerine cahil gençler olarak dönecek olan çocuklar için tehlikeli bir durum olacaktır. Çeşitli nedenlerle ülkelerine dönemezlerse, kaçtıkları ülkelerde okuma yazma bilmemeleri, içinde buldukları zor koşulları daha da ağırlaştıracaktır.

4.5.1.2. Sağlık Sorunu

Mültecilerin karşılaştığı diğer önemli sorunlardan biri de sağlıktır. Artan Suriyeli mülteciler için kamplarda kurulan sağlık tedavi merkezleri yetersiz kalmaktadır. Hastanın derdini anlatabilmesi için ya Türkçe konuşması ya da sağlık kuruluşunda görevli doktorun mültecinin dilini konuşması gerekmektedir. Bu, dilsel bir zorluğun kişinin sağlığını etkileyebileceğini göstermektedir. Aslında Türk Tabipleri Birliği'nin (TTB) yaptığı bir araştırmaya göre:

“Sığınmacılar için verilen hizmetler daha fazla kamplarda yoğunlaşmış, kampta kalmayanlar için katı bir durum söz konusudur. En çok dillendirilen sağlık sorunu; kayıtlı olmayan (geçici ikamet belgesi almayan) sığınmacıların sağlık hizmetlerinden yararlanma hususunda karşı karşıya kaldığı sorunlardır. Gerçekleştirilen görüşmelerde birçok neden ile kayıt olamayan sığınmacıların sayısı oldukça fazladır. Trajik olan durumsa sağlık kuruluşlarının kamp dışında barınan kalabalık nüfusunun belirlenmesine ilişkin olağan olmayan durumların gerektirdiği çabaların sergilenmemesidir. Savaşın yol açtığı sağlık sisteminin çökmesi sebebi ile uzun süredir sağlık hizmetinden yararlanamayan sığınmacıların sınırdaki iller başta olmak üzere ülkede büyük boyutta sağlık sorunları ile karşı karşıya kalma tehdidinin küçümsendiği izlenimi edinilmiştir” (TTB, 2014).

Kamp dışındaki Suriyeli sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimde daha fazla güçlük çekmesi, bu açıdan sağlık krizinin en can alıcı boyutu olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca

sağlık hizmeti sunan kişilerin herhangi bir sağlık talebi yapılmadan önce önlem almaları ve rutin taramaları yapmaları gerektiği açıklanmıştır. Çünkü savaş gibi travmatik bir olaydan sağ kurtulan kişilerin, acil yardım gerekmedikçe sağlık hizmetlerine ilgi göstermeyecekleri kesin bir sonuçtur. TTB raporuna göre hastanın başvuru yapmamasının yarattığı zorluklar ve kesintiler aşağıdadır.

- Uygulamalara dayalı koruyucu tedaviler (doğum anında aşılama, takipler, aşılar, kontrasepsiyon vb. sınırlı hizmetler)
- Sağlık kurumları, ücret almak yerine koruyucu tedavileri kapsamalıdır.
- Sığınmacılara yönelik koruma yardımının izleme, teftiş ve değerlendirme işlevleri eksiktir.
- Ekonomik, coğrafi ve kültürel faktörler nedeniyle sağlık hizmetlerinin önündeki engeller:
  - Üreme çağındaki kadınlar için gebelik tespiti ve takibi uygulaması bulunmamaktadır.
  - Doğum kontrol hizmetlerine ve malzemelerine erişimde önemli engeller vardır.
  - Beslenme sorunları bebekleri ve gençleri rahatsız ediyor.
  - Yeni doğan bebeklere hazır gıda desteği bulunmamaktadır.
  - Yaşlılar ve engelliler için koruyucu hizmetler sunulmamaktadır.
  - Sığınmacıların evde sağlık hizmetlerine erişimi yoktur.
  - Sosyal hizmet bulunmamaktadır.
  - Ruh sağlığı açısından hassas gruplar tanınmamaktadır.
  - Konaklama ve yaşam durumlarına yönelik çevre sağlığı hizmetleri bulunmamaktadır.
  - Temizlik malzemelerine erişim, ev hijyeni açısından bir zorluktur (TTB, 2018).

Bu istenmeyen olaylar karşısında yapılabilecek adımlardan her bölüm etkilenir. Önyargı, ırkçılık, cinsel ayrımcılık gibi konularda hem devlet hem de vatandaşlar dikkatli davranmalıdır. Devlet, özellikle kamplarda kalanlara ve kamplarda kalamayacak olanlara aynı düzeyde hizmet ve davranış göstermelidir. Suriyeli sığınmacıların sağlık harcamalarını düşündüğünüzde oldukça yüksek para harcandığı ortadadır.

4.5.1.3. Sosyal Kutuplaşma

Kavram itibari ile birbirinin tersi olarak birbirinden uzaklaşmak anlamı taşıyan kutuplaşma, TDK'ya göre bir topluluk içerisinde düşünce, görüş, sosyal ve siyasi konum ve tavırlar olarak iki karşıt grupta yoğunlaşmak anlamına gelir (TDK, 2022).

Tanımdan da anlaşılacağı gibi, kutuplaşma kavramı toplumda çeşitli şekillerde yansıtılmaktadır. Toplumunu oluşturan insanlar bir araya geldiklerinde sosyal bir grup oluşturdukları için çeşitli yapılar, kişiliklere, inançlara, geçmişlere ve eylemlere sahip insanların uyumsuzluğu artmaktadır. Radikal olarak farklı medeniyetlerden insanların bir arada yaşama ihtiyacı ortaya çıktığında bu çatışma bir çatışmaya dönüşmektedir. Doğal nedenler, Suriyeli göçmenler ile yerel halk arasında bir sosyal bölünme sorununun oluşmasına neden olmuştur.

Farklı diller, kültürler ve yaşam tarzları bunun en belirgin nedenleridir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki göçmen akını, demografik yapının değişmesine neden oldu. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ORSAM) yaptığı araştırmaya göre, bölgede toplumsal kutuplaşma yaratan bakış açısı önemli ölçüde artmaktadır.

4.5.2. Ekonomik Etkileri

Suriye krizinden sonra ortaya çıkan göç dramının ekonomik alana olan yansıması çeşitli temel sektörlerde büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Türkiye'ye yansıyan etkilere genel olarak bakıldığında durumun risk ve fırsatların aynı düzeyde olduğu görülmektedir. STK'lar ve çeşitli organizasyonların yayınladıkları raporlar kapsamında bu durum daha net görülebilmektedir. Oytun (Oytun ve Gündoğar, 2015: 10)'a göre ortak riskler şu şekilde ifade edilmektedir:

- Sınır kentlerinde enflasyon artışı meydana gelmiştir. Özellikle küçük işletmelerde kaçak işçi çalışma oranı artmaktadır.
- Kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan işletmeler arasında haksız rekabet sorunu ortaya çıkmıştır.
- Yerli halk iş olanaklarının ellerinden alındığında inanmaktadır. Ancak bu durum iş dünyası açısından ele alındığında karşılıksız olarak kabul edilmektedir.
- Ev kiralarında artış olmakla beraber kiralık ev bulmak da günden güne zorlaşmaktadır.

4.5.2.1. İş gücü Piyasası, Ücrette Yaşanan Azalma ve Kayıt Dışı İstihdam

Genel olarak, Suriyeli mültecilerin yaşadığı yerlerdeki yerel halk işsizlik sorunu yaşamakta ve iş bulan Suriyeli mülteciler asgari ücretten önemli ölçüde daha az kazanmaktadır. Bu kriz sınır bölgelerinde başlamış ve daha sonra büyük şehirlere yayılmıştır. İş piyasasına ve ücrete bakıldığında Suriyeli mültecilerin işgücü piyasasının ve ücret deneyimlerinin hem iyi hem de olumsuz unsurları ortaya çıkmaktadır. Daha geniş bir bağlamda, olumsuz yönler, iş piyasasına ve kazançlara yansıyan senaryoya hâkimdir.

Mülteci hareketi alan illerin sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında, ucuz işgücüne ihtiyaç duyulan tarım, sanayi, küçük ve orta ölçekli işletmelerde işgücü piyasası ve maaşlar konusunda olumsuz görüntüler ortaya çıkmaktadır. Nitekim ülke içinde mevsimlik göç olarak bilinen tarım işçileri, pazarlıkla da olsa makul bir ücret karşılığında gidecekleri yere gidince ve mülteci göçünden sonra tarla sahiplerinin tarım işçilerine sunduğu ücretin yarıya yakın düştüğü ortaya çıkmıştır.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler, sınır bölgelerinde, özellikle de mülteci akınının yüksek olduğu Gaziantep'te, Suriyeli mülteciler lehine çok ucuz işgücü talebinden yararlanmaktadır. Bazı gruplar, pek çok ev işçisinin yapmak istemediği, düşük ücretli ve dikkat çekmeyen işlerde çalışan Suriyelilerin Türkiye'nin üretim kapasitesini artıracığını iddia ederek duruma olumlu yaklaşmaktadır. Bununla birlikte kayıt dışı olmanın işvereni de kapsayan bütün paydaşları için orta ve uzun vadede riskleri ve olumsuzlukları olması, işverenler için üretim maliyetlerinin düşmesini sağlaması da emek istismarına ve haksız rekabete neden olacağı devlet açısından da vergi kaybetmeye neden olması gibi nedenler ile kayıt dışılığa olumsuz olarak yaklaşılmaktadır (Üstün, 2016: 6-7).

Kayıt dışı istihdamın var olması iki temel olumsuz sonucun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu olumsuz sonuçlardan ilki vergide adalet ilkesinin göz ardı edilmesi, bir diğeri de vergi gelirlerinin düşmesidir. Bu nedenle de doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde olumsuz sonuçlar; ekonomik verilerin gerçeklik içermemesi, kaynakların dağılımında oluşabilecek olumsuzluklar ve haksız rekabet sorunlarıdır. Bununla birlikte dolaylı yoldan olumlu etkiler de görülebilmektedir. Bunlar da rekabet gücünde artış ve istihdamdır.

Bu görünüşte iyi ortamlar ve kötü sonuçlar araştırıldığında, iş piyasasında ve maaşlarda temsil edilen bir haksız rekabet sorunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü kayıtlı çalışanı olan işletmeler, kayıtsız çalışanı olan işletmelere göre daha fazla vergi ödedikleri için durumdan şikâyetçidir. Kayıt dışı çalışan çalıştıran şirketler ise yerel halkın verilen maaşla çalışmayı reddettiğini ve doğal işgücü açığını Suriyeli göçmenlerle doldurduklarını iddia etmektedir.

Türkiye'deki yabancılara verilen çalışma izinleri söz konusu olduğunda, resmi kayıtlar, Suriyeli mültecilerin Türkiye'de çalışma izni alan tüm yabancılara oranının krizin başlamasından bu yana önemli ölçüde arttığını gösteriyor. Bu rakamlar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan (ÇSGB) geldiği için kayıt dışı istihdamın bu rakamlardan daha fazla olduğunu varsayabiliriz.

4.5.2.2. Enflasyon Oranlarında Artış ve İşsizlik Sorunu

2011 yılından günümüze kadar Türkiye'ye gelen Suriyeli mülteci sayısı günden güne artış göstermektedir.

Türkiye'ye gelen Suriyeli mülteci sayısının toplam nüfusumuzun %3'ünü aştığı düşünülürse, mevcut gerçeği inkâr ederek ekonomik etkilerini küçümsemek veya göz ardı etmek yanlış olur. Enflasyon ve işsizlik söz konusu olduğunda, emek ve işgücü açısından olumlu etkisi olan Suriyeli mültecilerin durumu kötüleşmektedir. Mülteci durumu daha kalıcı hale geldikçe ve gelecek tahminleri daha şüpheli hale geldikçe, belirli ekonomik adımların atılması gerekecektir. Büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de göz ardı edilmemelidir.

2011 yılında krizin başlangıcından 3 yıllık süreç içerisinde başta Gaziantep olmak üzere yoğun göçlerin yaşandığı şehirlerde enflasyon oranları oldukça yükselmiştir. Bahadır'ın (2018) derlediği bilgilere göre; *“2013 yılında Türkiye'deki enflasyon oranı yüzde 7,4 iken, Gaziantep'te yüzde 8,8 olmuştur. Kiralarda ise artış 2012'den itibaren, Suriyeli mültecilerin şehre gelmesiyle başlamıştır. Özellikle Vatan Mahallesi'nde daha önce 100 lira olan kiraların Suriyeli mültecilerden sonra 300 liraya yükseldiği ifade edilmektedir.”*

“Büyümede yaşanan olumlu etkiye rağmen, bölgesel alanda daha belirgin olmak üzere Türkiye'de enflasyon ve işsizlikte yükseliş olarak kendini göstermektedir” (Reuters'ten aktaran Dünya, 2018). Büyümede meydana gelen pozitif etki Suriyeli mültecilerin önemli oranda yerleşik hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Konutlara ödenen satın alma bedeli veya kira, evlerin dayatılıp döşetilmesi zorunluluğundan kaynaklanmakla beraber alışverişler ve gıda tüketimindeki harcamaların artması ve gelirlerin artmasına etki etmektedir. Bununla birlikte gelen mültecilerin sayısına bakıldığında ve gelen mültecilerin bir kısmının yerleşik hayatın dışında olması, enflasyon oranlarını özellikle de bölgedeki gıda fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır.

Suriyeli mültecilerin önemli bir kısmının kampların dışında barınmak zorunda olmasının yanı sıra bu kitlenin örneğin yalnızca Kilis'in gerçek nüfusundan daha fazla olması

özellikle gıda ürünlerindeki fiyatlar da başta olmak üzere belirgin bir düzeyde ürün fiyat artışının yaşanmasına yol açmıştır.

4.5.2.3. Konut ve Kira Fiyatları Sorunu

2011 yılından bu yana Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların sayısı sürekli arttı ve özellikle yerleştikleri ilçelerde oranları önemli ölçüde arttı. Bu oranların artmasıyla birlikte konut ihtiyacı kaçınılmaz bir sorun haline gelecek. Bu zorunluluğun mülk satış ve kiralama fiyatlarına etkisi karşılaştırılabilir olacaktır.

Mültecilerin yer değiştirirken karşılaştıkları en temel sorunun konut eksikliği olduğu düşünüldüğünde, konut fiyatlarındaki ve kiralardaki düzensiz artışların hem mülteciler hem de yerel halk için sorun yaratması kaçınılmazdır.

Ortaya çıkan bu sorunun kontrol altına alınamaması ya da basit bir arz talep meselesi olarak ele alınmaması, özellikle mültecilerin yoğun olarak göç ettiği illerimizde kiracıları olumsuz etkilemiş, ev sahiplerinin daha yüksek teklifler sunan mültecileri ele geçirmek için kiracılarını tahliye etmesine neden olmuştur. Kira bazında hesaplanan kira enflasyon oranları bu durumun bir sonucu olarak ister istemez yükselmiştir. Kamp dışında ikamet eden veya kamplarda yer bulamayan göçmenlerin büyük şehirleri tercih etmeleri iş, güvenlik, sağlık gibi yerel kaygıları daha da artırmaktadır.

4.5.3. Siyasi ve Güvenlik Etkileri

Suriyeliler konusundaki duruş Türkiye'nin siyasi yelpazesinde farklılık göstermektedir. Bazıları göçmenlerin gelmesine sevinirken, bazıları endişelidir. Bu endişelerin en ciddiisi, bir provokasyonun yerel halk arasında şiddetle sonuçlanmasıdır. Sınır bölgelerinde birkaç şiddet vakası olduğundan, bu tür müdahale hareketleri her an ortaya çıkabilir. Yerel halkın tepkisi sonucunda, göçmenler kendilerini kaçınılmaz olarak kendi güvenlik ve yargı sistemlerini oluşturmak ve sürdürmek zorunda hissedeceklerdir.

Suriyelilerin bu tür görüşleri tartışıkları görülmüştür. Suriyelilerin kendi içlerinde küçük çaplı örgütler kurma tepkisi üzerine onlara hoşgörülü yaklaşanlar bile fikir değiştirmiştir. Bu olaylar kuşkusuz yaygın bir bölünmeye yol açacak ve entegrasyon girişimlerini sekteye uğratacaktır.

Sınır bölgelerindeki insanlar en çok terör saldırılarından ve bu kontrolsüz ortamda Türkiye'yi cezalandırmak isteyenlerin olabileceği ihtimalinden korkmaktadır. Bölge sakinleri, Esad'a bağlı Suriyeliler arasında IŞİD veya PKK bağlantılı teröristler olabileceğinden ve bir

saldırı olabileceğinden endişe etmektedir. Mültecilerin yasal işlemlere veya terör saldırılarına katılımı, halkın mültecilere ilişkin algısını temelden bozacaktır.

Suriyelilerin gecekondularda yaşamaları nedeniyle yerel nüfustan uzaklaşmış olmaları uyum sürecini aksatmış ve orta ve uzun vadede güvenlik sorunları yaratmıştır. Eğitim almamış, kendini yabancılaşmış hisseden, iş ve para bulamayan gençlerin çeşitli suç faaliyetlerine girme riski vardır. Bölgeye ve ülkeye katkı sağlayabilecek bu kişileri bölgeye çekebilmek için gerekli araştırmaların yapılması gerekmektedir.

4.5.4. Temel Hizmetler Üzerindeki Etkileri

Kamplarda yaşayanlar barınma, gıda, sağlık ve eğitim alanlarında yardım almakta çok az zorluk çekmektedirler. Kampların dışında, sadece kayıt yaptıranlar ücretsiz sağlık tedavisine hak kazanmaktadır. Yoğun nüfus nedeniyle bölgedeki kamu hastanelerinde hizmet vermek zorlaşmıştır. Hastaneler sadece Türkiye'deki mültecileri değil, Suriye'de çatışmalar sonucu yaralananları da tedavi etmektedirler. Hastanelerin fiziki durumu ve çalışanların yetersiz kalması sonucu halk sağlığını etkileyen olumsuz sonuçlar bulunmaktadır. Yerel halk, mültecilerin yeterli sağlık tedavisi görmelerini engellediğine inanarak konuya tepki göstermektedir. Sınır ilçelerinde göçmenler arasında Türkiye'de artık yaygın olmayan çocuk felci, şark çıbanları, kızamık gibi hastalıklar görülmektedir. Sonuç olarak sınır illerinde 0-5 yaş arası tüm çocuklara önlem olarak çocuk felci aşısı yapılmıştır.

Ülkemizde ikamet izni olan veya pasaport ile ülkeye giriş yapan Suriyeliler de okullara gidebiliyor ki bu da ayrı bir konudur. Ancak bu çıkmaz beraberinde dilsel bir engel getirmektedir. Eğitimini tamamlayan mülteci sayısının az olmasına rağmen, eğitim sorununun gelecekte daha da kötüleşmesi muhtemeldir.

Mültecilerin il düzeyinde gündeme getirdiği bir diğer konu da belediyeler sorunudur. Toplu taşıma, şehir temizliği ve yerel sakinlere su temini gibi belediye faaliyetleri, çok sayıda mültecinin giriş yapmasıyla birlikte altyapı sorununa neden olmuş ve kasabalara ek bir stres getirmiştir. Tüm bunlar, nüfus yoğunluğuna göre fon alan ve mevcut altyapılarını uygun şekilde geliştiren kasabalar için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Nüfusu dörde katlanan sınır illerinde yaşanan zorluklar ortadadır.

4.5.4.1. Geçici Koruma, Geçici Sığınma ve Vatandaşlığa Kabul

İltica kavramı 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde "*Herkes zulüm karşısında başka ülkelerden sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma*

hakkına sahiptir” şeklinde tanımlanmıştır (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948, Madde 14/1).

Bu tanım insanların başka ülkelere iltica talep etme hakkı verirken ülkelere her başvurunu ilticacı olarak tanıma zorunluluğu altına sokmamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi bir BM Genel Kurul kararı niteliği taşımakta ve hukuki olarak uluslararası bir antlaşma olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca hukuki bir bağlayıcılığı da yoktur. İltica Hukuku ile ilgili olarak Türkiye’deki yasal düzenlemeler 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” hukuk alanında gerçekleştirilen ilk yasal düzenlemedir. Bu kanuna göre “yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar” tanımlanmıştır. Söz konusu kanun İçişleri Bakanlığına bağlı “Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün” kurulmasını, görev, yetki ve sorumluluklarının düzenlenmesini de kapsamaktadır (6458 sayılı Kanun, Madde:1).

Suriye’de meydana gelen olaylar nedeni ile ülkelerinden kaçarak Türkiye’ye gelen 3 milyondan fazla Suriyeliye “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” kapsamında “geçici koruma” statüsü verilmiştir. Söz konusu bireylere verilecek hizmetler ise “Geçici Koruma Yönetmeliği” ile belirlenmiştir. Geçici Koruma statüsü, acil durumlarda meydana gelen kitlesel insan akımları için bir çözüm yolu olabilmekte, bu kişilerin en hızlı biçimde korunmasını sağlayabilme için geliştirilen bir kavramdır. Bu tanımdaki acil durumlar savaşlar, iç çatışmalar, doğal afetler gibi durumları kapsar, bu tür durumların yaşandığı mekânlarda ülkelerini terk edip yabancı ülkelere sığınan bireylere verilen geçici koruma tanımlaması yapılmaktadır (Eren, 2016). Geçici korumanın amacı ele alındığında, acil durumlar açısından çok fazla insanın kitlesel göçü sebebi ile bu kişilere standart prosedürleri uygulayabilmenin imkânsız olması, göç edenlerin hızlı bir biçimde güvenilir ortamlara yerleştirilmeleri başta olmak üzere insani haklarının güvenceye alınması olarak ifade edilmektedir.

Geçici koruma statüsüne ilişkin AB açısından konu ele alındığında, bu statüyle beraber kitlesel olarak ülkelerinden ayrılmak ve bir başka ülkeye, sığınma amacıyla geçmek durumundaki kişilere acil ve sınırlı bir süre çözüm üretilmiştir. AB özelinde geçici koruma statüsünün üç temel amaca hizmet ettiği ifade edilmektedir (Kjaerum, 1994):

1. *“Geçici koruma statüsü ile topluluk bazında sığınma değerlendirmesi yapılmakta, bu da ekonomik ve idari kaynak tasarrufu sağlamaktadır.”*
2. *“Geçici koruma statüsü sağlanan kişilerin kendi ülkelerindeki sorun giderildiğinde geri gönderilebilmeleri daha kolay olabilmektedir.”*

3. *“Kamuoyu açısından bakıldığında, geçici koruma statüsü bir göç imajı oluşturmamakta, durumun geçici bir koruma durumu olduğu imajını yansıtmaktadır.”*

İltica mevzuatı ve iltica sistemi dışında, geçici koruma statüsü hükümetlere bir seçenek sunmaktadır. Geçici koruma sisteminin işlemesi için önemli miktarda insan akışı olması, akın eden devletin bu kadar büyük bir insan nüfusunu destekleyecek kaynaklardan yoksun olması ve standart sığınma süreçlerinin çalışmaz olması gerekmektedir (Eren, 2016).

Türkiye, coğrafi sınırlamalar getiren 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne taraf olduğu için, yalnızca Avrupa Konseyi üye ülkeleri ve Rusya'dan sığınma başvurusu yapanlar mülteci olarak kabul edilmektedir. Ancak, Türkiye'ye sığınma talebinde bulunanların büyük çoğunluğunun Avrupa dışındaki ülkelere olması nedeniyle, “geçici sığınma statüsü” uygulanmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013). 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, Türk vatandaşlığı kazanma ya da kaybetme ile ilgili iş ve işlemlerin usul ve esaslarını belirlemektedir.

Kanun'a göre;

- Türk vatandaşlığı, doğumla veya sonradan kazanılmaktadır (Madde:5/1).
- Doğumla (Madde 6/1),
- Soy bağı ile (Madde 7/1-2-3)
- Doğum yeri ile (Madde 8/1-2) alınan vatandaşlık dışında 9.maddede sonradan elde edilen vatandaşlık durumları, 10. Maddede ise yetkili makam kararı ile Türk vatandaşlığının kazanılması durumunu açıklanır. Normal prosedüre göre Türk vatandaşlığı kazanmak isteyen yabancılarda aşağıdaki koşullar aranır (Madde 11/1):

a) *“Kendi milli kanuna, vatansız ise Türk kanunlarına göre ergin ve ayırt etme gücüne sahip olmak”*,

b) *“Başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet etmek”*,

c) *“Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmek”*,

ç) *“Genel sağlık bakımından tehlike teşkil eden bir hastalığı bulunmamak”*,

d) *“İyi ahlak sahibi olmak”*,

e) *“Yeteri kadar Türkçe konuşabilmek”*,

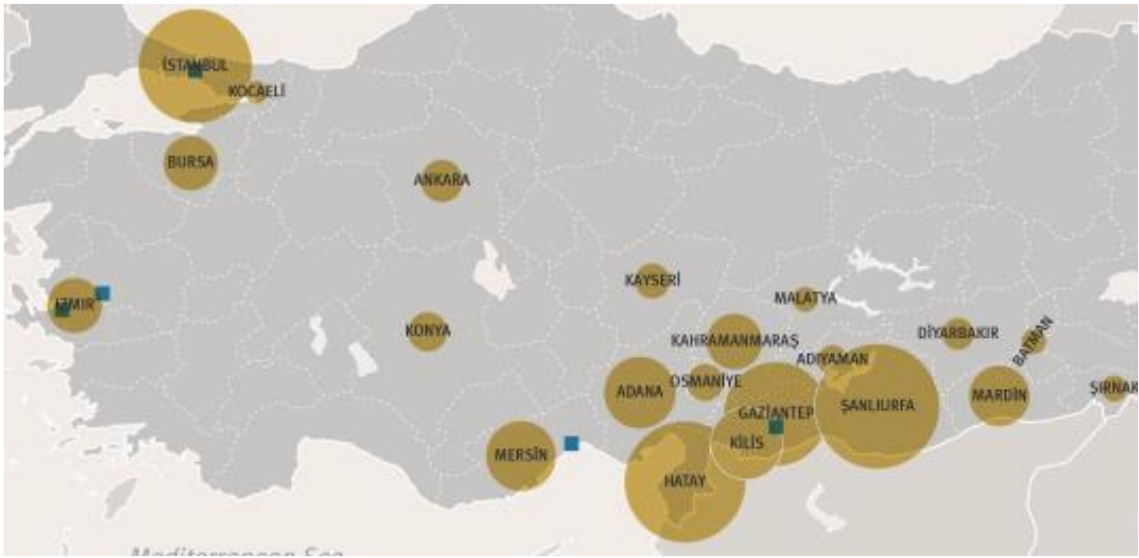
f) *“Türkiye’de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayarak gelire veya mesleğe sahip olmak”*,

g) *“Milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak”*

Türk vatandaşlığının kazanılmasında istisnai durumlar ise Kanununun 12. Maddesinde belirtilmiştir. Bu maddenin 1/(c) bendi kapsamında “Göçmen olarak kabul edilen kişilere” vatandaşlık verilebileceği, istisnai bir durumdur.

4.5.4.2. Mülteci Kampları ve Zorunlu İkamet

Türkiye, Suriye ihtilafının bir sonucu olarak, dünyada en çok mülteci alan ülkeler listesinin zirvesine yükselmiştir Milyonlarca kişinin güvenlik aradığı Türkiye’deki mülteci kamplarında Suriyeli göçmenlerin yalnızca küçük bir azınlığı yaşamaktadır.

Şekil 2. Türkiye’deki Suriyelilerin Yerleştirildiği Barınma Merkezleri

(Kaynak: <https://dagmedya.net>).

Geçici Barınma Merkezi olarak adlandırılan yerlerin tanımı, Geçici Koruma Yönetmeliğinde şu şekilde açıklanmıştır: “Bu yönetmelik kapsamındaki yabancıların toplu olarak barınma ve iaşelerinin sağlanması amacıyla kurulan merkezlerdir” (GKY, md. 3/e). Bu kamplara “sığınma merkezi” denmesi, Türkiye’nin Suriyelileri “geçici koruma” kapsamına almasından kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 2018: 33). Diğer bir özelliği ise Suriyelilerin kısa süre sonra memleketlerine dönecekmiş gibi algılanmasıdır. 2011 yılında Türkiye’ye sığınan Suriyeliler için sınır boyunca on bölgede toplam 22 geçici sığınma evi kurulmuştur. 2014 yılında kampların toplam kapasitesi ele alındığında bu sayının 230.000 olduğu görülmektedir. Söz konusu tarihte kamplarda kalan kişi sayısı 210.000 ile 225.000 kişi arasında değişmektedir.

Güncel verilere göre 6 Ocak 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de kayıtlı ve geçici koruma altında 3.643.769 Suriyeli bulunmaktadır. Bu sayıya 58.752 Suriyeli dâhil olup geçici barınma tesislerinde kalırken, 3.585.017 Suriyeli geçici barınma merkezlerinde kalmamaktadır. Mülteci

Derneği'ne göre, bir önceki ay açıklanan rakamlara göre, Aralık 2020 itibarıyla Türkiye'de geçici koruma sağlanan 3.639.572 Suriyeli vardır. Bunların 58.905'i derme çatma barınaklarda barınmaktadır. Kilis, yerli nüfusa göre Suriyelilerin en fazla olduğu illerden biridir. Kilis'te Suriyeli nüfus, yerli nüfusu yüzde 75,7 oranında geride bırakmaktadır. Kasım 2020 ile karşılaştırıldığında, burada kayıtlı Suriyeli sayısı aralık ayında 931 kişi azalmıştır.

İstanbul'da bir önceki aya göre kişi sayısı 2.262 kişi artmıştır. Artvin, yüzde 0,02 ile 81 il arasında en az Suriyeliye sahip il konumundadır. Mart 2020 itibarıyla Suriyeli mültecilerin ikamet etmediği il bulunmamaktadır. İller arasında en fazla Suriyelinin bulunduğu il Bayburt'tur. TÜİK tarafından yakın zamanda açıklanan 83.154.997 Türkiyeli (31 Aralık 2019 itibarıyla) bazında ülkemizde ikamet eden ve geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyelilerin Türk nüfusuna oranı yüzde 4,38'dir.

Daha öncesinde faaliyet göstererek kapatılan geçici barınma merkezler:

- Hatay- Güveççi Çadır kenti,
- Gaziantep-İslâhiye,
- Karkamış ve Nizip Çadır kentleri ile Nizip Konteyner kenti,
- Şanlıurfa-Suruç,
- Harran,
- Ceylanpınar ve Akçakale Çadır kentleri,
- Kilis Öncüpınar Konteyner kenti,
- Mardin-Midyat Çadır kenti,
- Adıyaman-Merkez Çadır kenti
- Malatya-Beydağı Konteyner kentidir.

Çünkü *“İçişleri Bakanlığı'nın açıklamasına göre 4 Aralık 2019 tarihi itibarıyla 369.690 kişi evine dönmüştür”*.

Kapalı çadır kentlerde ve konteyner kentlerde yaşayan Suriyeli mülteciler, istekleri doğrultusunda komşu bölgelerdeki geçici konut komplekslerine yerleştirilmiştir. Yukarıda belirtilen veriler incelendiğinde, kapatılan geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyeli veya Iraklı sığınmacıların tamamının başka geçici barınma merkezlerine gitmediği görülmektedir. Bu sorunu tanımlamanın iki yolu vardır. Birincisi, Suriyeli mülteciler yeni çevrelerinden hoşlanmayarak şehirlere veya köylere yerleşmektedirler; ikincisi, geçici barınakların kapatıldığı bölgelerde kalanların bir kısmı evlerine dönmüş veya üçüncü bir ülkeye kaçmıştır.

Her iki senaryonun da gerçekleşmesi muhtemel olduğundan, ilk durum ikincisine baskın çıkmaktadır. Kamplardaki Suriyelilerin kayıtları Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

tarafından, kamp dışında kalanların kayıtları ise uygun il ve ilçelerdeki koordinasyon merkezleri/şubeleri tarafından yapılmıştır (Erdoğan, 2018: 65).

İL	GBM ADI	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
Adana	Sarıçam	20.947	20.947
Kilis	Elbeyli	8.473	8.473
Kahramanmaraş	Merkez	10.500	10.500
Hatay	Altınözü	2.651	9.398
	Yayladağı	3.537	
	Apaydın	3.222	
Osmaniye	Cevdetiye	9.422	9.422
Toplam	58.752		

Tablo 6. Suriyelilerin Kaldığı Geçici Barınma Merkezleri

Kaynak: (<https://www.goc.gov.tr/> 2021)

Yukarıdaki tablo, hangi il ve ilçelerde Suriyeliler için geçici barınma merkezlerinin bulunduğunu ve buralarda yaşayan Suriyelilerin sayısını göstermektedir. Tabloya göre Adana-Sarıçam'daki kamp, en fazla Suriyeli mültecinin bulunduğu geçici barınma tesisidir. Bu şehirde 20.947 Suriyeli vardır. Adana'dan sonra gelen bir diğer il ise Kahramanmaraş'tır. Kahramanmaraş kampında 10.500 Suriyeli bulunuyor. Kilis-Elbeyli'deki kamp, Suriyelilerin en az olduğu geçici barınma merkezidir. Burada 8.473 Suriyeli vardır.

Hatay, geçici barınma merkezi bulunan beş il arasında en fazla kampa sahip ildir. Hatay'ın Altınözü, Apaydın ve Yaylada ilçelerinin hepsinde kamp vardır. Burada toplam 9.398 Suriyeli vardır. Ancak her kampın kapasitesi diğer illerdeki kamplardan daha düşüktür. Hatay, toplam Suriyeli sayısı bakımından geçici barınma merkezi bulunan iller arasında dördüncü sırada yer almaktadır.

Geçici sığınma evleri dışında yaşayan Suriyelilerin çokluğu ve oranı, Türkiye'deki Suriyelilerin en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Suriyeli mültecilerin sayısı 2014 yılında zirve yaptığında, kamplarda yaşayanların sayısı toplam Suriyeli sayısının sadece %13'ünü oluşturmaktadır. Kısa ve orta vadede bu senaryo değişmemiştir. Ayrıca kamp dışında yaşayan bireyler, önceleri çoğunlukla aileleri veya arkadaşları tarafından desteklenmiş, ancak bir süre sonra kendi olanaklarını oluşturmaya çalışmışlardır (Erdoğan, 2018: 37).

4.5.4.3. Türkiye’de Yaşayan Suriyelilerin Yaşam Koşulları

Türkiye’ye mülteci olarak giren ve sınırları içinde kalan Suriyelilerin küçük bir yüzdesi kamplarda yaşarken, çoğunluğu çeşitli topluluklarda yaşamaktadır. Suriyelilerin yaşam koşullarına bakıldığında en acil ve acil sorunun barınma sorunu olduğu görülmektedir. Kamplarda kalanlar için durum biraz düzeltilmiş olsa da kampların dışında yaşayan mültecilerin çoğu kendi başlarına geçinmeye çalışmaktadırlar (ORSAM, 2015).

Göçmenler genellikle çocuk, hasta ve yaşlı bakımı, imalat, tekstil ve giyim ve inşaat gibi emek yoğun sektörlerde düşük ücretli vasıfsız işçiler olarak istihdam edilmektedir. Göçmen kadınların büyük çoğunluğunun bakım ve temizlik hizmetleri ile turizm ve eğlence sektörlerinde çalıştıkları ve kaçak seks işçisi olarak çalışmak zorunda kaldıkları da bilinmektedir.

Türkiye’nin bazı bölgelerinde göçmen göçmenler tarım işçisi olarak istihdam edilmektedir. Göçmen işçilerin kayıt dışı ve düşük ücretli istihdamlarının hem kendileri hem de yerel halk üzerinde etkisi vardır (Özcan, 2015: 22-60). Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmının kamp dışı yaşamı tercih etmesi ya da tercih etmek zorunda kalması, Türkiye’nin Suriyeli mültecilere yönelik politikasını güncellemesini, mültecileri kamplara yönlendirmesini, kamp sayısını ve kapasitesini artırmasını ya da mültecilerin kamp dışında yaşamaları için yasal düzenlemeler yapmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye, kampların dışında yaşayan mültecilerin sosyal entegrasyonu gibi konuları ele almak için önlemler alma baskısı altındadır. Yerel topluluklara yerleşen Suriyeli mülteciler, tüm Suriyeli göçmenleri ortadan kaldırmak ve yerel topluma daha iyi gözlerle görmeyi öğretmek için benzer düşünceleri “daha fazla kültürel dejenerasyon çağrısı yaparak işten uzaklaştırıldı”. Söylem yoluyla “insanlık dramı” bir politika yürütmüştür. Bu söylemin yapısı gereği Türk halkı üzerinde etkisi vardır ve bu politikanın Türk halkı üzerinde faydalı bir etkisi vardır.

Ancak çok sayıda mülteci nedeniyle barınma, beslenme, eğitim ve sağlık gibi temel insani kaygılarla ilgili önemli zorluklar vardır. Bazı bölgelerde Suriyeli mülteciler ile yerel halk arasında gerginlikler gözlemlenmiştir (Tuğsuz ve Yılmaz, 2015).

Genel olarak sığınmacıların sığınak aradıkları ülkelerde kendi ana vatanlarından daha düşük fiziksel yaşam koşullarında yaşadıkları görülmektedir. Suriyeli mülteciler açısından, kış aylarında kamplarda yaşayan insanların en acil sorunu kıyafet eksikliğidir. Kampların dışında durum çok daha kötüdür. Birçok Suriyeli, ekonomik zayıflıkları nedeniyle kampların dışında kötü yaşam koşullarında yaşamakta ve sanitasyondan ısınma sorunlarına, beslenmeden iş zorluklarına ve eğitime kadar büyük endişeler vardır (Eyiñç, 2015).

Barınma seçenekleri, Suriyeli mültecilerin ekonomik durumuna göre değişkenlik göstermektedir. İyi ekonomik koşullara sahip sığınmacıların küçük bir yüzdesi ev sahibi veya ev kiralsada da konaklama genellikle insanlık dışıdır. Ayrıca, bu yerler tipik olarak şehir merkezinin dışında, eteklerinde yer alır (Kıratlı, 2011). Dar alanlarda yaşayan kalabalık nüfus, lavaboyu paylaşan birçok aile, rutubetli ve sağlıklı koşullarda yaşamak, Suriyelilere daha fazla kira ödemek, antrepo, antrepo gibi konutlara uygun olmayan yerleri kiraya vermek ve bunları yaşam amaçlı kullanmaya çalışmak bunların hepsidir.

Kampın dışında, insanların yaşam alanları genellikle sıhhi standartları karşılamamaktadır. Isıtma ve yemek pişirmek için enerji kaynaklarına sınırlı erişimleri vardır. Birçok kişinin sıkışık ortamlarda yaşaması, kötü yaşam koşullarına katkıda bulunur. Sözleşmesiz kiralama nedeniyle kiracı hakları ihlal edilmektedir. Mülteci kıyafetleri ve kişisel bakım söz konusu olduğunda, bu ihtiyacın daha az akut olduğu iddia edilebilir, çünkü hayırseverler giyim yardımının çoğunu sunmaktadır. Ancak, özellikle dış giyim, sıhhi iç giyim kumaşları ve hamile kadınlara özel şeylerle ilgili sorunlar vardır. Su ısıtma sorunları, yıkama ve banyo yaparken ciddi sorunlara neden olmaktadır.

Karşılaşılan sorunlar arasında temiz su eksikliği ile öz bakım ve temizlik malzemelerinin olmaması yer almaktadır. Küçük bir sorun gibi görünse de kadın sığınmacıları sürekli aynı kıyafetleri giymeye zorlamak psikolojik açıdan zararlı sonuçlar doğurmaktadır.

Sorunlardaki artışa önemli bir katkı, mülteci sayısındaki büyük artıştır. Mülteci sayısı arttıkça barınma, sağlık, eğitim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliklerinin sağlanması için atılan adımlar yetersiz kalmıştır. Eğitime muhtaç gençlerin çokluğu da sorunun bir başka kaynağıdır. Kış aylarında açık alanlarda yaşamak zorunda kalanlar, işi suiistimal edilenler ve cinsel saldırı haberlerin öne çıkan konuları arasında yer almaktadır.

Sorunların bir diğer nedeni de Türkiye'nin mülteci politikasına yaklaşım zorluğu ve altyapı eksikliğidir. Kampların dışında, mülteci çocuklar kamplardakilere göre eğitim konusunda daha fazla zorluk yaşamaktadır. Araştırmalara göre, insanların yalnızca küçük bir yüzdesi eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır (Mazlumder, 2014).

Mazlumder Kadın Çalışma Grubu, Suriyeli mülteci kadınların Türkiye'deki konumunu belirlemiş ve kadın mülteci vakalarını araştırmış ve raporlamıştır. Çoğunluğu kampların dışında ikamet ettiği için araştırma bu ortamda yürütülmüştür. Yayımlanan çalışmada kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacıların karşılaştıkları güçlükler olarak anlatılmaktadır (Mazlumder, 2014). Sınırlı istihdam, cinsiyet normları ve mülteci statüsünün psiko-sosyal etkileri nedeniyle kadın sığınmacılar toplumdan izole bir şekilde yaşamak zorunda kalmaktadır.

Hayatlarının çoğunu standart altı konutlarda geçirirler. Bu kötü koşullar, bir kadının kimliğinin önemli unsurları olan çocuk bakımını ve ev işlerini daha da zorlaştırmaktadır.

Giysileri taşıyan suyla yıkamak ve elde soğuk suyla yıkamak zorunda kalmalarının yanı sıra, mülteci kadınların yoksul yaşamları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Sağlıksız ve yetersiz yaşam düzenlemeleri, diyetler ve kişisel bakım, hasta olma olasılığının artmasına katkıda bulunur. En ciddi sağlık sorunlarından biri, sağlık hizmetlerine erişim eksikliği ve para karşılığında ilaç teminidir. Sığınmacılar, gebelik takibi ve bebek aşılama gibi koruyucu ve önleyici sağlık tedavilerinden yararlanma oranlarının düşük olmasıyla kanıtlandığı üzere, sağlık hizmetlerinden yalnızca kesinlikle gerekli olduklarında yararlanmaktadır.

Kadınların zor koşullar altında çocuklara ve diğer aile üyelerine bakma sorumluluğu onları çok fazla stres altına sokmaktadır. Sığınmacıların psikolojisi nedeniyle ergenlik çağındaki genç kadınlar taciz ve istismar ihtimaliyle birlikte yoksulluk ve sefalet içinde yaşamaya zorlanmaktadır. Bu onların kişilik gelişimi üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Sığınmacı kadınların çoğunun evleriyle sınırlı olması ve sosyal hizmetlere erişimlerinin olmaması, özellikle Suriye’de rutin oluşturmuş olanlar için çok büyük sorunlar yaratmaktadır.

Cinsel taciz, mülteci kadınların dile getiremedikleri bir sorundur. Kampların dışında, mülteci kadınlar cinsel taciz ve saldırıya karşı daha savunmasızdır. Para karşılığı çok eşlilik adı altında kurulan ve sonrasında kadın ticaretine dönüşen evlilikler de kötü muameleyi yasallaştırma girişimleri olarak algılanmaktadır (Tunç, 2015). İnsan kaçakçılığı ve göçmen kaçakçılığı hem sığınmacılar hem de Türkiye için büyük zorluklardır. Özellikle insan tacirlerinin ülke dışına kaçırmaya çalıştığı Suriyeliler bunun sonucunda telef olabilmektedir.

Suriyeli mültecilerin düşük maaşlarla çalışması hem emeğin kötüye kullanılması hem de yerel iş seçeneklerinin sınırlandırılması açısından önemli bir endişe kaynağıdır. Daha ucuz iş gücü uğruna yerel istihdamın kaybedilmesi, Suriyelilerle yerel halkı bir araya getirerek çatışmalara neden olabilir.

Türkiye’de mülteci veya sığınma statüsü olmayan göçmenler sağlık sigortası kapsamında değildir. Sağlık sorunları yaşamaları halinde kendi ülkelerinden getirdikleri ilaçları kullanmak zorundadırlar. Önemli tıbbi müdahale gerektiğinde özel sağlık kuruluşlarından yardım almalıdırlar. Sağlık sorunları olanlar işlerini kaybetme korkusuyla yaşadıkları sıkıntıları işverenlerinden saklamalıdır (Toksöz ve Ulutaş, 2012). Düzensiz göçmenler için sağlık ve kamu hizmetleri tüm eyaletlerde yasaklanmıştır. Yalnızca acil tıbbi yardım gerektiğinde göçmenlik kuralları uygulanır. Ancak düzensiz göçmenler “yasadışı göçmenler” olarak kabul edildiğinden güvenlik güçleri tarafından yakalanıp sınır dışı edilebilirler (Özcan, 2015).

SONUÇ

Göç, insanların çeşitli nedenlerle evlerini terk ederek başka yerlere göç ettikleri insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bazıları gönüllü olarak yapılır, bazıları ise zorunluluktan yapılır. Savaş, zorunlu göçün en önemli nedenlerindedir. 2011 yılından bu yana devam eden Suriye iç savaşı bunun en somut ve güncel örneklerinden biridir.

Suriye'deki iç çatışma nedeniyle milyonlarca Suriyeli evlerini terk etmek ve başka ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Bu kişiler, ziyaret ettikleri hükümetlerin hukuk sistemlerine ve anlaşmalarına göre sığınma, mülteci veya geçici koruma gibi farklı statülere sahiptir. AB üyesi ülkeler ise sığınmacı Suriyelileri teste tabi tutmaktadır. 2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı isyanı hızla birçok ülkeye yayılmıştır. Birçok ülkede hükümetlerin çökmesine yol açan bu ayaklanma hareketi, Suriye'de bir anda patlak verdi ve ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Suriye'nin hızla iç savaşa sürüklenmesinin başlıca nedeni olarak, çeşitli etnik ve kültürel bölünmelere sahip bir toplumsal yapıya sahip olması gösterilebilir. Daha önceki savaşlarda olduğu gibi Suriye iç savaşında da en çok sivil halk zarar görmüştür. Siviller, gelecek korkusu ve ölüm korkusu gibi çeşitli nedenlerle sınırları olan ülkelere göç etmeye başlamışlardır. Türkiye, Ürdün ve Lübnan bu göç hareketinden en çok etkilenen ülkeler olmuştur.

Konumu itibari ile Avrupa ile olan kara ve deniz bağlantısı dolayısıyla Türkiye'ye yönelik göç akını diğer ülkelere kıyasla daha çok yaşanmıştır. Suriye uyruklu mültecilerin özellikle AB ülkelerine yönelmesindeki nedenlerden biri de uluslararası sözleşmeler kapsamında ortaya çıkan mülteci haklarının veya mültecilerin statüsünün daha insani boyutlarda olmasıdır. Çatışmanın çok büyük ekonomik etkileri olması, Rusya, ABD ve Çin gibi büyük güçleri Suriye iç savaşına müdahale etmeye sevk etmiştir. Ülkedeki çok sayıda mülteci nedeniyle, özellikle Türkiye, sınır güvenliği tehlikesi nedeniyle hem sosyal hem de askeri olarak özellikle büyük bir ekonomik yüke maruz kalmıştır. Mülteci kamplarının, özellikle Türkiye'nin sınır ilçelerinde gelişmesine rağmen, kamplarda korunan Suriyeli mültecilerin çoğu, genellikle sokaklarda veya mümkünse kiraladıkları evlerde yaşamaktadırlar. Bir ev satın almaya gücü yetenler, sınır illerinde oranları artıran fahiş kiralar ödemek zorunda kalmışlardır. Sokakta yaşamak zorunda kalanlar, bulabildikleri her işte çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldılar, bu da sınır illerinde, özellikle ağır iş ve tarım sektörlerinde ücretlerde gözle görülür bir düşüşe neden olmuş ve bu illerdeki enflasyon oranları Türkiye genelini aşmıştır.

Uluslararası anlaşmalar uyarınca artan ekonomik olanaklar ve mültecilere verilen parasal destek nedeniyle başta Almanya olmak üzere AB ülkeleri göçmen akınına maruz kalmıştır. Göçmenler için bir dizi sosyal destek programı oluşturan AB, başta Türkiye olmak üzere mültecilerin en sık geçiş yaptığı ülkelere para yardımı yapmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan gereksinimlerdir, ancak asıl amaç mültecileri özellikle ilk duraklarında tutmak ve kendi ülkelerine giriş yapmalarını engellemektir. Mültecilerin AB üyesi olmayan Avrupa ülkelerine geçişi oldukça az olmuştur. Bu ülkelerde mülteciler için yasal prosedür başlatılmış, ancak bu Avrupa ülkelerinin çoğu, ekonomik yetersizlikler ve ayrımcı politikalar nedeniyle nereye giderse gitsinler mültecileri sınır dışı etmiştir. AB gibi ekonomik baskı uygulama kabiliyetine sahip tüm uluslararası kurum, kuruluş ve güçler birleşik bir baskı aracı geliştirmelidir. Her krizin kendi fırsatını yarattığı klişesi göz önüne alındığında, özellikle AB ve Türkiye, Suriyeli mülteci sorunu için bu senaryodan daha güçlü çıkabilmektedir. AB, özellikle ekonomik nedenlerle mülteci olan bireyler için, konuyla ilgili tüm hükümetlerin ve bileşenlerin yardımını artırmalı, ayrıca mülteci kurallarını incelemeli, hataları düzeltmeli, kusurları ortadan kaldırmalı ve tüm mülteci gereksinimlerini karşılamalıdır.

İnsanlık açısından en zorlu durumlardan biri olan savaşların temelinde şüphesiz ki savaşın yaşandığı coğrafyada bulunan ekonomik zenginlik yer almaktadır. Suriye'nin petrol yatakları, doğalgazı ve petrolü İran ve Katar üzerinden başka ülkelere taşınacak ve petrolün Suriye üzerinden geçecek olması savaşın boyutunu bir iç savaştan çıkar sahibi büyük hükümetlerin olduğu bir ülkeye kaydırmıştır.

Mültecilerin siyasi, ekonomik ve sosyal haklarının güçlendirilmesi, sığınak aradıkları ülkelerde çalışabilmelerinin sağlanması, iltica işlemlerinin hızlandırılması gibi durumlar yerine getirilebilir. Mülteciler, kendi kimlikleri ve kültürlerinden tamamen farklı bir şekilde sosyal yapısı bulunan ülkeye göç ettiklerinde özellikle çocuklara yönelik savaşın travmalarının atlatılması açısından uyum süreci sağlanmalıdır.

Mültecilerin yaşadıkları ekonomik sorunların ve göç ettikleri ülkelere ekonomik yük olmalarının önüne geçirilmesinde en kolay yöntem ise kendi ülkelerinde özgür bir şekilde yaşayan kişilerin savaşlar sebebi ile mülteci konumuna düşmemeleridir.

Şiddet döngülerinin ardından bireylerin yeniden hayatlarına entegre olabilmeleri için yasal düzenlemeler yapmak, BM gibi uluslararası kuruluşların tanınması gereken en önemli rollerden biridir. Uluslararası mülteci hukuku kapsamında yeni düzenlemeler yaparak, zarardan sonra normale döndüğünde ülkelerinden kaçmak zorunda kalan kişilere önemli cezalar vererek çatışma tehlikesini bir ölçüde azalmasını sağlayabilmektedir. Mültecilerin önündeki engelleri

kaldırmanın en hızlı yolu, kimseyi mülteci yapmamaktır. Büyük güçlerin ve belirtilen tüm uluslararası örgütlerin çatışmaları önleme çabaları, savaştan sonra yaşanan insani trajedileri ortadan kaldırmaktan ekonomik olarak daha az maliyetli olacaktır. İnsanlık tarihinin bir gülünçlüğü olan mültecilik, tamamen ticari çıkarlardan kaynaklanan bir senaryodur. Dini, fatih, tarihi, sosyal ilişkiler ve milliyet, ekonomik olarak güçlü hükümetler tarafından, diğer ülkelerin zenginliklerini ele geçirmek ve nefes almak için hiçbir çaba göstermeden doğal varoluşa geri dönmek için terk edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, insanlığın karşı karşıya kaldığı en büyük felaketler, doğal yaşama karşı uzlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır.

Dönemsel ekonomik zorluklar ve göçle ilgili bütçelenen harcamalarda dönemsel kesintiler, çevrimsel dalgalanmaların nedenleri arasındadır. Bu harcamalara ve ülke ekonomisinin ortalama etrafında dalgalanmasına rağmen, Suriyeli göçmenlerin ülke ekonomisinde dramatik düşüslere neden olmadığı ifade edilebilir.

Tüm bunlardan hareketle araştırma kapsamında çeşitli öneriler ortaya çıkmaktadır. Bu önerilere aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye, mülteciler dolayısıyla ortaya çıkan ekonomik maliyetlerin önemli bir bölümünü kendisi karşılamaktadır. Buna karşılık mülteciler nedeni ile ortaya çıkan ekonomik yük devletin bir başına kaldırabileceği bir yük değildir. Uluslararası toplumdan ise bu bağlamda Suriyeli mültecilere yönelik daha fazla ekonomik yardımın yapılmasına gerek duyulmaktadır. Türkiye’de bulunan mülteci sorunlarının kısa vadeli olmaması, uzun vadede de bu sorunun devam edebileceği düşüncesinden hareket edilirse uluslararası desteğin ve iş birliğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Mülteciler kapsamında uluslararası toplum ile hareket edilerek ortak çözümler sunulması oldukça önemlidir. Türkiye’deki Suriyeli mülteciler için Suriye’de tampon bölge veya güvenli bölge oluşturulması halinde mültecilerin Türkiye üzerindeki etkileri azalacaktır. Sonuç olarak, Suriyeli mültecilerin yeni bir topluma sosyal asimilasyon sorunu çözülecektir. Sorunun üstesinden gelmek için Türkiye, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimleri içeren kısa-orta-uzun vadeli bir strateji geliştirmelidir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bir gerçeklik haline geldiği göz önüne alındığında, kapsamlı bir Suriyeli mülteci stratejisi oluşturulmalı ve konu mümkün olan en açık şekilde kamuoyuna iletilmelidir. Özellikle sınır illerinde yaşayan yerel halkla bilgilendirme toplantıları yapılmalı, halkın bilinç ve duyarlılığı geliştirilmeli, özellikle akademisyenlerin öncülüğünde iki toplumlu bir sosyo-kültürel yapıya entegrasyon süreci harekete geçirilmeli ve halkın kullandığı dile ağırlık verilmeli, anlaşılamayan bir dilin “üst perdeden” kullanılmasından kaçınılmalıdır.

Kısa vadeli ve geçici olması amaçlanan Suriyeli mülteci krizi, hızla kalıcı bir ikilem haline gelmektedir. Suriyeli mülteciler uzun bir süre Türkiye’de kalacak ve bazıları kalıcı

olarak kalacaktır. Suriyeli mülteciler Türkiye’de bir gerçeklikse, olumsuzlukları azaltmak ve daha olumlu sonuçlar elde etmek için çalışmak çok önemlidir. Bu bağlamda, Suriyeli mültecilerin tepkisini önlemeye yönelik tedbirleri de içeren kapsamlı bir mülteci stratejisi yasalaştırılmalıdır.

Eğitim, sağlık, çalışma hayatı, belediye hizmetleri ve toplumun alışması gereken diğer alanlar toplu olarak organize edilmelidir. Tüm Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınması, sağlık ve eğitimde kapasitenin artırılması, yerel yönetimlere öncelik verilmesi, belediye hizmetlerine ayrılan bütçenin artırılması, sosyal alanların genişletilmesi, sınır illerinde yeni inşaatların açılması ve programların geliştirilmesi bu çerçevenin amacıdır. Sınır bölgelerinde insanların algısını değiştirmek ve yükü paylaşmak, yetkin Suriyeli işçilerin Türkiye’de kalmasını teşvik etmek, dilenciliği ortadan kaldırmak ve olası güvenlik kaygılarından kaçınmak hayati önem taşımaktadır. Suriyelilere karşı kapasite sorunlarına karşı çeşitli çözümler üretilmesi mülteci kaynakları sorunların iyileştirilmesinde önemlidir. Suriyeli mülteciler sorunu bir bütün olarak ele alınarak nitelikli çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda faaliyeti bulunan bütün aktörlerin iş birliği ile bilimsel ve uzman kişiler, sorunların temeline bakılarak sosyolojik, politik ve ekonomik olarak değerlendirmeler yapılmalı ve geçici tedavi çözümleri uzun vadeli olmalıdır. Bu şekilde mülteci sorunları azaltılacak ve geleceğe daha sağlıklı bir biçimde bakma fırsatı elde edilecektir.

KAYNAKÇA

- 6458 sayılı Kanun, Madde:1. (Kabul Tarihi 13.04.2013)
[https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm#:~:text=MADDE%201%20%E2%80%93%20\(1\)%20Bu,M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn%20kurulu%C5%9F%2C%20g%C3%B6rev%2C%20yetki%20ve](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm#:~:text=MADDE%201%20%E2%80%93%20(1)%20Bu,M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn%20kurulu%C5%9F%2C%20g%C3%B6rev%2C%20yetki%20ve) (Erişim Tarihi: 25:04.2022)
- Abdi, Z. (2016), “ Türkiye’nin Suriye Politikası”, Çomak ve diğerleri (Ed.), “Uluslararası Politikada Suriye Krizi”, 1.Baskı içinde (s.449-458), İstanbul, Beta.
- Abdulrazzaq, H.(2013), “Al-Cuma Al-Ulla Fi Tarikh Al-Thawara: Asabi’ Atfal Der’a Tutaliq Al-Şarara (Devrim Tarihinin İlk Cuma Günü: Daraa Çocuklarının Parmakları Kıvılcım Saçıyor)”, https://www.orient-news.net/ar/news_show/2522 (22.04.2022).
- Abdulsalam, A. (2014), “Asbab Kiyam Thawrat Al-Rabi Al-Arabi (Arap Baharı Devrimlerinin Nedenleri)”, Democratic Arab Center, <https://democraticac.de/?p=1393> (11.04.2022).
- Abu Jaber, K. (1970). Arap Baas Sosyalist Partisi Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü. *Ahmet Ersoy (çev.)*, Ankara: Altmok Yaymlan.
- Abu Mustafa, Suham Fathi (2015), The Syrian Crisis In The Light of Regional And International Power Balance Change 2011 - 2013, (Bölgesel ve Uluslararası Dengelerin Gölgesinde Suriye Krizi: 2011-2013), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaza, Al-Azhar Üniversitesi, Gaza, <http://hdl.handle.net/20.500.12358/16399> (12.10.2019).
- Abu Shari’a, Muain Abdulaziz Mohmmmed (2017), The Iranian Interference In the Syrian Crisis And It’s Effect On The Arab Region Domination (2011 - 2017), (İran’ın Suriye Krizine Müdahalesi ve Arap Bölgesine Etkisi 2011-2017), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaza, AlAzhar University- Gaza, <http://www.alazhar.edu.ps/arabic/He/files/20150190.pdf>
- Abuhasan, M. (2013). *Arap Baharı Sonrası Suriyede Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, Ankara.

- Acar, Ö. (2011), “Arap Baharı, Prag Baharı...Birleşmiş Milletler Yolunda! Hücredeki Milletvekilleri!”, Cumhuriyet Gazetesi, <https://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/283454/arap-bahari-prag-bahari> (12.04.2022).
- Akdemir, S. (2000). Suriye’deki etnik ve dini yapının siyasi yapının oluşmasındaki rolü. *Avrasya Dosyası Dergisi, ASAM Yay*, 6(1).
- Akgün, B. (2012). “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler ve Sorunlar ve Çözüm Önerileri)”, SDE Analiz, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf>. [Erişim Tarihi: 15.04.2022].
- Aksoy, E. (2016), “Daiş ve Suriye İç Savaşında Daiş’in Rolü, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2(2), 29-41.
- Aktürk, Ş. (2017), “Turkey’s Role In The Arab Spring And The Syrian Conflict”, Turkish Policy, S.87-96.
- Al Jazeera. (2015, Temmuz 03). Mart 12, 2016 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/demokrasiden-darbeye-3-yil> adresinden alındı (Erişim Tarihi:19.04.2022)
- Al-Astal, Adulkerim Ahmed (2014), Foreign Policy Of The Regional Powers Towards The Syrian Cricis - Comparative Study: 2011 - 2014, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Gazza, Al-Aksa Üniversitesi, <https://www.mobt3ath.com/uplode/book/book-18586.pdf>
- Aljazeera (2019) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar> (Erişim Tarihi:14.04.2022)
- Al-Jazeera, (2016), “Al-Thawra Al-Suriye (Suriye Devrimi)”, Aljazeera Net, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2016/3/7/> (23.04.2022).
- Alpaslan, İ. B.(2012). “Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?” TEPAV, Ağustos, www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/555
- Al-Sawair, Selam Ahmed (2017), Jordanian Foreign Policy Orientation Toward The Crises Arab Spring 2011 - 2017 (Ürdün Dış Politikasının Arap Baharı Krizlerine Yönelik

Eğilimleri 2011-2017), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amman, Middle East University

Al-Shuyukh, M. (2013), “Asbab İndil’ a Thawrat Al-Rabi Al-Arabi”, Middle East Online, <https://middle-east-online.com/> (09.04.2022).

Al-Şarara (Devrim Tarihinin İlk Cuma Günü: Daraa Çocuklarının Parmakları Kıvılcım Saçıyor)”, https://www.orient-news.net/ar/news_show/2522

Altundeğer, N., & Yılmaz, M. E. (2016). İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye’ye Faturası. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 289-301.

Al-zayin, M. (2013), Al-Rabia Al-Arabi, Akr Amaliyat Al-Şarkul Al-Awsat Alkibir, Darul Al-kalam Al-Cedid (Arap Baharı, Son Büyük Ortadoğu Operasyonları), Beyrut, Dar AlKalem AlCeid Yayınları.

Arab Center for Research and Policy Studies, (2013), “Tatawrat Al-Mawkif Al-Amariki Min AlThawra Al-Suriye (Suriye Devrimi Konusundaki Amerikan Tutumundaki Gelişmeler)”, Doha, Arab Center For Research and Policy Studies, https://www.dohainstitute.org/ar/lists/ACRPSPDFDocumentLibrary/document_5D3FF132.pdf

Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset Savaş ve Diplomasi (5th Ed. Vol. 1). Bursa, Tc: MKM Yayınları.

Ataman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, SETA RAPOR, www.setav.org Nisan 2012, s.9,

Ataman, M., & Demir, G. N. (2012). *Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları*. Ankara: SETA.

Atlıoğlu, Y. (2016). Ayaklanmadan İç Savaşa Suriye Krizi. *Ümit Özdağ, Yelda Demirağ, Kripto Yayıncılık*.

Ayhan, V. (2011). Türkiye ve Arap Birliği’nin Suriye’ye Yaptırım Kararları ve Olası Sonuçları. ORSAM.

- B.y. (2015, Aralık 19). Stratejik Ortak. Mart 12, 2016 tarihinde <http://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi:16.04.2022)
- B.y. (2016, Ocak 25). SETA. Mart 12, 2016 tarihinde <http://setav.org/tr/devrimden-darbeyemisir/haber/1327> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 20.04.2022)
- B.y. (2016, Şubat 11). Suriye Gündemi. Mart 12, 2016 tarihinde <http://www.suriyegundemi.com/2016/02/11/suriyede-olu-sayisi-470000/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 18.04.2022)
- Bağbaşıoğlu, A. (2017). “Turkey’s Foreign Policy Towards the Middle East: Under the Shadow of the Arab Spring”, Turkey’s Policy On The Arab Spring Refugee Crisis, (Ed. İdris Demir), Cambridge Scholars Publishing, England, s.116
- Bahadır, Ö. (2014), “Suriye, Gaziantep’i Enflasyonla Vurdu”, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriye-gaziantepi-enflasyonla-vurdu-1169099/>
- Bal, H. (2016). Kent Sosyolojisi, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- BBC (2011) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141011_cagil_diyarbakir (16.04.2022)
- Benek, S. (2016). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 15(1), S.171-192.
- Bingöl, O. (2012). Krizlerin Uluslararasılaşması: Rejime Karşı Protestolardan Bölgesel Çatışmaya Suriye Örneği. Barış Kitap, Ankara, S.541-484.
- Bishara, A. (2017). *The Army and Political Power in the Arab Context: Theoretical Problems*. Arab Center for Research and Policy Studies..
- Bloomberg <http://www.bloomberg.com/news/2011-12-01/eu-u-s-toughen-syria-sanctions-as-un-says-crackdown-death-toll-increase.html> (Erişim tarihi : 17.04.2022)
- Bozdaş, H., & Bozdaş, Z. (2014, Mayıs). *HÜDAPAR*. <http://hudapar.org/Detay/Haber/951/tarihi-sureciyle-suriye-siyaseti-ve-tikanan-arap-bahari.aspx>

- Caner, C. (2012). Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt ve İktidar, B. Adıbelli. *Arap baharı ve Suriye*, 15-46.
- Cazzar, A.A.K (2015), El-Siyasa El-İraniya Ticah El-Thawrat El-Arabiya 2011-2013 (Arap devrimlerine yönelik İran politikası 2011-2013), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Al-Aksa Üniversitesi
- Coşkun, B. & Bezen. B. & Tuğçe. K. 2016, “Sınır Kentlerindeki Suriyelilerin ve Yerleşik Halkın Güvenlik Algıları: Gaziantep, İzmir ve Szeged Örnekleri”, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
- Çağlar, M. T. (2017). Toplumsal İnşacı Uluslararası İlişkiler Yaklaşımına Göre 1998-2011 Arası Ve 2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2(1), S.141-170
- Çalış., & Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 225-243.
- Çalışkan, B. (2016). Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası. Ihh Humanitarian And Social Research Center. S.28
- Çelik, C. (2013). Suriye’de iç savaş nasıl başladı? Vatan Gazetesi. <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savasnasil-basladi--538013-gundem/>
- Çelikkol, A. O. (2015), İçimizdeki Komşu Suriye, İstanbul, Bilge sam Yayınları.
- Dağ, M. E. (2013). Suriye: Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü (2nd ed.). İstanbul: IHH İnsani Yardım Vakfı, S.15-71.
- Demir, S. (2017) “Irak Savaşları ve Arap Baharı: Yeni Ortadoğu’yu Yapılandıran Krizler,” Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları, Barış Kitabevi, Ankara, s.272-273.
- Demir, S., & Bingöl, O. (2017). Yeni Ortadoğu Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları. *Ankara, Barış Yayınları*.
- Demirağ, Y. (2016). Rusya’nın Suriye Politikası ve Türk-Rus İlişkilerine Etkisi. *Ümit Özdağ ve Yelda Demirağ (Ed.)*, 75-85.

- Deniz, T. (2013). Suriye'nin durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 314-332.
- Dinçer, O. B., & Çoşkun, G. (2011). *Mayınlı arazide yürümenin adı: Suriye'de değişimi zorlamak*. International Strategic Research Organization (USAK).
- Diyab, Y. (2017), "Al-Thawra Al-Suriye Bada 6 Sanvat... Min Al-Harrak Al-Silmi İla AlTaghir Al-Dimografi (6 yıl sonra "Suriye Devrimi" ... Barışçıl Hareketlilikten Demografik Değişime)", ALSarq AlAwsat, <https://aawsat.com/home/article/877856/%C2%AB%25> (14.04.2022).
- Diyab, Y. (2017), "Al-Thawra Al-Suriye Bada 6 Sanvat... Min Al-Harrak Al-Silmi İla Al-Taghir Al-Dimografi (6 yıl sonra "Suriye Devrimi" ... Barışçıl Hareketlilikten Demografik Değişime)", ALSarq AlAwsat,
- Doğan, G., & Durgun, B. (2012). Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 61-90.
- Duran, H. (2011). Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*.
- Duran, H. (2017). "Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", *Ortadoğu Yıllığı*, Adana, s.513.
- El-Ashkar, A.G. (2016), "Arab Spring - Concepts and Characteristics (Case of Egypt)", *Acta Universitatis Danubius, Relationes Internationales*, 9(2). <http://journals.univdanubius.ro/index.php/internationalis/article/view/3675/3801> (12.04.2022).
- Emre, A. (2012). *Devrimlerden Sonra Arap Baharı*. İstanbul: DÜBAM(Dünya Bankası Araştırma Masası).
- Er, İ. ve Çelik, O. (2015), "Arap Baharı'nı Tetikleyen İçsel ve Dışsal Faktörler", https://www.academia.edu/30945368/Arap_Bahar%C4%B1_pdf (11.04.2022).
- Erboğan, A. (2014). Bahreyn 2014. *Ortadoğu Yıllığı*, S.315.

- Erdoğan, D. (2018). Yerel Medyada Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacıların Kilis Yerel Basınında Temsili.
- Eren, E. Y. (2016). Geçici Koruma Statüsü ve Türkiye’deki Suriyelilere Sağlanan Hizmetlere İlişkin Bir Değerlendirme. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(2), 109-139.
- Ergüven, N. S., & Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1062.
- Eyinc, S. S. (2015). *Tasarım Yoluyla Mülteci Barınma Sorununun Yönetimi: İzmir’deki Suriyeli Mülteciler Örneği* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Fehim, G. (2013) , “Suriyeli İşi Ticarete Döktü”, Milliyet, 17 Ağustos 2013, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/suriyeliisiticarete-doktu/ekonomi/detay/1750920/default.htm> (Erişim Tarihi: 17.04.2022)
- George, A. (2003). *Syria: Neither Bread nor Freedom*, Londra, ZedBooks, s. 87.
- Göçer, İ., & Çınar, S. (2015). Arap Baharının Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu, ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. *KAÜ İİBF Dergisi* , 51-68.
- Göksedef, E. (2014, Kasım 21). Al Jazeera. <http://www.aljazeera.com.tr/haberanaliz/obama-donemi-turk-amerikan-iliskilerinde-bir-hayal-kirikligi> [Erişim Tarihi: 13.04.2022].
- Gözen, R. (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak Ve Anlamak. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2). S.24
- Güleç, M.G. (2012), “Arap Baharı Nedir?”, TUIÇ Akadem, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-nedir/> (14.04..2022)
- Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı. *Yasama Dergisi* , 119-140.
- Güney A. N. (2016), “Türkiye’nin Suriye’den Kaynaklanan Güvenlik Sorunları ve NATO’nun Rolü”, Yalçın, Hasan Basri ve Duran, Burhanettin (Ed.), “Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri”, 1. Baskı içinde (60-81), İstanbul,
- Halife, T. (2012). Mısır’da Devrim Bitmiştir. *Dübam* , 36-38.

Hamad, Z. Y. (2018), “The Syrian Crisis (2011-2018): A Study of the Positions of Influential Countries Towards It, (Suriye Krizi (2011-2018): Etkili Ülkelerin Buna Yönelik Pozisyonlarının İncelenmesi)”, Journal of Political Trends, 67-82.
<https://democraticac.de/?p=57856>

Hasan, H. (2013), “Müslüman Kardeşlerin Suriye’deki Etkinliği”, Haksöz Okulu,
<https://www.haksozhaber.net/okul/musulman-kardeslerin-suriyedeki-etkinligi-6791yy.htm>

[http://gundem.milliyet.com.tr/el-muhaberat-vepkkda-geliyor-
/gundem/detay/1759594/default.htm](http://gundem.milliyet.com.tr/el-muhaberat-vepkkda-geliyor-/gundem/detay/1759594/default.htm)

<http://www.alazhar.edu.ps/arabic/He/files/20150190.pdf> (11.04.2022)

<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/demokrasiden-darbeye-3-yil>

[http://www.bloomberg.com/news/2011-12-01/eu-u-s-toughen-syria-sanctions-as-un-
sayscrackdown-death-toll-increase.html](http://www.bloomberg.com/news/2011-12-01/eu-u-s-toughen-syria-sanctions-as-un-sayscrackdown-death-toll-increase.html)

<http://www.mfa.gov.tr/turki-ye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> Erişim Tarihi: 26.04.2022

<http://www.milliyet.com.tr/suriyelilerle-evlilik-ticarete/gundem/detay/1827612/default.htm>.

[http://www.nbcnews.com/#/news/other/al-qaeda-linked-extremists-cause-new-syriarefugee-
crisisf8C11427880](http://www.nbcnews.com/#/news/other/al-qaeda-linked-extremists-cause-new-syriarefugee-crisisf8C11427880)

<http://www.suriyegundemi.com/2016/02/11/suriyede-olu-sayisi-470000/>

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/tugbatakerek/burada-suriyeli-oturamaz/23432/>

<http://www.tbb.gov.tr/storage/catalogs/2012-belediye-nufuslari.pdf>

[http://www.unicef.org/appeals/files/No_Lost_Generation_Strategic_Overview_January_2014.
pdf.](http://www.unicef.org/appeals/files/No_Lost_Generation_Strategic_Overview_January_2014.pdf)

<https://dagmedya.net>

[https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.95464340.904406380.15771248284273863
3.1569490031](https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.95464340.904406380.157712482842738633.1569490031)

<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25336/xfiles/1a-Turkiye_deki_Suriyeli_Siginmacilar_2013_1.pdf

<https://www.csgb.gov.tr/cgm/haberler/2020-yili-ismucu-istatistikleri-yayinlandi/#:~:text=Ara%C5%9Fta%C4%B1ma%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%202020%20y%C4%B1nda,oran%C4%B1%20ise%20%13%2C2.>

<https://www.goc.gov.tr/>

<https://www.haber.nl/siginmaci-gozuyle-avrupa-en-iyi-isvec-en-kotu-hollanda/>

<https://www.memleket.com.tr/kilis-ortak-akil-toplulugundan-kilisteki-suriye-raporu-238769h.htm>

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/>

<https://www.unhcr.org/tr/suriye-acildurum>

Husayin, M. (2018), “Thwrat Al-Rabi Al-Arabi: Limaza Kamat? u Ma Al-Natayic Aleti Tertabat Alayiha? (Arap Baharı Devrimleri: Neden Ortaya Çıktı? Sonuçları nelerdir?)”, Limaza, <https://www.limaza.com/> (12.04.2022).

IHH (2014).Suriye faaliyet raporu <https://ihh.org.tr/yayin/detay/suriye-raporu-2014> (Erişim Tarihi: 17.04.2022)

İçduygu, A. (2015). Syrian Refugee In Turkey: The Long Road Ahead, Migration Policy Institute, Washington, s.2.

İdil B.A. (2012), “Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?” TEPAV, Ağustos, 2012, www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/555 (Erişim Tarihi: 16.04.2022)

İnce, E. (2017). Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. Tarih ve Günce, 1(1), 261-280.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948, Madde 14/1, http://madde14.org/index.php?title=%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Evrensel_Beyan

- Kıratlı, T. (2011). *Mülteci sığınmacıların toplumsal görünümü (Türkiye örneği)* (Doctoral dissertation, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı Bağlamı'nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 87-98.
- Kıymaz K. (2012) Arap Baharında Kışta Açan Çiçek SURİYE, Ankara, Sarkaç Yayınları, 2012, s.23
- Kıymaz, A. (2012). Arap Baharında Kışta Açan Çiçek SURİYE, Ankara, Sarkaç Yayınları, s.23
- Kjaerum, M. (1994). Temporary Protection in Europe in the 1990's. *Int'l J. Refugee L.*, 6, 444.
- Koyuncu, A. (2014) Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014.
- Kuş, Ö. (2014),” Suriye Muhalefetinin Siyasal Görünümü: Geriye Dönük Bir Analiz”, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, 15
- Lund, A. (2016), “Will Turkey Change Its Syria Policy? Four Experts Answer”, Carneige Middle Center, <http://carnegie-mec.org/diwan/63865?lang=en>, [Erişim Tarihi: 04.04.2022].
- Lynch, M. (2011), “Obama's ‘Arab Spring’?”, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/> (06.04.2022).
- Mahalli, H. (2014). *Diren Suriye* (2 b.). İstanbul: Destek Yayınları,
- Manfreda, P. (2019), “What Is the Arab Spring? An Overview of the Middle East Uprisings in 2011”, Thought Co., <https://www.thoughtco.com/definition-of-the-arab-spring-2353029> (Erişim Tarihi:18.04.2022).
- Mazlumder, 2014, <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/yurt-ici-raporlar/3/mazlumder-kamp-disinda-yasayan-suriyeli-kadin/1116>
- Mencütek, Z. Ş. (2015), “Devrimsel Süreç Olarak Arap Baharı'nı Immanuel Wallerstein Üzerinden Anlamak”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (22), 01-15.

- Mercan, M. H. (2012), “Suriye Rejim ve Dış Politika”, 1.Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.
- Merkezi, O. S. A. (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye etkileri raporu. *Ankara: Oytun Orhan & Sabiha Şenyücel Gündoğar.*
- MFA <http://www.mfa.gov.tr/turki-ye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> (Erişim tarihi: 06.04.2022)
- Misto, M., & Aksoy, A. (2015, Temmuz 07). Anadolu Ajansı. Mart 13, 2016 tarihinde <http://aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savasin-2015-yili-bilancosu/29846> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.04.2022)
- Miş, N. (2011). Suriye 2011. *Ortadoğu Yilligi*, 259.
- Miş, N., & Özdemir, B. Ö. (2014). Suriye 2014. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı.*
- Mushtaq, A.Q & Afzal, M. (2017), “Arab Spring: Its Causes And Consequences”, *Journal of The Punjab University Historical Society*, 30(1). <https://prdb.pk/article/arab-spring-its-causes-and-consequences-7921> (Erişim Tarihi: 08.04.2022).
- Nazlı Ş.(2015) “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler”. *İdeal Kent*, Cilt:15, 2015, s.6.7
- Net, M. (2015), “Al-Rabi Al-Arabi (Arap Baharı)” *Al-Marefa*, <https://www.marefa.org/> (Erişim Tarihi: 08.04.2022).
- Noi, A. Ü. (2012). Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 4(48), S.10-19.
- Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. *Ortadoğu Analiz*, 3.36, S.8-16.
- Okur, M. A. (2009). Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası. *Bilgi, Kış*, 48.
- Orhan, D. D. (2013). Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* , 17-29.
- Orhan, O. (2011), “Suriye’de Sonun Başlangıcı: Yaptırım Dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi”, *Ortadoğu Analiz*, 3(34), S.41-51.

- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Rapor No: 195, 2015,
- Oytun O. & Sabiha Ş.G, (2015), "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu", Orsam-Tesev, Rapor No: 195, Ankara
- Öniş, Z (2014), "Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East ", Mediterranean Politics, S.203-219.
- Özcan, N. Ş. (2015). Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler. İdealkent, 6(15), 22-39.
- Özçelik, S. (2015, Aralık 16). Uluslararası İlişkiler Portalı. <http://www.uiportal.net/iranin-bolgesel-guc-olma-yolundaki-suriye-imtihan.html> [Erişim Tarihi: 16.04.2022].
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 81-102.
- Özhan, Y. (2012, Kasım 07). Dünya Bülteni. Mart 13, 2016 tarihinde <http://www.dunyabulteni.net/haber/234012/kuveyt-ve-bahreynde-arap-bahari> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 18.04.2022)
- Piruz, B. (2011), "Bahari Arabi" Kulah Xarbgarayı Ber Ser İnqilabhayı Xawrmiyane ("Arap Bahari" Ortadoğu Devrimlerin Başın Üstünde Batılılaşma Şapkası" Fars News Agency, <https://www.farsnews.ir/news/13910316000582/> (05.04.2022)
- Polat, D. Ş. (2016), "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", Çomak ve diğerleri (Ed.), Uluslararası Politikada Suriye Krizi", 1.Baskı içinde (137-156), İstanbul, Beta.
- Rabia K. & Selen D.(2017), Türkiye'de ve Avrupa'da Mülteci Kamplarının Genel Profili. Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Forumu Bülteni, Sayı: 5, 2016, s.33.
- Radikal Gazetesi "Suriye, Gaziantep'i enflasyonla vurdu!"http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriye_gaziantepi_enflasyonla_vurdu-1169099 (Erişim Tarihi:20.04.2022)

- Rózsa, E. (2012). The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference. Academic Peace Orchestra Middle East Policy Brief, 9(10), S.2-11.
- Sabah Gazetesi, (2012). Türkiye'nin en zengin ve fakir illeri " Sabah, 25 Aralık 2012, www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyenin -enzengin-ve-en-fakir-illeri/45769 (Erişim Tarihi: 16.04.2022)
- Sancak, K. (2013). Güvenlik kavramı etrafındaki tartışmalar ve uluslararası güvenliğin dönüşümü.
- Sandıkçı, B. (2016, Ocak 3). Uluslararası İlişkiler Portalı. <http://www.uiportal.net/suriye-krizinde-rusya-faktoru.html> [Erişim Tarihi: 16.04.2022].
- Sandıklı, A. & A. Semin. (2012). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye. Bilge Adamlar Strateji ve Araştırmalar Merkezi. 52, 3-21. doi:978-605-89672-9-8
- Sarıkaya, B. (2015). TASAM. http://www.tasam.org/trTR/Icerik/19580/gecmisten_gunumuze_suriye-rusya_iliskileri (Erişim Tarihi: 9.04.2022)
- Sayın, Y. & Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1. Selçuk Üniversitesi <http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/006007/Beynelminel%203.pdf> (2019) (Erişim Tarihi: 10.04.2022)
- Semin, A. (2015). Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Analiz (elektronik versiyon), 1234, S.1-8.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas Partisi ve ideolojisi*. Birey Yayıncılık.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, 54-79.
- Şener, B. (2017) Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal Ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılma Süreci (1921-1939). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 34(97), 139-178

- Tan, M., Belli, A. ve Aydın, A. (2012). 2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları. *2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 66-74
- Taş, S. (2013, Kasım 25). Akademik Perspektif. <http://akademikperspektif.com/2013/11/25/gecmisten-gunumuze-rusya-suriyeiliskileri/> [Erişim Tarihi: 10.04.2022].
- Taştan, C., & Çelik, Z. (2017). Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitimi: Güçlükler ve öneriler. *Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- TBMM-İHİK. (2012). İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporu. Erişim Adresi: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/1791pdf>
- Tekek, M. (2012), “Arap Baharı ve Nedenleri”, TUİÇ Akademi, <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/> (12.04.2022).
- Tepeciklioğlu, A. O. & Tepeciklioğlu, E. E. (2015), “Teoriden Pratiğe Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum”, *Ankara Üniversitesi SBE Dergisi*, 70(1), 163-193.
- Toksöz, G., & Ulutaş, Ç. Ü. (2012). Is Migration Feminized?. *Turkey, migration and the EU: Potentials, challenges and opportunities*, 5, 85-112.
- Topal, A. H. (2015). Geçici koruma yönetmeliği ve Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki statüsü. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 5-22.
- Toraman, İ. (2015). “Arap Baharı ve Suriye”, (Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 57.
- TRT Haber (2011) <https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html> (Erişim Tarihi:12.04.2022)
- TTB, (2014), “Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri”, http://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=673309ea-9232-11e7-b66d1540034f819c, (20.04.2022).
- Tuğsuz, N., & Yılmaz, A. (2015). Siyasi partilerin mülteci politikaları. *SETA Perspektif*,(106).

Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi*, 2(2), 29-63.

Türkiye İhracat Meclisi
(2015)http://www.tim.org.tr/files/downloads/rakamlar/2015/subat/il_ulke_ihr_02_2015.xlsx (Erişim Tarihi 16.04.2022)

Türkmen, V. (2014, Şubat 06). *Akademik Perspektif*.
<http://akademikperspektif.com/2014/02/06/rap-bahari-sonrasinda-degis-en-ortadogu/>

Türkoğlu, S. (2015, Ekim 07). Sözcü. [Erişim Tarihi: 09.04.2022].

Ulutaş, U. & Kanat, K. B. & Acun, C. (2015, March). Sınırları aşan kriz Suriye. Seta. Sözcü
(2019) <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/iste-adim-adim-suriye-krizi-993679/>
(Erişim Tarihi:11.04.2022)

UNICEF (2018), “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Birinci Kısım, Madde 21-30”
https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html (18.04.2022).

Ünal, B. (2012, Kasım 06). <http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran'in-suriyekrizindeki-tutumu/#.Vuj-idKLS1s> [Erişim Tarihi: 07.04.2022].

Üstün, N. (2016). Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu Sorunlar Öneriler. Konya Ticaret Odası, Konya.

Wikipedia (2019) https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zg%C3%BCr_Suriye_Ordusu (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

www.halkgazete.com

www.karar.com

www.trthaber.com

www.mirekoc.ku.edu.tr